

משנה. דיני ממונות, בשלשה¹, גזילות וחבלות², בשלשה, נזק וחצי נזק, תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה, בשלשה. האונס, והמפתה,

המוציא שם רע, בשלשה, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: מוציא שם רע בעשרים ושלשה³, מפני שיש בו דיני נפשות. מכות בשלשה⁴. משום רבי ישמעאל אמרו: בעשרים ושלשה. עיבור החדש⁵, בשלשה, עיבור השנה, בשלשה, דברי רבי מאיר. רבן שמעון בן גמליאל אומר: בשלשה מתחילין⁶, ובחמשה נושאין ונותנין, וגומרין בשבעה. ואם גמרו בשלשה, מעוברת. סמיכת זקנים⁷ ועריפת עגלה, בשלשה, דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: בחמשה⁸. החליצה והמאינון, בשלשה⁹. נטע רביעי¹⁰, ומעשר שני שאין דמיו ידועין, בשלשה¹¹. ההקדשות, בשלשה¹². הערכין המטלטלים, בשלשה, רבי יהודה אומר: אחד מהן כהן. והקרקעות, תשעה וכהן, ואדם כיוצא בהן. דיני נפשות בעשרים ושלשה¹³. הרובע והנרבע, בעשרים ושלשה, שנאמר והרגת את האשה ואת הבהמה, ואומר ואת הבהמה תהרג. שור הנסקל, בעשרים ושלשה, שנאמר השור יסקל וגם בעליו יומת, כמיתת בעלים כך מיתת השור. הזאב והארי הדוב והנמר והברדלס והנחש, מיתתן בעשרים ושלשה. רבי אליעזר אומר: כל הקודם להורג זכה. רבי עקיבא אומר: מיתתן בעשרים ושלשה. אין דנין¹⁴ לא את השבט, ולא את נביא השקר, ולא את כהן גדול, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד, ואין מוציאין למלחמת הרשות, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. אין מוסיפין על העיר ועל העזרות, אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. אין עושין סנהדרין לשבטים אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. אין עושין עיר הנדחת אלא על פי בית דין של שבעים ואחד. אין עושין עיר הנדחת בספר¹⁵, ולא שלש, אבל עושין אחת או שתיים.

סנהדרין גדולה היתה של שבעים ואחד¹⁶, וקטנה של עשרים ושלשה. מניין לגדולה שהיא של שבעים ואחד שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל, ומשה על גביהן, רבי יהודה אומר: שבעים. ומנין לקטנה שהיא של עשרים ושלשה¹⁷, שנאמר ושפחו העדה והצילו העדה, עדה שופטת ועדה מצלת, הרי כאן עשרים. ומנין לעדה שהיא עשרה, שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת, יצאו יהושע וכלב. ומנין להביא עור שלשה, ממשמע שנאמר לא תהיה אחרי רבים לרעת, שומע אני שאהיה עמהם לטובה, אם כן למה נאמר אחרי רבים להטות. לא כהטייתך לטובה הטייתך לרעה, הטייתך לטובה, על פי אחד, הטייתך¹⁸ לרעה, על פי שנים,

ועומד במקומו כאילו אני עצמי הייתי יושב בדיון, ומשה אינו מהרהר אחר פסק דינם (סמ"ע).

וגם הדיינים כל אחד מהפך כו' - כלומר אף שהדיינים המבוררים אין להם לעשות כמו שסברו הבעלי דינים, והיינו שיעמדו במקומם לטעון עבורם בדבר שהן עצמם מסופקין בו, מ"מ נותן לב כדי להבין היטב דברי מי שביירו, ואם יש לו זכות מצד הדין אומרו, ונמצא שלא ישר שום צד זכות נעלם מעיני שני המבוררים, ונושאין ונותנין לפני השלישי והשלישי מכריע ביניהם. ויש מסבירים, וכל נברר מעיין יפה בדיון זה שבוירר, ואפילו כשרואה שיתחייב בדיון אינו ממנה לפסוק הדין כנגדו, אלא ממתין שמה יתברר הדבר יותר ויוכל לזכותו, וכן עושה השני, ומתוך שהם מתונים בדיון יצא הדין לאמיתו (סמ"ע), אסור על פי הדין להקדים טענותיו תחילה לפני הבורר, וכו' דאסור לפסוק לו שכר בשביל לזכותו בדיון, כי זה בורר לו אחד וזה בורר לו א' כל תורת דיינים עליהם, ועיין מ"ש לעיל (סי' ז סק"ט) (פ"ח).

אם הנתבע מערים כו' - אבל אם התובע מערים לבורר דין שאינו הגון א"צ לכפיה זו, אלא הנתבע ישיב לו איני משיב על טענתך עד שתברר דין הגון (סמ"ע).

דא"צ לבורר דין שלישי - והיינו טעמא דדוקא בדיינים שדנין בע"כ של נתבע בעינן שיהא שלשה, אבל בבוררים מאחר והם קיבלו כל אחד אחד מהם על עצמו ואמר זה דין לי כנ"ל, אם ישונו עצמם מה טוב, (סמ"ע), היינו שירד לשנים בדווקא, אבל אם אמר לו סתם אתה תהיה בורר שלי, לא היה בדעתו שישבו שני הבוררים בלא שלישי, דגם לבע"ד נחא ליה שיהיו דיינים רבים שמשווב טפי, אבל סתם לא סגי בב', וכ"ש אם זה עומד וצווח שרוצה לדון בפני ג' דווקא, דלא סגי במה שהם מושוים ביחד (ט"ז).

דאם הנתבע אומר שהוא יברור כו' - נראה דה"ה תובע (סמ"ע וש"ך), הא ידכולים להוסיף דיינים היינו דווקא במקום שאין ב"ד קבוע, ועוד לא התחילו טענותיהם, אבל בהתחיל טענותיהם, או במקום רב קבוע רק התובע יכול להוסיף ולא הנתבע, אמנם כל זה אם מוסיפים אותם מטעם דיינים, אבל מאחר וזה דור יתום, וכל דין נקרא כבורר, אז אפשר להוסיף בכל ענין (רע"א * אור נעלם), וי"א שאין לרב זכות לסרב בהוספת דיינים ובכל מקרה אפשר להוסיף דיינים אפילו במקום שיש דיינים קבועים (רע"א * אור נעלם), וי"א שאם יש תקנה במדינה שרק יברור לכל א' דין א', והאב"ד יהיה השלישי, זה מחייב, אבל יש לבדוק בנוסח התקנה שאין דרך לצאת מזה (רע"א * אור נעלם).

¹ עי' ש"ע (ח"מ סי' ג ס"א): אחד מבעלי דינים שאמר: איש פלוני ידון לי, ואמר בעל דינו: פלוני ידון לי, הרי אלו שני דיינים שבררו זה אחד וזה אחד בוררים להם דין שלישי, ואין צריך שיהיה הדיין השלישי ברצון הבעלי דינים, ושלשתם דנים אותם, שמתוך כך יצא הדין לאמתו. אפילו היה האחד שבייר בעל הדין חכם גדול וסמוך, אינו יכול לכופ את בעל דינו שידון אצל זה, אלא גם הוא בורר מי שירצה. הגנה: שמתוך שזה בורר לו א' וזה בורר לו א' הבעלי דינים צייתין להם, וגם הדיינים כל אחד מהפך בזכות אותו שבייר אותו בכל מה שאפשר מצד הדין, והג' שומע טענות שניהם ופוסקים האמת. אם אינם יכולים להשוות עצמם לבורר להם שלישי, מנהיגי העיר יתנו להם ג'. ואם אין מנהיגים בעיר, ילך התובע לפני ג' ויכופו הנתבע לדון לפניו. וכן אם הנתבע מערים לבורר דין שאינו הגון כדי לשבת אצל דין הגון, כופין אותו לדון לפני ג', כמו שנתבאר לעיל סי' ג', או שיברור דין הגון. ואם השנים הבוררים יכולים להשוות עצמן, יש אומרים דאין צריכין לבורר שלישי. ויש אומרים דאם הנתבע אומר שהוא יברור שנים והתובע גם כן שנים, והם יברור חמשי, הרשות בידי, דכל זמן שהדיינים רבים יותר יוצא הדין לאמתו.

אחד מבעלי דינים שאמר כו' - כלומר כשכל אחד בורר לו דין אחד וכתבו כל אחד בורר שלו, הן בוררין להן מעצמן שלישי בע"כ ודין אותן (סמ"ע), ואם נתמצו בפשרה וזה בורר לו א' וזה בורר לו א', אין הדיינים יכולים לבורר להם שלישי בלא דעת הבעלי דינים (ש"ך), אין המבוררי יכולים לבורר להם שלישי רק צריך שהשנים יסכימו לדעת אח' ואם כן אין להם לבורר שום מכריע ואם בדרוהו אין במעשיה' כלום. אמנם אם הם המכריע שברוהו ביניהם יטו לשני המבוררים לדעת א' בין שיהיה לדעת האחד מהם או לדעת ג' אשר המכריע הנז' יאמר להם והם בשמעם את דבריו יסכימו שניהם לדעת א' או ודאי מהני ברירותם לג' המכריע אמנם אם כתוב בשטר בוררות: יפסקו יגזרו ויבצעו בין בדיון בין בפשרה קרובה לדיון או רחוקה כו' וכיון שכן הרי שלדין ירדו מתחלה שהרי הוזכר בתחלה הדין שנראה שהוא העיקר ואין צורך של קנין שהרי כשהוזקקו מתחלה לדון אין אדם משהה בב"ד ופשרתם אינה צריכה קנין וזה אפילו מעיקרא הוברר בין לדיון בין לפשרה (רע"א תורת אמת), אם ירצה הנתבע לצית דיון בזה בורר לו א' והתנה מתחילה שהשלישי יברור על פי הבוררים ועל"פ הבע"ד יחידיו, הדין עמו. ושיטת הש"ך בענין פשרה, טעמו משום דפשרה לא צריך ג' וסגי בב' או ביחיד, לכך אינם יכולים לבורר שלישי בלא דעתם דלא נתמצו רק על אלו, משא"כ בדיון. ואף בזה בורר לו שנים, ובזה בורר לו שנים שיש להם די צרכם לדיון, מ"מ כיון ששקולים הם ואין ב"ד שקול, כבר ידעו הבע"ד שיצטרכו למכריע ואדעתא דהכי נבררו מהם, וא"כ יכולים לבורר חמישי בלי רצון הבע"ד. ולכן אפילו בפשרה אם הוא בזה בורר לו שנים וזה בורר לו שנים והתנו שהדין שילכו אחר הרוב, אז יכולין לבורר חמישי בלי רצון הבעל דינים, מאחר שהתנו שילכו אחר הרוב שוב הפשרה היא כדיון, ועוד צ"ע. אמנם כל זה לענין לבורר להם מכריע, אבל אם רוצים לשאול הדין לאחר, בודאי דא"צ רצון הבע"ד, כמבואר לקמן (רמ"א סי' יח ס"א, וכן לקמן סעיף ו'). שנים שביירו להם כל אחד בורר א' לפסוק ביניהם כפי שיראו, הן ע"פ דין והן ע"פ פשר, ואם לא יוכלו אלו הנבררים להשוות דעתם הרשות בידם לברר שלישי המכריע את מי שירצו יהיה מי שיהיה. והשנים לא השוו דעתם יחד וביירו להם שלישי, ואחר גמר דין רצה זה שיצא חייב לסטור הדין, כי השלישי הוא קרוב לאחד מבעלי דינים, אע"פ שהלשון "יהיה מי שיהיה", היא לישראל יתירא מורה לטפויי קרוב, אלא שאין לדרוש לישנא יתירא לטפויי מדעתינו, א"כ אין אנו סומכין על כזה להוציא ממון. אך אם הכריע לזכות המוחזק במה שבידו, בזה קם הכרעתו, שהרי רק אין לנו לדמות, אבל לא מוכרע שבודאי לא דרשינן. אמנם זה דוקא באם אלו הבוררים כבר ידעו בשעה שביירו אותו שהוא קרוב, אבל אם לא ידעו כי קרוב הוא עד אחר גמר דין, א"כ הוא ברירה בטעות, ובזה ודאי שהכרעתו בטילה (פ"ח).

בוררים להם דין שלישי - דאין העדים חותמין ולא הדיינים יושבים אלא א"כ יודעים מי חותם עמהם או מי ישב עמהם, שמה יצטרף עמהם מי שאינו הגון ויפסול עדותו או דינם, ועיין לעיל (סי' ג ס"ז) (סמ"ע).

אפילו היה האחד שבייר כו' - היינו דוקא כשכבר דיבר עם הבורר ופייסו להיות בורר שלו הוי דינא הכי, אבל אם אמר לפני חבריו בוא ונדון לפני פלוני החכם שבעירנו, בזה אין שם בורר עליו, אלא הוא דין של שניהם, ויש בידו כח לכפות השני לעמוד לפניו דין יחיד מומחה (סמ"ע), ויש לדיק (סמ"ע). אינו יכול לכופ כו' - ואם ב' הדיינים שנבררו הם קרובים זל"ז, רק הנתבע על העליונה ויכול להכריח התובע לבורר לו אחר (ש"ך * רמ"א, רע"א), ועי' דברי הרמ"א [הוב"ד לעיל סי' יב סק"י] (ש"ך).

מי שירצה - פירוש הן גדול ממנו הן קטן ממנו כיון שנחית לדיון זה בורר ובלבד שיהא הגון (סמ"ע), ודווקא שיהא גמיר או שהמחוה רבים עליהם, דאל"כ יכול לעכב (ש"ך).

צייתין להם - פירוש שאמר כל אחד מהם הרי אני בררתי את האחד, ובטוח אני בו שאם היה יכול לצדד בזכותי היה מצדד להטעים טענותי וזכותי לחברו,

{ב ע"ב}

ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד, הרי כאן עשרים ושלשה. וכמה יהא בעיר ותהא ראויה לסנהדרין, מאה ועשרים¹⁸, רבי נחמיה אומר: מאתים ושלשים, כנגד שרי עשרות. גמרא. אטו גזילות וחבלות לאו דיני ממונות נינהו. אמר רבי אבהו: מה הן קתני; מה הן דיני ממונות, גזילות וחבלות, אבל הודאות והלואות, לא. וצריכא; דאי תנא דיני ממונות, הוה אמינא דאפילו הודאות והלואות, תנא גזילות וחבלות. ואי תנא גזילות וחבלות ולא קתני דיני ממונות, הוה אמינא: הוה הדין דאפילו הודאות והלואות, והאי דקתני גזילות וחבלות, משום דעיקר שלשה דכתיבי, בגזילות וחבלות כתיבי. גזילות דכתיבי ונקרב בעל הבית אל האלהים, מה לי חבל בגופו מה לי חבל בממונו. תנא: מה הן דיני ממונות, גזילות וחבלות, אבל הודאות והלואות, לא. ולמאי. אילמא דלא בעינן שלשה, והאמר רבי אבהו, שנים שדנו דיני ממונות², לדברי הכל אין דיניהם דין אלא, דלא בעינן מומחין¹⁹. מאי

² ע"י שרע' (ח"מ סי' ג ס"ב): פחות משלשה, אין דיניהם דין, אפילו לא טעו, אלא א"כ קבלום בעלי דינים או שהוא מומחה לרבים. (ובזמן הזה אין דנין דין מומחה לרבים שידון ביחיד בעל כרחו של אדם). כל שאינם שלשה (ולא קבלום עליהם ואינם מומחים לרבים), אפילו הם סמוכים בא"י, הודאה שמודים בפניהם כמי שמודה חוץ לבית דין, ויכולים להחליף טענותיהם שטענו בפניהם, והכופר בפניהם ואחר כך באו עדים, לא הוחזק כפרן. אבל השלשה, אעפ"י שאינם סמוכים, ההודאה בפניהם כהודאה בב"ד, וכן בכופר ואחר כך באו עדים, הוחזק כפרן ואינו יכול לחזור ולטעון.

פחות משלשה אין כו' - אי נקט רשות מרש גלותא או מנשיא שבא"י מותר לדון ביחיד אפילו אי גמיר ולא סביר. אלא משום דאין לנו עתה לא נשיא ולא ריש גלותא ליטול רשות מהם, לכן לא רצה המחבר להאריך בפרטי דין זה, וסמך אמ"ש בסוף סימן זה דמי שאינו מומחה כו' אף על פי שנטל כו', דנלמד מיניה הא למומחה מהני נטילת רשות (סמ"ע) ואפילו לענין קדושין אין להחמיר דדיניהם דין (ש"ך).

או שהוא מומחה לרבים - כל שהוא חשוב כרב נחמן בדורו ופקיע במשנה ובתלמוד ופקיע נמי בשיקול הדעת ומעיין בדיני כמה שני ומנסין ליה זימנין סגיאלין ולא חזו ביה טעותא, כגון האי הוה מומחה לרבים, ופירוש מומחה הוא מנוסה (סמ"ע) עיין לקמן (סי' יג ס"א) (ש"ך), יחיד מומחה היינו דחשיב כר"ג בדורו ופקיע במשנה ובתלמוד ופקיע נמי בשיקול הדעת ומעיין בדינין כמה שני ומנסין ליה זימנין סגיאלין ולא חזו ביה טעות (ש"ך * טור).

ובזמן הזה אין דנין וכו' - וכן הוא ביר"ד (סי' רכח ס"א) לענין היתר נדרים ביחיד מומחה (סמ"ע), כ"ז לענין לכתחילה, אבל לענין פטור מתשלומין אם טעה או אם דן בדיעבד יש מומחה, וכמ"ש לקמן (סי' כה סק"ג? אות ד?) (ש"ך).

ואינם מומחים לרבים - משמע הא אם הם מומחים אפילו אם הם פחות מג', הודאה שהיתה לפנייהם הוה הודאה, ויש חולקים דלא הוה הודאתו הודאה אפילו הם מומחים וסמוכים אם לא שהם ג', ואז אפילו בהדיעות סגי. ומהתימה על רמ"א שעירב שתי הדעות יחד ולא כתבן בלשון פלוגתא. ויש לישב בדוחק דמ"ש רמ"א מומחה לרבים, ר"ל שהמחוס רבים עליהם דכה"ג מהני (סמ"ע), ויש חולקים, דמה בכך שהמחוס רבים עליהם מ"מ לא ה"ל ב"ד, אלא כותב הרב כפשוטו, והא דלא כתבן בלשון פלוגתא, משום דכיון דחלל בלשון המחבר עצמו אין הכרח כל כך, ד"ל סמוכים שאינם מומחים. ולענין דינא, עיקר כהמחבר (ש"ך), מאחר וההודאה לפניו לא הוה הודאה ויכול להחליף הטענות, א"כ מ"ש שאין יכולין לקבל עדות דהא אין להם דין בית דין, ולקבלת עדות בעי בית דין, וכ"כ הש"ך בהדיא לקמן (סי' מו סק"ע?), אלא צ"ל דכל מקום שמותר לו לדון יכול לקבל עדות והטענות, וא"י לחזור בהם לא העדים ולא הבע"ד, ושלא כדברי הש"ך, ומקיימין השטר עפ"י עדות שיעידו לפניו, דנגד דין זה שהן יכולין לדון עושיין כל מה שב"ד עושיין, ומומחה יכול לדון עכ"פ כששומע משני עדים, רק על פי ראייתו א"י לדון, וזהו דלא כהש"ך. אבל יחיד מומחה לרבים אף על פי שדן דיני ממונות יחיד אין ההודאה בפניו חשובה הודאה בב"ד, לענין שיהיה לו דין שטר, וגם לענין אם בא הודאה מעצמו לא מהני ההודאה, כיון דאפילו בשלשה בעינן קבוע ושלחו, לקמן סימן ל"ט סעיף ט'. וגם אין בית דין אחר יכול לדון מתוך אותו כתב שכתב היחיד מומחה או השנים, שהודאה או שהעדים הגידו לפנייהם, כיון שאין עלייהו דין בית דין או מפייהם ולא מפי כתבם, כיון שנכתב שלא בציווי המחמייב, ודין עדים עלייהו, רק שדין דין. וכן אין יכולין לקבל עדות או טענות ולשלוח לבית דין אחר בכתב או להגיד בפה, דהוה עדים מפי עדים. אכן, הן בעצמן יכולין לדון במקום שדינו דין, כגון במומחה, או שנים אליבא דשמואל, ויכולין לכופ על קיום פס"ד של אלו כשמגידין בפה שכן נגמר הדין מפייהם, ואין מדקדקים אחריהם, אבל מתוך כתבם אין דנין, שדין עדים עלייהו, רק שדין דין. אמנם מש"כ הרמ"א דאינן מומחין לרבים, דבמומחה לרבים ודאי דא"י להחליף בטענותיהם (נתה"מ), וי"א דמש"כ אפילו הם סמוכים ומומחים אין הודאתו הודאה כו'. היינו דוקא לענין הודאה, אבל לענין כפירה העיקר הכפוסקים דהוה

קסבר. אי קסבר עירוב פרשיות כתוב כאן, ליבעי נמי מומחין, ואי קסבר אין עירוב פרשיות כתוב כאן, שלשה למה לי. לעולם קסבר עירוב פרשיות כתוב כאן, ובדין הוא דליבעי נמי מומחין, והאי דלא בעינן מומחין, משום דרבי חנינא. דאמר רבי חנינא: דבר תורה, אחד דיני ממונות²⁰ ואחד דיני נפשות בדרישה ובחקירה,

ככופר בב"ד, דכיון שדנו לפניו ודינו דין א"כ ודאי מגלה טענתו והוחזק כפרן כו' (פ"ת).

ההודאה שמודה לפנייהם - נסתפקתי יחיד מומחה שדן ובעל דין הודה לפניו במקצת אם ראוי לחייב שבועה דמודה במקצת, כיון דהודאה שהודה לפניו לאו הודאה א"כ לא הוה מודה במקצת, או נימא כל זמן דלא חזר מהודאתו הוה הודאתו הודאה וחייב שבועת התורה בהודאות דהיינו מודה במקצת וכן לענין שיהיה הוחזק כפרן ודאי בעינן ב"ד של תורה והוא שלשה ומומחין, והא דדיינינן בהודאות הוא משום שליחות דארץ ישראל, אלא דלא מהני מדרבנן אלא בשלשה הדיוטות אבל יחיד מומחה אפילו מדרבנן אינו מועיל. אמנם גוף הדין בהודאות והלואות סגי ביחיד הדיוט וכמו באיסור והיתר (קצה"ח), ויש חולקים דאם יורה בהודאה גמורה או באתם עדי באופן שלא יהיה יכול לחזור מהודאתו, ודאי דיכול לחייבו שבועה, דלא גרע ממחויב בתוך טענותיו (נתה"מ סק"א).

לא הוחזק כפרן - והיינו כל זמן שלא אמר לפנייהם אתם עדי, דזה מהני לכו"ע בכל עדים, כמ"ש לקמן סימן ע"ד לענין הודאה, ובסימן ע"ט סעיף ט' לענין הוחזק כפרן (סמ"ע), וי"א אף על פי שאמר לפנייהם אתם עדי, אלא דקמ"ל דאין להם דין ב"ד רק דין עדים, לענין דלא הוחזק כפרן להבא לומר אח"כ פרעתיך, כדלקמן סימן ע"ט סעיף ט' (ש"ך).

³ ע"י שרע' (ח"מ סי' ג ס"א): אין בית דין פחות משלשה. וכל שלשה נקראים בית דין, אפילו הדיוטות, (דאי אפשר דלית בהו חד דיועד סברות בדינים, אבל אי לית בהו חד דידע, פסילי לדון. ומכל מקום יכולין לקבל הטענות ולשלחם לפני מורה), והם דנים את האדם בעל כרחו, אם התבע מסרב לירד לדון או שאינו רוצה לדון עם התובע בעירו, אבל אם רוצה לדון עמו בעירו, אלא שאינו חפץ בשלשה שבירר התובע, אז זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד. הגה: כדלקמן סימן נ"ג. ונ"ל דדוקא בדיינים שאינם קבועים, אבל אם ידיינים קבועים בעיר, לא יוכל לומר: לא אדון לפנייהם אלא בזה בורר, וכן נוהגין בעירנו, וע"ל סימן כ"ב סעיף א'.

אין ב"ד פחות משלשה - היינו מדברי סופרים, אבל מדין תורה בדיני ממונות בחד סגי (סמ"ע), וי"א דמדאורייתא בעינן ג' מומחים, אלא שחז"ל תיקנו דסגי בג' הדיוטות משום שלא תנעול דלת בפני לווין (ש"ך), אפילו נימא דמן התורה בחד סגי לדון אבל עכ"פ בדיני כפיה ודאי צריך מומחין, למ"ד שעבודא לאו דאורייתא וא"כ אין בו אלא משום פריעת בע"ח מצוה, כיון דאינו אלא מתנות כפיה דהא הנכסים אינם משועבדים וא"כ מוכח דשליחותיהו דקמאי קא עבדינן (קצה"ח), ויש חולקים דדמי לעשה סוכה ואינו עושה דכופין אותו לקיים המצוה, כל אדם מצווה להפריש חבריו מאיסור אפילו מי שאינו בכלל בית דין, ולמעשה מומחה לרבים הרי זה מותר לדון יחיד אבל אינו חשוב בית דין, וממילא אין ההודאה בפניו חשובה הודאה בבית דין, בדברים דבעינן דוקא בית דין, כגון לענין טוען טענת גנב דכתיב שם בקרא, דבעינן דוקא נשבע בבית דין, ולענין הודאה במקצת, ובפחות יכול לחזור מהודאתו, [ובדין בעלמא שאין צריך בית דין ודאי סגי בחד, כמו הוראת איסור והיתר], ונהי דהקילו חז"ל בשלשה הדיוטות, מ"מ בשני הדיוטות אפילו בדיעבד פסול (נתה"מ).

דא"א דלית בהו חד דיועד סברות כו' - מש"כ "דיועד סברות" פ' שמעו או שקרא בספרים יודע סברות בדינים, ואין זה גמיר וסביר הנוכר בגמרא ופוסקים, שהוא מומחה מיקרי ויכול לדון יחיד (סמ"ע), וי"א דגמיר מיהא בעינן, ולא מספיק מי דגמיר קצת ומתוך כך יודע סברות קצת בדינין. י"א דיכול המחזק לומר קים לי כהרמ"ה דבעינן שלשתם גמיר. ואין נ"ל אלא עיקר כשרע' (ש"ך).

אבל אי לית בהו כו' - מיהו אם המחוס רבים עליהם, אפילו ג' יושבי קרנות כשרים, כדלקמן (סי' ח ס"א, סי' כב סס"א) (ש"ך). אם כל הג' לא תלמידי חכמים כלל הם פסולים לדון כמו שפסק ברמ"א (סי' ג ס"א), ואסור להו למידן אא"כ שקבלו עליהו, והיינו שצריך שיקבלו עליהם בפירוש כדן קרוב או פסול כמבואר בסימן כ"ב. אבל לא סגי בבאו לפניו לדון לבד, שזה קאי דוקא איחיד מומחה דמותר לדון ביחיד אלא שמצות חכמים שיושיב עמו אחרים, מ"מ כל שבאו לפניו מיקרי כבלה, משא"כ בשנים או אחד שאינם מומחים או תלוא דלא גמירי כלל דפסילי לדון מדינא, צריך קבלה בפירוש כמו בקיבל עליו קרוב או פסול, ועי' לקמן (סי' ה ס"ב סק"ו?) (פ"ת).

והם דנים את האדם בע"כ - מחלוקת שנפלה בין תובע לנתבע, שאחד מהם אומר שרוצה להתדיין בדין תורה, והאחד אומר שאין לו להתדיין רק בדיני סוחרים שכן הוא המנהג במקום שנעשה העסק. הדין עם השני, כיון דבמקום שנעשה העסק יש מנהג להתדיין כפי דרך הסוחרים ולא כפי דין תורה, מנהג מבטל הלכה כו' (רע"א).

ע"י המשך בהערה .

ממונא, מאי איכא למימר. אלא: אידי דקא בעי למיתנא תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה, דממון

{ג ע"א}

שנאמר משפט אחד יהיה לכם. ומה טעם אמרו דיני ממונות לא בעינן דרישה וחקירה, כדי שלא תנעול דלת בפני לוויין. אלא מעתה טעו לא ישלמו. כל שכן אתה נועל דלת בפני לוויין. אי הכי תרתי קתני: דיני ממונות בשלשה הדיוטות, גזילות וחבלות בשלשה מומחין. ועוד: שלשה שלשה למה לי. אלא אמר רבא: תרתי קתני, משום דרבי חנינא. רב אחא בריה דרב איקא אמר: מדאורייתא חד נמי כשר, שנאמר בצדק תשפט עמיתך, אלא משום יושבי קרנות. אטו בתלתא מי לא הוו יושבי קרנות. אי אפשר דלית בהו חד דגמיר. אלא מעתה טעו לא ישלמו. כל שכן דנפיש יושבי קרנות. מאי איכא בין רבא לרב אחא בריה דרב איקא. איכא בינייהו דאמר שמואל: שנים שדנו, דיניהן דין, אלא שנקראו בית דין חצוף. לרבא, לית ליה דשמואל, לרב אחא בריה דרב איקא, אית ליה דשמואל. נזק וחצי נזק וכו'. נזק היינו חבלות. משום דקא בעי למיתנא חצי נזק, תני נמי נזק שלם. חצי נזק נמי היינו חבלות. תנא ממונא, וקתני קנסא. הניחא למאן דאמר: פלגא ניזקא קנסא⁴, אלא למאן דאמר פלגא ניזקא

⁴ עי' שו"ע (ח"מ סי' א ס"א): בזמן הזה, דנים הדיינים דיני הודאות והלוואות וכתובות אשה וירושות ומתנות ומזיק ממון חבירו, שהם הדברים המצויים תמיד ויש בהם חסרון כיס, אבל דברים שאינם מצויים, אף על פי שיש בהם חסרון כיס, כגון בהמה שחבלה בחברתה, או דברים שאין בהם חסרון כיס אף על פי שהם מצויים, כגון תשלומי כפל, וכן כל הקנסות שקנסו חכמים, כתוקע לחבירו (פ"י שתוקע בקול באזנו ומבעיתו), וכסוטר את חבירו (פ"י מכה בידו על הלחי), וכן כל המשלם יותר ממה שהזיק, או שמשלם חצי נזק, אין דנין אותו אלא מומחים הסמוכים בארץ ישראל, חוץ מחצי נזק צרורות מפני שהוא ממון ואינו קנס.

בזמן הזה דנים הדיינים - והיום אין סמיכה, כל הדיינים בטלים מן התורה, הילכך אין דנין מן התורה, אלא שאנחנו עושים שליחות של הדיינים הסמוכים בדורות הראשונים, ואין אנו עושים שליחותם אלא דבר שכיח שיש בו חסרון ספק. ו"א שב"ד צריך שיהא לו מזומן במושב ב"ד מקל לרדות בו ורצועה להלקות בה ושופר לנדות בו כו'. ומהתימה על המחבר ועל הרמ"א שהשמיטו זה, וגם לא ראיתי רבנים נזהרין בזה (סמ"ע), ו"א דמי שרוצה לנהוג כן שיהיה לו במקום ב"ד אלו הכלים רשאי ולא מיחזי כיוהרא, ו"א דאם אין העם סרבנים אסור לעשות כן (פ"ח), כל אלו [הכלים] אינם מעכבין ואף לכתחילה אינם אלא רשות (פ"ח פ"ח).

דיני הודאות והלוואות - פירוש שתובע אותו בעדי הודאה שהודה לו בפניהן או שהלוח אותו בפניהן, וה"ה אם תבעו בהלוואה בלא עדים ולענין שבועת היסט (סמ"ע), כיון דק"ל (בסימן פ"ז סעיף ט') גבי שבועת היסט אין יורדין לנכסיו אם אינו רוצה לישבע אלא מנדין אותו עד שישבע, וא"כ ליכא נפקותא לענין שבועת היסט דהא גם במידי דאין דנין אותו מנדין (קצה"ח).

יש בהם חסרון כיס - גם בירושות ומתנות לפי דברי התובע יש בהן חסרון כיס, והטעם בכולן כדי שלא יונעל דלת בפני הלווין, וכדי שיונעל דלת בפני עושי עולה אמרו רבנן למיעבד שליחותיהו דקמאי. ונ"ל דהוא הדין לשאר ענינים גדולים, שהרי מצינו שאמרו לקבל גרים בזמן הזה אף על גב דלא שכיח, וכן גיטין (סמ"ע).

כגון בהמה שחבלה כו' - לאו דוקא שחבלה בחברתה, אלא ה"ה כל מה שהזיקה במידי דלאו אורחא, אבל מה שהוא אורחא או דרך הנאתה, לא מיקרי חבלה אלא היק, וז"ש בסמך בסעיף ג' וכן בהמה שהזיקה בשן ורגל כו', עד ומגבין אותן דיני ח"ל, ומיירי אפילו בחבלה בחברתה (סמ"ע). וה"ה ניזקין דאש ובור לא דנים, ויש חולקים (ש"ך), והעיקר שדנים אש ובור אפילו ללא מומחים (קצה"ח). אבל השורף השטר בידים הוי מזיק בידים ופשיטא דדנין בזה"ז, ואינו קשור לאש (רע"א).

כתוקע לחבירו - כל שאינו שכיח ולית ביה חסרון כיס אין גובין בזמנינו, וקראוהו בלשונם קנס על שם שנתנו לו חז"ל דין קנס לענין זה שאין גובין אותו בזמנינו (סמ"ע).

יותר ממה שהזיק - כגון גנב דמשלם כפל, טבח ומכר ד' וה', ואם גזל ונשבע משלם קרן וחומש. שור תם חצי נזק. ומ"ש חוץ מחצי נזק צרורות, פירוש, בהמה שהלכה ברה"ה והתיזה ברגליה ושבירה ע"ז כלים, דהיינו נזק הבא ע"י צרורות, ואורחא הוא והוא תלדה דרגל, ומן הדין היה להם לבעלים לשלם נזק שלם, אלא שהלכה למשה מסיני שאינה משלמת אלא ח"נ, וכמ"ש לקמן בסימן ש"צ סעיף ג' (סמ"ע).

מומחים - פירוש, איש מנוסה ובקי בדינים, וכמו שכתבתי לקמן (סי' ג ס"ב?) (סמ"ע).

סמוכים - לשון סמיכה נתפשט מ"ש בתורה במשה עם יהושע (במדבר כז כג) ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, וכן עשה לזקנים, ועי"ז שרתה שכנה עליהן. והסמיכה לדורות לא היתה על ידי סמיכת יד, אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי את סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות, ומפני שכל הנסמכין היו צריכין להיות סמוכין דוקא מאחד הנסמכים איש מפי איש עד יהושע שנסמך ביד, ועי' רמ"א (י"ד סי' רמב ס"ד) [כל חכם שהגיע להוראה ואינו מורה, הרי זה מונע תורה ונותן מכשולות לפני רבים, ועליו נאמר: ועצומים כל הרוגה.

הנה: ענין הסמיכות שנהגו בזמן הזה, כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה ומה שמורה הוא ברשות רבו הסומכו, ולכן אם כבר מת רבו א"צ לסמיכות. וכן בתלמיד חבר, כדרך שנתבאר לעיל, במקום שא"צ רשות א"צ סמיכות. ו"א דמי שאינו מוסמך למורינו ונותן גיטין וחליצות, אין במעשיו כלום, ויש לחוש לגיטין וחליצות שנתן, אם לא שידוע לכל שמומחה לרבים הוא רק שמצד ענוה ושפלות אינו מבקש גדולות. ויש חולקים ומקילין ובמקום עגון יש להקל אם כבר נתן גיטין וחליצות, אבל לא בדרך אחר, כי מנהגן של ישראל תורה, כן נ"ל. ועוד נ"ל שמותר לתת מורינו לאחד שיסדר גיטין, ואף על פי שמדין הסמיכה שבימים הראשונים לא הוי דינא הכי, מ"מ עכשיו אינו אלא נטילת רשות בעלמא ושרי. (סמ"ע), פשיטא דאין סמיכה זו [שברמ"א] מהני בזמן הזה לענין דיני קנסות, רק לענין חליצה וגיטין, דאין סמיכה לענין דיני קנסות (ש"ך). יש להסתפק אם קיבלו עליהם דיינים לדון להם דינים אלו שאין דנין בזה"ז, אי מהני הקבלה כמו דמהני בדינין שדנין בזה"ז אם קיבלו עליהם קרוב או פסול כדלקמן (סימן כב ס"ז?) (פ"ח). אם בדיני קנסות חייב, אז המזיק חייב לשלם לצאת ידי שמים (פ"ח פ"ח שעה"מ), ועי' קצוה"ח סק" (פ"ח).

⁵ שאינו משתלם בראש הוא, תנא נמי חצי נזק, דממון שאינו משתלם בראש הוא, ואידי דקא בעי למיתנא חצי נזק, תנא נמי נזק.

⁵ שעוריו ר' שמואל מסכת סנהדרין דף ג עמוד ב

(ל) בגמ', ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד. הובא לעיל בהשבות יעקב והשער המשפט פליגי בב"ד דאיכא חד דגמיר ותרתי דלא גמירי דמתני לשיטת הרא"ש, ונחלקו הדיינים אי אזלי' בתר רובא, דהשבות יעקב סובר דאזלי' בתר רובא, והשער המשפט סובר דלא אזלינן בתר רובא, והוכיח מהגמ' כאן דקאמר דמשום שאין ב"ד שקול א"צ לכתוב עוד אלקים, ואי נמא כהשבות יעקב דאזלי' בתר רובא אף על גב דלא גמירי, א"כ אף דאין ב"ד שקול אכתי מ' ימר דבעי סמוך כדי להכריע והלא "ל דסגי בתרי סמוכין ואחד שאינו סמוך כדי להכריע, אלא ע"כ דאם אינו סמוך שאינו ראוי לדון אינו ראוי גם להכריע, ולכן מכיון שאין ב"ד שקול בעי שלישי שהוא סמוך כדי להכריע. ודבריו תמוהין בדסוגיין מכיון דבעינן ב"ד נוסה ודאי צריך שהשלישי יהי' חלק מהב"ד, וכמו שגוף הב"ד צריך שיהיה סמוכין ה"ה השלישי בעינן שיהי' סמוך דבלא"ה אינו מצטרף כלל לב"ד, אבל בנידון השבות יעקב דשיטת הרא"ש דמתני חד דגמיר ותרתי דלא גמירי משום שכן היתה תק"ח, "ל דאזלי' בתר רובא שהרי כל השלשה הם חלק מהב"ד שהצריכו חז"ל.

(ה) בגמ', דר' יאשיה עדיפא מד' יהודה, דאילו ר' יהודה בסנהדרי גדולה הוא דלית ליה הא בשאר בי דינא אית לי, ור' יאשיה בשאר בי דינא נמי לית ליה. משמע שר' יאשי' סובר בעצם כר' יהודה אלא שר' יהודה מחלק בין סנהדרי גדולה לשאר ב"ד ור' יאשי' אין מחלק, וקשה שהרי מה שסובר ר' יהודה בסנהדרין דא"צ ב"ד נוסה הוא דין מיוחד שלומד מגזח"כ, דהרי בשאר ב"ד בעי ב"ד נוסה ופטר בד"ר דלפניו מקרא עשה לך ב"ד נוסה, וסנהדרין הרי צריך להיות ראוי לדון דיני נפשות, ומ"מ א"צ ב"ד נוסה בסנהדרין, וע"כ דהוי דין מיוחד בסנהדרין, ואילו ר' יאשי' הרי סובר דבעלמא א"צ ב"ד נוסה, וא"כ אינו כר' יהודה. וצ"ל דאין כוונת הגמ' דר' יאשי' סובר בעצם כר' יהודה, אלא דמנו דמצינו לר' יהודה במקום אחד דא"צ ב"ד שקול, ה"נ סובר ר' יאשי' בכל ב"ד, אבל אין טעמיהם שוין.

(ו) תורה מוקי לה בד"נ וכו'. בא"ד מ"מ אפשר דמיפטר כולו בהכחשה וכו'. ביאור בריהם, דבכל הזמה איכלל ב' פסד, א' דאין זו עדות וממילא נפטר הנידון, ב' דאיכא דין ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו, ואין ב' הנידונים קשורים אחד בשני, שהרי בהכחשה פטור הנידון ואין בזה הדין דכאשר זמם. וא"כ היכא ש"ב דיינים אומרים דהוי הזמה ו"א דיינים אומרים דלא הוי הזמה, לענין לפטור הנידון חשיב הטיה לטובה ואזלי' בתר רוב דין אחד, אבל לענין לחייב העדים כאשר זמם חשיב הטיה לרעה, ובעינן רוב של שנים ולא סגי ברוב של אחד.

ועיין בא"ש פ"ח מהל' סנהדרין ה"א, שכתב נסתפקתי בהא דלחייב בעי שיהיו שנים מחייבין יותר מהמזכין, איך הדין בעדים שבאו להזים העדים המעידין, ור"ב אומרים דהוי הזמה ו"א אומרים דלא הוי הזמה, מי נמא דלא מחייב העדים המוזמין מיתה דבזה כתיב לא תהיה אחרי רבים לרעות, אבל א"כ יהא רעה להבע"ד שהעידו עליו כיון שעדין לא הוזמו יהרג הוא, וצריך לחקור בזה מי הוי כמו הכחשה דמיפטר שניהם, ויעיין בתוס' דף ג' ד"ה מוקי לה שהעירוני לזה ע"כ. ודבריו תמוהין דהרי בדברי התוס' מבואר שהם ב' נידונין נכ"ל, וא"כ כה"ג ש"ב אומרים דהוי הזמה ו"א אומרים דלא הוי הזמה, נפטר הנידון וגם העדים פטורין וכנ"ל. ועוד צ"ע מש"כ אבל א"כ יהא רעה לגבי הבע"ד שהעידו עליו כיון שעדין לא הוזמו יהרג הוא, וקשה שגם אם צריך ב' במחייבין יותר מהמזכין, מ"מ כאן שרק אחד יותר במחייבין אף שלא נפסוק לחייבו מ"מ מידי ספקא לא נפיק, דהרי אין כאן רוב במזכין, וא"כ ודאי שהנידון יהא פטור מספק.

עוד כתב הרא"ש והוא הדין איפכא אם ר"ב אומרים דלא הוי הזמה ו"א אומרים דהוי כהזמה, מי מיפטר הבע"ד שהעידו עליו כיון שאין כאן שנים במחייבין יותר מהמזכין, או דילמא כיון דכבר נגמר דינו ולקטלא קאי תו לא משגיחין רק על הגמ"ד שצריכין לגמור, וזה רק על העדים שע"י הזמה מיקטלי ולא על הבע"ד שהעידו עליו, דעיקר הנידון אם הוי כהזמה הוי רק כלפי העדים, אלא דממילא אם פוסקים דהוי הזמה נפטר הנידון, ולכן אין צריך שיהיו שנים במחייבין יותר מהמזכין.

(ז) בא"ד ועוד מצי למימר דע"כ נמי קרא בד"נ וכו'. עיין מהר"ם שיף שהק' מה הוסיפו בהק' תי' יותר מהראשון. ונראה דבתירוץ ראשון נקטו דדיני ממונות לא חשיב כלל לרעות כיון דהוי טובה לזה ורעה לזה, וא"כ ממש"כ "לרעות" ידעינן דלא דינא בדיני ממונות, ובתי' ב' נקטו דגם דיני ממונות חשיב לרעות כיון שעיקר הפסק דין זהו לחיוב, אלא דבדיני ממונות לא שייך לדרוש לא כהטיית לטובה הטיית לרעה, דיש חילוק בין הטיה לטובה להטיה לרעה, דהא בדיני ממונות תמיד הוי הטי' לטובה כלפי ה' בע"ד והטיה לרעה כלפי השני, וא"כ בכל פסק יש גם הטי' לטובה וגם הטי' לרעה, ולא שייך לחלק בין הטיית לטובה להטיית לרעה.

(ח) בגמ', אלא הא דתנן שנים אומרים זכאי וכו' נמא דלא כר' יאשיה. לכאורה קושיית הגמ' היא דלדעת ר' יאשי' מ"ל דאיכא דין דהלך אחר הרוב

שלשה מגלן. דתנו רבנן: ונקרב בעל הבית אל האלהים, הרי כאן אחד, עד האלהים יבא דבר שניהם, הרי כאן שנים, אשר ירשיען אלהים, הרי כאן שלשה, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר: ראשון תחילה נאמר, ואין דורשין תחילות, אלא: עד האלהים יבא דבר שניהם, הרי כאן אחד, אשר ירשיען אלהים, הרי כאן שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהן עוד אחד, הרי כאן שלשה. נימא בדורשין תחילות קמפלגי; דמר סבר: דורשין תחילות ומר סבר: אין דורשין תחילות. לא, דכולי עלמא אין דורשין תחילות. אמר לך רבי יאשיה: אם כן, נימא קרא ונקרב בעל הבית אל השופט, מאי אל האלהים, שמע מינה למניינא. ורבי יונתן: לישנא דעלמא נקט, כדאמרי אינשי: מאן דאית ליה דינא, ליקרב לגבי דינא. ורבי יאשיה לית ליה בית דין נוטה. והתניא: רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: מה תלמוד לומר לנטט אחרי רבים להטת, התורה אמרה: עשה לך בית דין נוטה. סבר לה כרבי יהודה, דאמר: שבעים. דתנן: סנהדרי גדולה היתה של שבעים ואחד, רבי יהודה אומר שבעים, אימר דשמעת ליה לרבי יהודה בסנהדרי גדולה, דכתיבי קרא, בשאר בי דינא מי שמעת ליה. וכי תימא לא שנא, והתנן: סמיכת זקנים ועריפת עגלה, בשלשה, דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: בחמשה. ואמרין: מאי טעמא דרבי יהודה, וסמכו, שנים, זקני שנים, ואין בית דין שקול מוסיפין עליהן עוד אחד, הרי כאן חמשה. דרבי יאשיה עדיפא מדריבי יהודה, דאילו רבי יהודה, בסנהדרי גדולה הוא דלית ליה, הא בשאר בי דינא, אית ליה, ורבי יאשיה, בשאר בי דינא נמי לית ליה. ואלא האי לנטט מאי עביד ליה. מוקים לה בדיני נפשות. אבל בדיני ממונות לא. אלא הא דתנן: שנים אומרים זכאי, ואחד אומר חייב, זכאי. שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי, חייב. נימא דלא כרבי יאשיה. אפילו תימא רבי יאשיה, מייית לה בקל וחומר מדיני נפשות. ומה דיני נפשות דחמירי, אמר רחמנא: זיל בתר רובא, דיני ממונות, לא כל שכן.

תנו רבנן: דיני ממונות בשלשה, רבי אומר: בחמשה, כדי שיגמר הדין בשלשה. אטו בתלתא מי לא גמר דינא בתרי. הכי קאמר: מפני שגמר דין בשלשה. אלמא קסבר: תלתא כי כתיבי, בגמר דינא כתיבי. מגדף בה רבי אבהו: אלא מעתה תהא סנהדרי גדולה צריכה מאה וארבעים ואחד, כדי שיגמר הדין בשבעים ואחד, ותהא סנהדרי קטנה צריכה ארבעים וחמשה כדי שיגמר הדין בשלשה ועשרים. אלא: אספה לי שבעים איש אמר רחמנא, משעת דסגי שבעים. ושפטו העדה והצילו העדה נמי, משעת שפיתת העדה. הכי נמי ונקרב בעל הבית אל האלהים, משעת קריבה שלשה. אלא, היינו טעמא דרבי; אשר ירשיען אלהים, תרי, נאמר אלהים למטה ונאמר אלהים למעלה, מה למטה שנים, אף למעלה שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד, הרי כאן חמשה.

בדיינים בדיני ממונות, בשלמא לר' יונתן דמצריך ג' משום ב"ד נוסה, א"כ מוכח דאזלי' בתר רובא דהלא משום כך בעינן ב"ד נוסה, אבל לר' יאשי' מ"ל דאזלי' בתר רובא. אבל מלשון המאירי שכתב ושמא תאמר א"כ האין אתה הולך בהן אחר הרוב, וכמו שאמרו שנים אומרים חייב ואחד אומר זכאי חייב, והרי מאחר שמן התורה אתה צריך לשלשה ראוי לומר שאין הדין נגמר עד שישכימו עליו שלשתם, עכ"ל. משמע שהקושיא היא שכיון שמן התורה צריך שלשה צריך שכל השלשה יפסקו את הדין, וצ"ל דלר' יונתן לא קשה כיון דלשיטתו סגי באמת ב' אלא משום שאין ב"ד שקול צריך ג', לכן סגי שב' יפסקו את הדין, אבל לר' יאשי' דבעינן ג' משום דכתיב ג' פעמים אלקים בפרשה, מ"ל דסגי שהרוב יפסקו. אלא דקשה לפ"ז מאי משני דלפניו מדיני נפשות בקי', הרי התם כתיב דבעינן עדה שופטת ועדה מצלת אלא דבעינן עוד ג' כדי שיהי' ב"ד נוסה לחובה ולזכות, א"כ א"צ שכל הכ"ג יפסקו פסק אחד, משא"כ כאן דכתיב ג' פעמים אלקים אפשר דבעינן שכל הג' יפסקו פסק אחד.

וצ"ל דליכא נפ"מ בין ר' יאשי' לבין ר' יונתן לענין מה דבעינן ג' דיינין, דגם לר' יונתן אחרי הדין שאין ב"ד שקול בעינן ג' דיינין, וא"כ גם לר' יונתן הי' מקום לשאול מ"ל דסגי שהרוב לבד יפסקו ולא כל הג', אלא דלר' יונתן ילפינן דהולכין אחר רוב מה דבעי ב"ד נוסה, אבל לר' יאשי' קשה מ"ל דאזלי' בתר רוב, ומשני דלפניו מדיני נפשות.

אמר רבי יצחק בר (יוסי) +מסורת הש"ס: [יוסף] אמר רבי יוחנן: רבי, ורבי יהודה בן רועץ, ובית שמאי, ורבי שמעון, ורבי עקיבא, כולו סבירא להו: יש אם למקרא. רבי, הא דאמרן. ורבי יהודה בן רועץ, דתניא: שאלו תלמידים את רבי יהודה בן רועץ: אקרא אני שבעים, יכול תהא יולדת נקבה טמאה שבעים. אמר להן: טימא וטיהר בזכר, וטימא וטיהר בנקבה. מה כשטיהר בזכר, בנקבה כפלים, אף כשטימא בזכר, בנקבה כפלים. לאחר שיצאו, יצא ומחזיר אחריהם. אמר להן: אי אתם זקוקים לכך, שבועיים קרינן, ויש אם למקרא. בית שמאי, דתנן: בית שמאי אומרים: כל הניתנין על מזבח החיצון שנתנן במתנה אחת, כיפר⁶, (שנאמר ודם זבחיך ישפך). ובחטאת שתי מתנות. ובית הלל אומרים: אף בחטאת, שנתנן במתנה אחת כיפר. ואמר רב הונא: מאי טעמא דבית שמאי, קרנת קרנת קרנת, הרי כאן שש, ארבע למצוה, ושתיים לעכב. ובית הלל אומרים: קרנות קרנת, קרנת, הרי כאן ארבע, שלש למצוה ואחת לעכב. ואימא כולהו למצוה, כפרה בכדי לא אשכחן. רבי שמעון, דתניא: שתיים כהלכתן, ושלישית אפילו טפח⁷. רבי שמעון אומר: שלש כהלכתן,

ורביעית אפילו טפח. במאי קמיפלגי. רבנן סברי: יש אם למסורת, ורבי שמעון סבר: יש אם למקרא. רבנן סברי: יש אם למסורת, בסכת, בסכת גרעתא לשלישית, ואוקימתא אטפח. ורבי שמעון סבר: בסכת בסכת בסכת, הרי כאן שש, דל חד קרא לגופיה, פשו להו תלת, אתאי הלכתא גרעתא לרביעית, ואוקמיה אטפח. רבי עקיבא, דתניא: רבי עקיבא אומר: מניין לרביעית דם שיצאה משני מתים שמטמא באהל, שנאמר על כל נפשת מת לא יבא, שתי נפשות ושיעור אחד. ורבנן: נפשת כתיב⁸. מתקיף לה רב אחא בר יעקב: מי איכא דלית ליה יש אם למקרא. והתניא בחלב, אמו יכול בחלב,

⁶ עי' רמב"ם (פסולי המוקדשין פ"ב ה"א): כל הדמים הניתנין על מזבח החיצון, אם נתן מתנה אחת בלבד כיפר, ואפילו בחטאת מתנה אחת היא העיקר ושאר הארבע מתנות למצוה, שנאמר ודם זבחיך ישפך על מזבח ה' אלהיך, שפיכת הדם על המזבח היא העיקר.

לחם משנה: שנאמר ודם זבחיך ישפך וכו'. מה שהקשה הרב בעל כ"מ ז"ל דבגמרא נראה דאתי דלא כב"ה ע"ש בתוספות דשם אמרו דאתי אפילו כב"ה וכמו שהאריכו בר"פ ב"ש אבל מ"מ אי אפשר לומר כן בדברי רבינו ז"ל אלא מחטאת יליף דהא איצטריך קרא לדעתו ז"ל לומר דכל הניתנין בשפיכה שנתנן בזריקה יצא אלא דרכו לסמוך הדבר אפסוק היותר פשוט כמ"ש הרב בעל כ"מ ז"ל. ומ"ש לדחות קושיא שניה וז"ל מיהו בהא איכא למימר וכו' לא ידעתי מה מקום לתירוץ זה שהיה סבור לומר ולקושיתו עם קושיות אחרות שהוקשה אצלי הארכתי בפ"ה מהלכות מעשה הקרבנות ע"ש:

⁷ עי' שו"ע (או"ח סי' תרל"ב): דפנות הסוכה, אם היו שתיים זו אצל זו כמין ג'ם; עושה דופן שיש ברחבו יותר על טפח ומעמידו בפחות מג' לאחד מהדפנות, ויעמיד קנה (כנגד הכותל) כנגד אותו טפח, ויעשה לה צורת פתח שיעמיד קנה עליו ועל הטפח, וכשרה אף על פי שהקנה שעל גביהן אינו נוגע בהן. הגה: ואם הטפח והדופן מגיע לסכך, אין צריך קנה על גביהן (מרדכי הגה"מ פ"ד); ומה שנהגו בצורת הפתח עגולה הוא לנוי בעלמא (כ"כ המרדכי).

משנה ברורה: דפנות הסוכה וכו' - כדי להבין היטיב אקדים לכאן כמה עקרים להלכה זו (א) דשיעור סוכה הוא שתהא מחזקת ז' על ז' טפחים לפחות כדלקמן בסיומן (תרל"ד). (ב) דילפינן בגמרא מקראי דלא קרוי סוכה ע"י הסכך לבד אא"כ יש לה ג' דפנות והלכה למשה מסיני דאחת מן הדפנות סגי בטפח אחת. (ג) דמ"מ בעינן שיהיה נראה כדופן דהיינו אם יש לו שתי דפנות סמוכות זו אצל זו כמין ד יקח דף שיש ברחבו טפח מרווח דהיינו טפח ומשהו ויעמידו בריחוק מקום פחות מג"ט לאחד משתי הדפנות וכל פחות מן ג' טפחים כלבוד דמי ונמצא שיש כאן ד"ט והוא רוב דופן מהכשר סוכה שהוא ז"ט כנ"ל וכדי להשלים שיעור כל הדופן יעשה עוד צורת הפתח דהיינו שיעמידו קנה כנגד אותו טפח וירחיקו ממנו עד סוף הכותל שכנגדו שמחזיק שבעה טפחים ומניח קנה מן הטפח עד הקנה שכנגדו למעלה על גביהן או אפילו למעלה מהן ואינו נוגע בהן רק שיהיה כנגדן כמבואר לעיל בדיני צורת הפתח בסי' שס"ב ונמצא שיש כאן דופן שלם של ז' טפחים. ועתה נתחיל לבאר בעז"ה כל פרט בפ"ע:

יותר על טפח - במ"א מבואר שמותר לעשות דפנות הסוכה בקנים שמעמידם פחות פחות מג"ט רוחק זה מזה והוא בעושה כן ד' דפנות דהיינו קנים כזה מארבעה רוחות אבל כשאין רוצה לעשות רק ג' דפנות בעינן שתי מחיצות שסמוכות זה לזה ושלמות והשלשית בטפח:

ומעמידו בפחות מג' וכו' - דאז הוי לבד וא"כ יש כאן ד' טפחים דהוא רוב הכשר סוכה דאע"ג דבסתם טפח יהיה ג"כ רוב דופן דהוי טפי מג"ט ומחצה אכן משום דבציר מארבעה טפחים לא חשיב בשום דוכתא להכי הצריכו טפח מרווח [ר"ן]:

כנגד הכותל - היינו כנגד סוף המקצוע השני של הכותל שכנגדו שסתמו מחזיק ז' טפחים וי"א דירחיקו עוד טפח יותר כדי שיהיה הצורת הפתח על ד' טפחים:

ויעשה לה צוה"פ וכו' - כדי להשלים שיעור הכותל ועיין בב"ח שכתב דזה הוא מדרבנן אבל הטפח מרווח שאמרנו מתחלה הוא מדאורייתא: וכשרה - ואז מותר לטלטל בתוכו ולהוציא מן הבית דרך חלון הפתוח לסוכה בשבת שבתוך החג דאע"ג דבשאר שבתות אסור לטלטל אא"כ יש תיקון ברוח רביעית מ"מ בשבת שבתוך החג אומרים מגו דהוי דופן לענין סוכה הוי נמי דופן לענין שבת ומ"מ שלא בשעת הדחק ראוי להחמיר: ואם הטפח והקנה וכו' - כצ"ל:

א"צ קנה ע"ג - דהסכך גופא יחשב כקנה ע"ג ועיין במ"א שהקשה על זה מירושלמי ודעתו דראוי להחמיר משום דאינו נעשה הסכך לכך אבל האחרונים יישבו קושיתו וע"כ הסומך על רמ"א לא הפסיד:

⁸ עי' רמב"ם (טומאת מת פ"ד ה"א): רביעית דם הבאה משני מתים טהורה עד שתהיה כל הרביעית ממת אחד, שדרה שנגמרה משני מתים כגון שהיו מקצת החליות מאחד ותשלומן ממת אחד וכן הגלגולת של שני מתים ורובע עצמות מב' מתים ואבר מן המת מב' מתים כל אלו אינן מטמאין באהל אלא במגע ובמשא כשאר כל עצמות.

אלא אמר רב אחא בריה דרב איקא: אמר קרא לא תבשל גדי, דרך בישול אסרה תורה.
תנו רבנן: דיני ממונות בשלשה,

{ד ע"ב}

אמרת: יש אם למקרא. אלא: דכולי עלמא יש אם למקרא. ורבי ורבנן, בהא קמיפלגי; רבי סבר: ירשיען אלהים, אחריני, ורבנן סברי: ירשיען, דהאיך והאי. ורבי יהודה בן רועץ, לא פליגי רבנן עליה. בית הלל, דתניא: וכפר וכפר, מפני הדין. והלא דין הוא: נאמר דמים למטה ונאמר דמים למעלה. מה דמים האמורים למטה שנתנן במתנה אחת כיפר, אף דמים האמורים למעלה שנתנן במתנה אחת, כיפר. או כלך לדרך זו: נאמר דמים בחוץ ונאמר דמים בפנים. מה דמים האמורים בפנים, חיסר אחת ממתנות לא עשה ולא כלום, אף דמים האמורים בחוץ, חיסר אחת ממתנות לא עשה כלום. נראה למי דומה. דנין חוץ מחוץ, ואין דנין חוץ מפנים. או כלך לדרך זו: דנין חטאת וארבע קרנות, מחטאת וארבע קרנות, ואל יוכיח זה שאין חטאת וארבע קרנות. תלמוד לומר: וכפר וכפר, מפני הדין. כיפר, אף על פי שלא נתן אלא שלשה, כיפר, אף על פי שלא נתן אלא שתיים, כיפר, אף על פי שלא נתן אלא אחת. ורבי שמעון ורבנן בהא פליגי: רבי שמעון סבר: סכא לא בעי קרא, ורבנן סברי: סכא בעי קרא. ורבי עקיבא ורבנן בהא פליגי, רבי עקיבא סבר: נפשת, תרתי משמע, ורבנן סברי: נפשת, דעלמא משמע. ודכולי עלמא יש אם למקרא. והתניא: לטטפת לטטפת לטוטפות, הרי כאן ארבע, דברי רבי ישמעאל⁹. רבי עקיבא אומר: אינו צריך, טט בכתפי, שתיים, פת באפריקי, שתיים. אלא, לעולם פליגי. והני מילי כי פליגי, היכא דשני קרא ממסורת. אבל האי חלב וחלב דכי הדדי נינהו, יש אם למקרא, והרי יראה יראה דכי הדדי נינהו, ופליגי. דתניא יוחנן בן דהבאי אומר משום רבי יהודה בן תימא: הסמא באחת מעיניו, פטור מן הראיה¹⁰. שנאמר יראה יראה, כדרך שבא לראות כך בא ליראות. מה לראות בשתי עיניו, אף ליראות בשתי עיניו¹¹.

⁹ ע"י ש"ע (א"ח סי' לב ס"א): מצות תפילין שיכתוב ארבע פרשיות שהן: קדש לי כל בכור עד למועדה מימים ימימה (שמות יג, א - י') והיה כי יבאך עד כי בחוץ יד הוציאנו ה' ממצרים (שמות יג, יא - טז) ופרשת שמע עד ובשעריך (דברים ו, ד - ט) ופ' והיה אם שמע עד על הארץ (דברים יא, יג - כא). הגה: וצריך לכתבם בסדר הזה, לכתוב תחלה הקודמת בתורה, ואם שינה, פסול. ולכתחלה יכתוב של יד קודם של ראש.

משנה ברורה: ופרשת שמע - וצריך לכתוב ד' דאחד כל כך גדולה כמו ד' דלת"ן קטנים [מ"א] ואפשר שאין משערין באותו כתב רק כל שיש בו דלת"ן קטנים מאד סגי ומשום הכי נוהגין לכתוב רק גדולה משאר דלת"ן שבאותו כתב:

לכתבם - כל הפרשיות בין מהש"י ובין מהש"ר:

בסדר הזה - דכתיב והיו הדברים וגו' בהוייתן יהו. וכ"ש שצריך לזהר מטעם זה שיהיה כל פרשה ופרשה גופא נכתבת כסדרה שלא יחסר בה אפילו אות אחת כי לא יהיה לו תקנה אח"כ להשלימה וכדלקמן בסעיף כ"ג:
פסול - היינו התפילין שנעשו מאותן הפרשיות אבל הפרשיות עצמן לא נפסלו כגון אם התחיל לכתוב מפרשת והיה כי יבאך ויכל לצרף לזה פרשת קדש מתפילין אחרים אם יודע בודאי שנכתב קודם אלו דאל"ה ספק תורה לחומרא וה"ה אם בעת הכתיבה היה כסדרן רק אח"כ נפסל פרשה אחת המוקדמת נתבטל ממילא כל הפרשיות שאחריה ולענין צירוף מפרשיות אחרים ג"כ הדין כנ"ל:

קודם - משום דמוקדם בפסוק ו"א להיפך מפני שש"ר קדושתו חמורה משל יד ואנו נוהגין כמ"ש הרב בהגה ובדיעבד לכ"ע אין קפידא. כתוב בספר הכוונות שלכתחלה יזהר לכתוב כל הפרשיות ש"ר ושל יד רצופים ולא יפסיק ביניהם בשום דיבור כלל וע"י בש"ת:

¹⁰ ע"י רמב"ם (חגיגה פ"ב ה"א): נשים ועבדים פטורין מן הראייה, וכל האנשים חייבים בראייה חוץ מחרש ואלם ושוטה וקטן וסומא וחגר וטמא וערל, וכן הזקן והחולה והרך והענוג מאד שאינם יכולים לעלות על רגליהן כל אלו האחד עשר פטורין, ושאר כל האנשים חייבין בראייה, החרש אף על פי שהוא מדבר אפילו חרש באזנו אחת פטור מן הראייה, וכן הסומא בעינו אחת, או חגר ברגלו אחת פטור, האלם אף על פי שהוא שומע פטור, טומטום ואנדרוגינוס פטורין מפני שהן ספק אשה, מי שחציו עבד וחציו בן חורין פטור מפני צד עבדות שבו, ומניין שכל אלו פטורין מן הראייה, הרי הוא אומר יראה כל זכורך להוציא את הנשים, ומצות עשה שאין הנשים חייבות בה אין העבדים חייבים בה, ועוד הרי נאמר בבוא כל ישראל להוציא העבדים, ונאמר בבוא כל ישראל לראות, כשם שהן באין לראות לפני ה' כך הם באים לראות הדר קדשו ובית שכינתו, להוציא סומא שאינו רואה, אפילו נסמית עינו אחת שהרי אין ראייתו שלמה, ושם נאמר למען ישמעו, להוציא מי שאין לו שמיעה גמורה, ולמען ילמדו, להוציא מי שאינו מדבר, שכל המצווה ללמוד מצווה ללמד, ונאמר בעלותך ליראות את פני ה' מי שיכול לעלות ברגליו להוציא חגר וחולה וזקן וענוג, וכבר ביארנו בהלכות ביאת המקדש שאין הטמא ראי לביאה וכן הערל מאוס כטמא. [ראב"ד] מי שחציו עבד וחציו בן חורין. א"א הא דלא כהלכתא דהיא כמשנה ראשונה.

¹¹ ע"י עבה"ק (ח"ג פל"ו): ולהורות על זה הייחוד נצטוונו שלש פעמים בשנה יראה את זכורך את פני האדון יי' אלהי ישראל, ואמרו בחגיגה פרק קמא רבי

יהודה אומר סומא באחד מעיניו פטור מן הראיה, שנאמר יראה יראה כדרך שבא לראות כך בא ליראות, מה לראות בשתי עיניו אף ליראות בשתי עיניו, הנה שהסומא באחד מעיניו מראה פגם וקצוץ בסוד הראיה שהוא הייחוד עין בעין, ולפיכך פטור מן הראיה לפי שכדרך שבא ליראות בשתי עיניו כך בא לראות בשתי עיניו שיראו העינים עין בעין ויתיחדו ואז תשלם הראיה, וכפי ההראות והראיה למטה כך תתעורר למעלה, והכל בכלל מלת יראה כשהיא בלתי נקודה כוללת ראייה של מטה וראיה וייחוד של מעלה:

וע"י פת"ש (נוק' ד"א ב): שלמעלה. וכאשר כולם מסודרים בסדר הראוי היא מתוקנת בתכשיטין שלה, וע"י כל המדרגות שלמעלה מראים בה השפעתם, וכמ"ש, ויקרא למקום ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה, שאמרו כדרך שבא לראות כך בא ליראות, שהמקום הנ"ל הוא הנוקבא שהוא מקומו של עולם וג' עלמין ב"ע, שכמו שבשורש השרשים למעלה נעשה צמצום ומקום לעולמות באמצע נקודת מלכותו ית', כמו כן הוא במלכות שלמטה דאצילות שבה נעשה מקום לתחתונים הנפרדים:

¹² ואם היה מומחה לרבים¹³, דן אפילו יחידי. אמר רב נחמן: כגון אנא דין ממונות ביחדי. וכן אמר רבי חייה: כגון אנא דין ממונות ביחדי. איבעיא להו: כגון אנא, דגמירא וסבירא, ונקיטנא רשותא. אבל לא נקיט רשותא. דיניה לא דינא. או דילמא: אף על גב דלא נקיט רשותא דיניה דינא. תא שמע: דמר זוטרא בריה דרב נחמן דין דינא וטעה, אתא לקמיה דרב יוסף, אמר לו: אם קיבלוך עלייהו¹⁴, לא תשלם, ואי לא, זיל שלים. שמע מינה: כי לא נקיט רשותא, דיניה דינא, שמע מינה.

¹² ויש מקשים הרי ג"כ ראשי גליות כבר אינם, וא"כ איך יקוים הכתוב שאמר לא יסור שבט מיהודה. ואין זה קשיא שאם אמר הכתוב יהיה שבט ביהודה לעולם היה זה קשיא, שהרי אין שבט ביהודה. אבל לא יסור כתב, וכל דבר [שהיה] כבר והיה לו הפסק ועתידי לחזור, דבר זה נקרא שלא סר, שאלו סר לא חזר להיות אלא שלא סר [לגמרי]. ודבר זה שהיה סר לזמן מה אינו נחשב לכולם, וכיון שעתיד לחזור הממשלה ליהודה כשיבא המשיח במהרה בימנו לא נקרא סר מ"מ כל שאפשר להיות הממשלה [לישראל], יותר קרוב לזה שבט יהודה שהרי אליו נתנה הממשלה. ולכן דרש לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל, שבשביל שנאמר על יהודה לא יסור שבט זוכים [יהודה] לראשי גליות יותר משאר שבטים. ועוד יש לומר אלו ראשי גליות שבבבל, ר"ל דבזמן שהיה בישראל קצת ממשלה היו ראשי גליות שבבבל מיהודה [כי כך ראוי] ועכשיו שאין ישראל זוכין אותם שהם בישראל אשר יש להם שלטון דבר מה על ישראל רובן הם מיהודה אף שאין כולם רובם הם משבט יהודה דומה למה שכתוב ומחוקק מבין רגליו שר"ל אותם שהם מחוקקים ר"ל סופרים הם מיהודה לכן לא יסור שבט גם כן כפי פירושו (מהר"ל).

¹³ ע"י ש"ע (ח"מ ס' ג ט"ב): הוב"ג לעיל הערה 2.

¹⁴ ע"י ש"ע (ח"מ ס' כה ט"ב): טעה בשיקול הדעת, כגון דבר שהיה מחלוקת תנאים או אמוראים ולא נפסקה ההלכה כאחד מהם בפירוש, ועשה כאחד מהם ולא ידע שכבר פשט המעשה בכל העולם כדברי האחד, אם היה זה דין מומחה ונטל רשות מרש גלותא, או שלא נטל רשות אבל קבלו אותו בעלי דינים עליהם, הואיל והוא מומחה, חוזר הדין. ואם אי אפשר להחזיר, פטור מלשלם. הגה: וג' הדיוטות, דינם כיחיד מומחה. ועיין לעיל סוף סימן ג' כיצד נטילת רשות מן השור מהני, ולא יאמר האדם: אפסוק כמי שארצה בדבר שיש בו מחלוקת, ואם עושה כן הרי זה דין שקר, אלא אם הוא חכם גדול ויודע להכריע בראיות, הרשות בידו, ואי לאו בר הכי הוא, לא יוציא ממון מספק, דכל היכא דאיכא ספיקא דדינא אין מוציאין ממון מיד המוחזק. ואם הוא בהוראת איסור והיתר, והוא דבר איסור דאורייתא, ילך לחומרא, ואי דבר דרבנן, ילך אחר המיקל. ודוקא אם ב' החולקים הם שוין, אבל אין סומכין על דברי קטן נגד דברי גדול ממנו בחכמה ובמנין, אפילו בשעת הדחק, אלא אם כן היה גם כן הפסד מרובה. וכן אם היה יחיד נגד רבים, הולכים אחר רבים בכל מקום, ואפילו אין הרבים מסכימים מטעם אחד, אלא כל אחד יש לו טעם בפני עצמו, הואיל והם מסכימים לענין הדין נקראו רבים ואזלינן בתרייהו. ואם היה מנהג בעיר להקל, מפני שחכם אחד הורה להם כן, הולכין אחר דעתו. ואם חכם אחד בא לאסור מה שהם מתירין, נהוג בו אסור. כל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים, והפוסקים האחרונים חולקים עליהם, כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים, הולכים אחר האחרונים, דהלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך. אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרנו על ספר, ונמצאו אחרים חולקים עליו, אין צריכים לפסוק כדברי האחרונים, שאפשר שלא ידעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הוי הדרי בהו.

או אמוראים - או פוסקים, ואם לא ידע הפסק במחלוקת הגדולים ואח"כ נודע לו ואינו בר הכי שיוכל להכריע, אם נראין כדברי האחד לרוב החכמים, והוא עבד כאידך, היינו שיקול הדעת, ואם אי אפשר לעמוד על הדבר אין כאן טעות ומה שפסק פסק (ש"ך).

ועשה כאחד מהם ולא ידע כו' - היכא דפליגי תרי תנאי או תרי אמוראי והדיין לא ידע כ"א דברי האחד מהן ולא ידע שהשני חולק והורה ודן, לא מיקרי שיקול הדעת אלא מה שעשה עשוי ואינו משלם מביתו (סמ"ע), ורבים הבינו דר"ל דהיכא דלא ידע כ"א דברי האחד ואח"כ נודע לו מהשני, אף על גב שאין הכרע עדיין הלכתא כמאן, מ"מ כיון דאי הוה ידע ג"כ מהשני לא הוה פסק כן, הוה ס"דא דמיקרי שיקול הדעת, קמ"ל דלא. אבל באמת אין הפירוש כן, אלא ה"פ דאם לא ידע שהשני חולק, אף על גב דסוגיא דעלמא כאידך, לא הוה טועה בשיקול הדעת, דלא מיקרי טועה בשיקול הדעת אלא כשידע גם מהשני, דלא חלל הפסוק בפשיטות נגד דברי השני, אבל כשלא ידע מהשני מה הוה ליה למעבד, איהו פסק לפי מה שידע, וכיון דחייב מדינא דגרמי לר' מאיר, הוה לי ידע או לא סוף סוף גרם היזק לחבירו, ועוד דהא פשיטא דהיכא דחייב משום דינא דגרמי אפי' שוגג חייב, ועוד, דהאי שוגג קרוב למזיד הוא דשגגת תלמוד עולה זזון וה"ל לידע (ש"ך), העיקר כפירוש הסמ"ע, דהיינו שפסק במחלוקת שאין בה שום שיקול הדעת כאחד ולא ידע מהשני כלל, ואילו הוה ידע מהשני לא היה פוסק כן, ומכל מקום הא דלא ידע גורם הפטור ולא החיוב, דהא ודאי מיייר שלא ידע רק מהאחד ופסק להוציא מעות מיד השני, דאי פסק להחזיק הא בודאי אף אם היה יודע מהשני היה פוסק כן, דודאי במקום דכפי תרי

אמר רב: האי מאן דבעי למידן דינא, ואי טעה מיבעי למיפטרא, לישקול רשותא מבי ריש גלותא. וכן אמר שמואל: לשקול רשותא מבי ריש גלותא. פשיטא, מהכא להכא ומהתם להתם²², (מהני), ומהכא להתם, (נמי) מהני דהכא שבט והתם מחוקק. כדתניא: לא יסור שבט מיהודה, אלו ראשי גליות שבבבל²³, שרודין את ישראל בשבט. ומחקק מבין רגליו, אלו בני בניו של הלל, שמלמדין תורה ברבים. מהתם להכא מאי. תא שמע: דרבה בר חנה דין דינא וטעה, אתא לקמיה דרבי חייה. אמר ליה: אי קיבלוך עלייהו, לא תשלם, ואי לא, זיל שלים. והא רבה בר חנה רשותא הוה נקיט. שמע מינה: מהתם להכא, לא מהני, שמע מינה. ולא מהני. והא רבה בר רב הונא כי הוה מינצי בהדי דבי ריש גלותא אמר: לאו מינייכו נקיטנא רשותא, נקיטנא רשותא מאבא מרי ואבא מרי מרי, ורב מרבי חייה, ורבי חייה מרבי. במילתא דעלמא הוא דאוקים להו. וכי מאחר דלא מהני, רבה בר חנה רשותא דנקט למה לי. לעצירות העומדים על הגבולין. מאי רשותא. כי הוה נחית רבה בר חנה לבבל, אמר ליה רבי חייה לרבי: בן אחי יורד לבבל, יורה. יורה²⁴. ידין. יתיר. יתיר בכורות. יתיר. כי הוה נחית רב לבבל, אמר ליה רבי חייה לרבי: בן אחותי יורד לבבל, יורה. יורה. ידין. יתיר בכורות. אל יתיר. מאי שנא למר דקא קרי בן אחי, ומאי שנא למר דקא קרי בן אחותי. וכי תימא הכי הוה מעשה, הא חסרמר: יורה, ותמה, ושילא, ומרתא, ורבי חייה, כולוה בני אבא בר אבא כרסלא מכפרי הוו. רב בר אחוה דהוה בר אחתיה, רבה בר חנה בר אחוה דלאו בר אחתיה. ואי בעית אימא:

פוסקים חולקים וליכא אפילו סוגיא דעלמא כאחד מהן, הדין עם המוחזק, ואם היה פוסק כאחד להוציא ממון בלי סברא מכרעת, רק שטעה שסבור דבמקום שיש פלוגתא דרבנותא הדין עם המוציא, ודאי דדינו כדון טועה בדבר משנה, לפי הכלל המסור בדינו במחלוקת הפוסקים דהמוציא מחבירו עליו הראיה, ואם לא ידע רק מפוסק האחד בשעה שפסק ומשום הכי פסק להוציא ממון, ואילו היה יודע מהשני ודאי דלא היה פוסק כן, דהא המוציא מחבירו עליו הראיה, מכל מקום לא נקרא טועה בדבר משנה, ואפילו טועה בשיקול הדעת לא הוי, כיון שפסק כפי הפוסק שיעד ממנו לידע מהשני, כדון פסק, ולא נקרא טועה כלל, וגם אין יכולין לברר הטעות. ועל דין כיוצא בזה אמרינן דעביד כמר עביד וכמר עביד, והרי הא דלא ידע גורם הפטור (נתה"מ).

שכבר פשט המעשה כו' - היכא דלא אשכחן דסוגיא דעלמא אזלא כחד, יש לדיין לפסוק כפי שדעתו נוטה (סמ"ע), אם בא מעשה לפניו והורה כן וכך וסוגיא דעלמא כאידך, כגון שמוכח מסתמא דתלמודא דפריך הכי דלא כוותיה, או שנודע שהמנהג אינו כן, או שנראה לרוב הדיינים להיפך, זהו מיקרי טועה בדבר משנה, דלא מיקרי טועה בשיקול הדעת אלא כשיש מחלוקת בדבר והיה הדבר שיקול להכריע והוא טעה בשיקול הדעת, אבל עתה כשאין מחלוקת ונתברר עתה הפכו, הרי הוא כטועה בדבר משנה. מי שהורה שעוף זה טמא מפני שלא נתברר שיש לו סימני טהרה, ואח"כ נתברר שעוף זה נאכל במסורת, ה"ל טועה בדבר משנה וחוזר (ש"ך). דברי הש"ך מיייר בדין שבש"ס הוא שנוי במחלוקת ולא נזכר בפוסקים. אבל דין שנזכר בפוסקים שפסקו כן, אף שהוציאו את הדין מהא דפריך סתמא דהש"ס, מכל מקום כיון שכבר הסכימו הפוסקים שיהיה הדין כן וכבר נתפשטו החבורים שיהיה כן, מיקרי טועה בדבר משנה (נתה"מ).

בכל העולם כו' - נראה דלא דוקא, אלא ה"ה בכל המדינה שהוא בתוכה, כגון חלב שעל הקרב לבני ריינוס וכה"ג, דכללא הוא הכל כמנהג המדינה (ש"ך), שני דיינים שנתבררו לישב בדין ופסקו מה שפסקו, ואחר כך צעק בע"ד אחד שנראה לו שטעו, וכן הסכים עמו דין אחד, אלא שחבירו שישב עמו אינו רוצה לשמוע לו כלל, ואמר מאחר שכבר נתנו הפס"ד לכל צד בכתב הוי זילותא דבי דינא, והאחר אומר נציע דברינו לפני אחד מחכמי הדור כו'. והשני וז"ל, דברי מ"מ, וסומתם, למה עלה על דעת הדין הב' שלא לחזור אם מודה שטעה אלא שמתבייש לחזור, בזה פשיטא דמחינן ליה בארזפתא דנפחא עד דמוכין דעתיה לחזור הדין, ואם אינו מודה שטעה בזה יש לחלק, אם הטעות בדבר משנה דהיינו בדבר מבואר להדיא בפוסקים או בשיקול הדעת וסוגיא דעלמא דלא כוותיה, פשיטא דכופין אותו להחזיר הדין או ישלם מביתו, ואם הטעות הוא בשיקול הדעת דא"א לברר טעותו, דהיינו בדבר דפליגי ב' פוסקים ולא מבורר דלהוי סוגיא דעלמא כאידך, נראה דהרשות ביד הדין לומר אני עומד בסברתי הראשונה, דבכה"ג יש לדיין לפסוק כפי שדעתו נוטה כו', וא"כ הוא ודאי יכול לעכב על השני, אפילו אם התענות והתשובות ביד השני יורוצה לשלם לומר צדק, יכול למחות בידו, דזה דומה לשווא דדייני וכמ"ש סמ"ע בסיומן כ"ג סק"ב. ואחשבה לדעתי דאירע עובדא דא בתארא דלא שכיחי רבנן, שאין מבין מהות הפסק וטעותו אם הוא בדבר משנה או בשיקול הדעת המבורר או בשיקול הדעת סתם, ובכה"ג ראוי למנהיגי המדינה או העיר לכופו לשלוח הטענות והתשובות לפני ב"ד הגדול אשר יוכשר בעיניהם או בעיני בעה"ד, ואותו המורה יבין וישכיל על נכון ועל פיו יקום כל דבר (פ"ת).

ע"י המהרש"א

על שם חכמתו דכתיב אמר לחכמה אחת את. יתיר בכורות. אל יתיר. מאי טעמא. אילימא משום דלא חכים, הא קא אמרין דחכים טובא. אלא משום דלא בקיע במומי, והאמר רב: שמונה עשר חדשים גדלתי אצל רועה בהמה לידע איזו מום קבוע ואיזו מום עובר. אלא: לחלק לו כבוד לרבה בר חנה. ואיבעית אימא: משום הא גופיה¹⁵, דרב בקיע במומי טפי, ושרי מומי דלא ידעי אינשי, ואמרי: כי האי גוונא שרא רב, ואתו למשרי מום עובר.

יורה. יורה. אי גמיר, רשותא למה לי למישקל. משום מעשה שהיה. דתניא: פעם אחת הלך רבי למקום אחד, וראה בני אדם שמגבלין עיסותיהם בטומאה. אמר להם: מפני מה אתם מגבלין עיסותיכם בטומאה. אמרו לו: תלמיד אחד בא לכאן, והורה לנו מי בצעים אין מכשירין. והוא, מי ביצים דרש להו¹⁶. ואינהו סבור: מי בצעים קאמר. וטעו נמי בהא: מי קרמיון¹⁷ ומי פיגה, פסולין, מפני שהן מי (בצעים) + מסורת הש"ס: ביצים. ואינהו סבור: מדרגבי חטאת פסילי, אכשורי נמי לא מכשירי. ולא היא, התם לענין חטאת, בעינן מים חיים, הכא, אכשורי כל דהו מכשירי. תנא: באותה שעה גזרו: תלמיד אל יורה¹⁸ אלא

אם כן נוטל רשות מרבו. תנחום בריה דרבי אמי איקלע לחתר, דרש להו: מותר ללחות חישין בפסח. אמרו לו: לאו רבי מני דמן צור איכא הכא, ותניא: תלמיד אל יורה הלכה במקום רבו, אלא אם כן היה רחוק ממנו שלש פרסאות כנגד מחנה ישראל. אמרו להו: לאו אדעתא. רבי יחייא חזיה ליה להורו גברא דהוה קאי בבית הקברות, אמר ליה: לאו בן איש פלוני כהן אתה. אמר ליה: אין, אבוא דההוא גברא גבה עינים הוה, נתן עיניו בגרושה וחיללו. פשיטא, לפלגא¹⁹, הא קאמר דמהני. על תנאי מאי. תא שמע: דאמר ליה רבי יוחנן לרב שמן: הרי אתה ברשותנו, עד שתבא אצלנו.

גופא, אמר שמואל: שנים שדנו, דיניהם דין, אלא שנקרא בית דין חצוף. יתיב רב נחמן וקאמר להא שמעתא. איתיביה רבא לרב נחמן: אפילו שנים מזכין או שנים מחייבין ואחד אומר אני יודע, יוסיפו הדיינים. ואי איתא, להו כשנים שדנו. שאני התם דמעיקרא אדעתא דתלתא יתיבי, הכא, לאו אדעתא דתלתא יתיבי. איתיביה: רבן שמעון בן גמליאל אומר: הדין, בשלשה, ופשיטה, בשנים. ויפה כח פשרה מכח הדין. ששנים שדנו, בעלי דינין יכולין לחזור בהן, ושנים שעשו פשרה^{20,25}, אין בעלי דינין יכולין לחזור בהן.

אע"פ שנטל רשות - אם יש לו רבו מובהק, וכמה שאינם מובהקים רק צריך ליטול רשות מרבו מובהק (ש"ך).

והאי מובהקים - מכאן נראה אפילו לא למד רוב חכמתו ממנו כל שלא נתגדל להיות קרוב לרבו מיקרי תלמידו, אבל נראה שכל הדין רבו לגבי להורות לפניו או לקבוע לו מדרש הוא מתרעם או מהרהר אחריו, היינו רק כאשר רוב חכמתו ממנו (ש"ך).

¹⁹ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ח): הוב"ד לעיל הערה 24.

ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ט): וכן יש לסומכין ליתן רשות עד זמן ולומר לנסמך יש לך רשות לדון או להורות עד שיבא הנשיא לכאן, או כל זמן שאין אתה עמנו במדינה וכן כל כיוצא בזה.

²⁰ ע"י ש"ע (ח"מ סי' יב ס"ז): אף על פי שנתרצו הבעלי דינין בפשרה ב"ד, יכולים לחזור בהם כל זמן שלא קנו מידם, דפשרה צריכה קנין, אפילו בשלשה, אבל אם קנו מידם, אין יכולים לחזור בהם אפילו ביחיד, ויש אומרים דדוקא בשנים. הגה: וקנין לאו דוקא, אלא ה"ה אם נתן פשרה עליו, או אחד משאר דרכי הקניה. ויש אומרים כשמקבל קנין על הפסד צריך להקנות לו החפץ, שלא יהא קנין דברים, כמו שיתבאר לקמן ריש סימן ר"ג.

אף על פי שנתרצו כו' - ולאפוקי מדעת דס"ל דאם שתקו אחר ששמעו הפשרה א"צ קנין (סמ"ע), אף לאחר שהגידו הפשרה אם אין קנין יכולים לחזור (ש"ך), אם מתחילה בררו להם הדיינים על כל דברי ריבונותם וההפרשים שהיה להם בענין חלוק השותפות אע"פ שכשחזרו ועמדו לפני הדיינים לא חזרו ליטול קנין ושבועה הקנין הא' והשבוע' במקומה עומדת והי' א"כ מחוייבים שניהם לעמוד לקיים מה שגזרו הדיינים ואין לנו פסק אם שום אחד מהם לא קבל הגזרה כי תמיד הם בחיובם לקיים הגזרה כי מאן שרי להו וכל זה אני אומר אם מה שקבלו עליהם הבעלי דינין ראובן ושמעון אלו לדיינים בין לדין ובין לפשרה אבל אם מה שקבלום עליהם לא היה אלא לדין בזה ודאי היה צריך ליטול קנין בשעת פשרה, ואם עשו פשרה ללא קנין, ועמדו כך הרבה זמן, לא איבד זכותו, אבל אם קיבל הכסף, הוה כאילו קבל קנין על הפשרה, ואין לו זכות לתבוע עוד (ש"ך * רש"ד, מהרש"ך).

בפשרה ב"ד כו' - משמע אף שקיבלו עליהם מתחילה לב"ד לדון, ולאפוקי מדעת דס"ל דיש חילוק בין הוזהר מתחילה לדין או לפשרה, דבקיבלו מתחילה לדין הפשרה קיימת בלא קנין (סמ"ע).

יכולין לחזור בהן כו' - פירוש, אפילו התובע דנתרצה לותר עם הנתבע ולמחול לו מקצת תביעות, ומחילה א"צ קנין. שאני מחילה דעלמא דמעצמו ומרצונו מחל לו, משא"כ במחילה דפשרה דע"פ הדיינים מוחל לו, וכדי שלא יטעון אח"כ הדיינים הטעו אותי בדבריהן, משום הכי בעי קנין, ומהאי טעמא אפילו כבר אמרו לו הדיינים ענין הפשרה, שנתבע יתן לו כן וכן והתובע ימחול המותר, אפ"ה צריך קנין אפילו התובע, כיון שלא מדעתו מחל לו. ואם אמר אחר הפשרה בפירוש אני מוחל לך, לכ"ע אין צריך קנין (סמ"ע וש"ך), מה שפשרה צריכה קנין ה"מ כדי שלא יוכל לחזור בו הנותן דהיינו הנתבע אבל התובע אין יכול לחזור בו אפי' בלא קנין דמחילה א"צ קנין ואפי' למח"א שצריך קנין גם מהתובע היינו שלא יעכב אח"כ מטעמא שלא ידעו כמה תהיה המחילה ואפי"ה לא אמרו אלא שאם לא קנו מידו שיכול הוא לומר שאינו חפץ בפשר' אבל לא את חפץ בה ומודה בדבר אין האחר יכול לעכב ולבטל קנינו משום שחברו לא נטל קנין (ש"ך * אלשיך), וי"א דאין צורך בקנין אם תחילה הורדתם לפני הדיין לפשרה, ואין יכולין לחזור מדבריהם, אבל אם באו תחילה לדין תורה אלא שהדיינים פתחו בפשרה ואמרו להם דין תורה לא ידענו ופיתו אותו לפשרה כה"ג בעי קניין אבל בג' אנשים שאינם ב"ד בעי קנין בפשרה דלא אלימי פשרה לאפוקי ממונא ויכול לומר משטה הייתי בכס מפני שהייתם מפצירים בי (ש"ך * מהרש"ל), וי"א דעיקר אפילו הוזהרו תחלה לדין יש להם לחזור ולתבוע את הדין, מיהו היכא דהוי בעמדם טובי העיר לא בעי קנין ולא מדינא אלא מנהג הוא דכל מה שאדם מקבל קנין ראשי הקהל שגברו

¹⁵ ע"י ש"ע (יר"ד סי' רמב ס"ט): יש מי שכתב שכל הכתוב בספרים מפסקי הגאונים יכול להורות בימי רבו רק לא יורה דבר מלבו ולא יסמוך על ראיותיו לדמות מלתא למלתא מעצמו:

¹⁶ ע"י רמב"ם (טומאת אוכלין פ"א ה"א): כל אוכל המיוחד למאכל אדם כגון לחם ובשר וענבים וזיתים וכיוצא בהן מקבל טומאה וכל שאינו מיוחד למאכל אדם ה"ז טהור ואינו מקבל טומאה א"כ חישב עליו וייחדו למאכל אדם, וזה וזה אינו מקבל טומאה עד שיבלל תחילה באחד משבעה משקין וזהו הנקרא הכשר שנאמר וכי יותן מים על זרע.

ע"י רמב"ם (טומאת אוכלין פ"א ה"ב): ואלו הן השבעה משקין שמכשירין את האוכלין לטומאה: המים והטל והשמן והיין והחלב והדם והדבש, ואינן מכשירין עד שיפלו על האוכלין ברצון הבעלים, ולא יהיו סרוחין שהמשקה הסרוח אינו מכשיר וכיון שהוכשר האוכל אף על פי שיבש והרי הוא נגוב הרי זה מקבל טומאה.

ע"י רמב"ם (טומאת אוכלין פ"א ה"א): כבר ביארנו שהשבעה משקין בלבד הן שמתטמאין או מכשירין והשאר קרויין מי פירות ואינם מתטמאין ולא מכשירין, ושבעה משקין שמנינו תולדותיהם כיוצא בהם.

¹⁷ ע"י רמב"ם (פרה אדומה פ"ו ה"י): הים הגדול כמקוה ואינו כמעין לפיכך אין ממלאין ממנו לקידוש וכל הנהרות פסולין לקדש מהן מי חטאת ושאר הימים כמעין. [ראב"ד] וכל הנהרות פסולין. א"א תמה אני על זה האיש שהניח המשנה בעבור התוספתא כי במשנה לא פסל אלא מי קרמיון ופיגה מפני שהן מי ביצים ומי הירדן והירמוק מפני שהן מי תערובות אבל שאר הנהרות לא פסל שאין מתערבין בהן מי גשמים מחצה ואולי מפני שראה אין המים מטהרים בזוחלין אלא פרת ביומי תשרי והוא סבור שעל הנהרות שבעולם אמרו וכי ראו הם כל הנהרות שבעולם אלא לא אמרו כי אם על נהרות ארץ ישראל והם פרת וארבעה נהרות הללו שהוזכרו במשנה שמקיפין אותה.

¹⁸ ע"י ש"ע (יר"ד סי' רמב ס"ד): אסור לאדם להורות לפני רבו לעולם וכל המורה לפניו חייב מיתה: הגה ואפילו נטילת רשות לא מהני תוך שלש פרסאות אם הוא רבו מובהק: ואם הוא רחוק מרבו י"ב מיל ושאל לו אדם דבר הלכה בדרך מקרה יכול להשיב אבל לקבוע עצמו להוראה ולישב ולהורות אפילו הוא בסוף העולם אסור להורות עד שימות רבו או עד שיתן לו רשות: הגה וכל זה ברבו מובהק אבל בתלמיד חבר אפי' תוך שלשה פרסאות שרי וי"א דמ"מ לפני רבו ממש אסור ואפי' שלא בפניו ממש אם התחילו בכבוד הרב לומר שישאלו לרב או שהרב מופלג בחכמה וזקנה אין להורות בעירו: וי"א דתלמיד גמור תוך י"ב מיל חייב מיתה אם הוא מורה חוץ ל"ב מיל פטור אבל אסור: הגה וי"א דדוקא ברגיל לבא לעירו של תלמיד אבל אם אינו רגיל לבא שם רק בדרך אקראי מותר כל שהוא חוץ לג' פרסאות: תלמיד חבר תוך י"ב מיל פטור אבל אסור וחוץ ל"ב מיל מותר אע"פ שנטל רשות מרב אחד לא סגי עד שיטול רשות מכל רבותיו המובהקים: הגה והאי מובהקים לא מיירי לא מיירי כשאר רבו מובהק שרוב חכמתו ממנו דאי"כ לא אפשר להיות לו הרבה רבותיו מובהקים אלא ר"ל תלמיד גמור לאפוקי תלמיד חבר דהיינו שנתגדל בתורה ונעשה חבר לרבו דהיינו שהוא קרוב להיות גדול כרבו מיהו חולקין וסבירא ליה דאי קבל רשות מרבו אחד מהני להורות חוץ לג' פרסאות אבל תוך ג' פרסאות לא מהני ליה וי"א דכל שאינו רבו מובהק דהיינו שאין רוב חכמתו ממנו תלמיד חבר הוא:

ביאור: להורות - ראוי לכל מי שהגיע להוראה שלא יורה שום הוראה בלתי עיון תחלה בספר. כי רבותינו הן הן הספרים אשר נתפשטו בקרב ישראל, וראוי לעשות כן במקום שאין בני תורה שלא יחשדוהו (פ"ת).

ממש - היינו לפניו ממש ולא רבו ממש (ש"ך).

וי"א דתלמיד גמור - וי"א אלו אין מחלקים בין דרך מקרה לקבע (ש"ך).

ברגיל לבא - לקצים היינו ביום השוק או בב' וה' אבל פעם בשנה לא (ש"ך).

וכי תימא פליגי רבנן עליה דרבנן שמעון בן גמליאל, והאמר רבי אבהו: שנים שדנו, לדברי הכל אין דיניהם דין. גברא אגברא קא רמית. גופא, אמר רבי אבהו: שנים שדנו דיני ממונות, לדברי הכל אין דיניהם דין. איתיביה רבי אבא לרבי אבהו: דין את הדין²⁶²¹, וזיכה את

מדעת הקהל שאין יכול לחזור בו (ש"ך * ב"ח), אפילו אם עשו קנין בתחילת הדין, צריך לעשות קנין על הפשרה (ש"ך * א"א), מש"כ הסמ"ע שאם אמר אחר הפשרה בפירוש אני מוחל לך דמהני, היינו שאמר מעצמו אני מוחל לך, בענין שלא היה דרך תשובה על הפשרת הפסוקים, כגון שנתן ביד הפסוקים הן לשלם הן למחול, ואחר שמצאו מה שימחול אמר זה אני מוחל לך, משא"כ באם הן מתחילין בפשרה ומפצירין בו שימחול, והשיב זה אני מוחל לך, צריך קנין שיחול. וכן אם הבע"ד עצמו מבקש ממנו דרך פשרה שימחול לו ואמר אני מוחל לך, נמחל (ט"ז), אם לאחר שעשו הפשרה אמר בפירוש אני מוחל לך לדברי הכל אינו צריך קנין, וכן הובא בסמ"ע (רע"א).

ע"י המשך בהערה.

²¹ ע"י ש"ע (ח"מ סי' כה ס"ג): היה הטועה מומחה בית דין, ולא נטל רשות ולא קבלו אותו בעלי דין עליהם, או שלא היה מומחה אבל קבלו אותו בעלי דינים עליהם לדון להם בדין, וטעה בשיקול הדעת, אם נשא ונתן ביד, מה שעשה עשוי וישלם מביתו, ואם לא נשא ונתן ביד, יחזור הדין, ואם אי אפשר להחזיר, ישלם מביתו. הגה: ו"א דאפילו לא נשא ונתן ביד, מה שעשה עשוי וישלם מביתו, ואין הדין חוזר. וכל זה כשלא קבלם עליהם בין לדין בין לטעות, אבל אם קבלם עליהם בין לדין בין לטעות, או בזמן הזה בשמכריחין הקהל הדיינים, על פי החרם, שיהיו דיינים בעל כרחם, לא ישלמו אפילו טעו, דמה להם לעשות. מכל מקום יש להם לחזור, אם טעו, ואם אינם רוצים לחזור, צריכין לשלם. וכשטעו ומשלמין, אם הסכימו כל הדיינים ביחד, כולם משלמין. ואם היו הדיינים רק שלשה, והלכו אחר שנים שבהם, הם משלמין ב' חלקים, והחלק השלישי מפסיד הבעל דין. אבל אם היו הדיינים חמשה, והלכו אחר שלשה שהם הרוב, צריכים לשלם הכל.

היה הטועה כו' - ואפילו שנים מומחים, וה"ה לכל דינים שהוזכרו בסימן זה שנים כחיד דמי, בין שני מומחים בין שני הדיוטות (ש"ך).

מומחה ביד - נראה דר"ל מומחה גמיר וסביר הראוי לדון, וא"צ להיות סמוך, ולפי זה מ"ש המחבר בסעיף ב' אם הוא מומחה וקיבלוהו ו"א לחזור פטור מלשלם, מיירי אפילו בגמיר ולא סביר, וזהו דלא כדעת הטור, וצ"ע (סמ"ע), ו"א דלשון מומחה משמע בכל דוכתא שהוא מומחה בדיני ממונות, ואם הוא גמיר ולא סביר אין זה מומחה בדינים שהרי אין יודע סברות בדינים. עוד נ"ל דט"ס הוא [ברמב"ם] וה"ה בשו"ע, וצ"ל "מומחה לבד" בלא גרשיים על לבד, וטעה הסופר וחשב שהוא ר"ת לבית דין, או אפשר "דלב"ד" מיותר הוא לגמיר (ש"ך), ו"א דדוקא במומחה לרבים דהיינו שנתפרסם המחאתו מהני קיבלו, אבל כל שלא נתפרסם המחאתו לא מהני קיבלו לחייב לשלם, ותמהוהו בדביר, דהרי יכול לברר המחאתו, דהא טעם דמומחה פטור מפני שהוא אנוס, והכא כשמברר שהוא מומחה הרי מברר אונסו, ועי' קצה"ח לעיל סק' דאין צריך לברר שהוא מומחה כשיש לו מינו שהיה אומר שלא טעה (נתה"מ).

או שלא היה מומחה אבל קיבלו אותו כו' - משמע דכשאינו מומחה וקיבלו אותו בכל ענין הדין שוה, בין שהוא גמיר ולא סביר או אפילו לא גמיר כלל, כשקיבלוהו מה שעשה עשוי וישלם מביתו. ונהי דג' רועי בקר ונודע שטעו יכול לחזור וכו' (לעיל סי' סק'). היינו קודם שזכה זה שכנגדו בו, או אפילו אחר זה למד"א דחוזר הדין' כשלא נשא ונתן ביד אף על פי דקיבלוהו כשאנו מומחה וכ"ש בדלא גמיר כלל, אבל בנשא ונתן ביד וזכה זה שכנגדו בו קם דינא וישלם מביתו, אבל להרמ"א, אפילו לא נשא ונתן ביד נמי כל שזכה זה שכנגדו בו מה שעשה עשוי וישלם מביתו בקיבלוהו ואינו מומחה, בין שהוא גמיר ולא סביר בין דלא גמיר כלל, אלמא דלכ"ע קם דינא, ואין לאחר קבלה כלום. אלא דאפשר לומר דחייבים לשלם ו"א דפטורים (ש"ך), עיין מ"ש לעיל (סי' כב סק"א) דטעמא דמהני קבלה ביחיד אף על גב דהוי תרתי לריעותא הוא משום דמהני קבלה להדיט במקום מומחה דיכול לדון ביחיד, וא"כ ממילא דהוא הדין בדלא גמיר כלל מהני קבלתו במקום מומחה דלא הוי אלא חדא לריעותא, ובקנין ודאי אין לאחר קנין כלום. והא דקם דינא בשיקול הדעת אינו אלא משום דנעשה הפסק על פי דין, אז לא מהדרינן עובדא, וא"כ במקום שהדין דלא גמיר כלל לא הוי עליה שם דין כלל וא"כ הוי לדידיה שיקול הדעת כמו דבר משנה דטעה חוזר ודלא כש"ך (קצה"ח), אף דבדיינים כשרים ובקיבלו עליהם בין לדין בין לטעות נראה דלא בעי קנין מדלא כתבו הפוסקים, ויבואר לקמן א"ה [סק']. היינו מטעם דטעות בשיקול הדעת גם כן ד"ת הוא, ואדעתא דד"ת פסקו הדין, אבל היכן דלא נחתו כלל לפסוק על פי ד"ת [שהרי אינם גמיר] רק על פי שכלם, לא שייך לומר שהחזיקו על פי הך דיעה. ולפי זה נראה דדוקא ברועי בקר דלא גמיר כלל, אז הדין בטעות אפילו בשיקול הדעת לאו כלום הוא כשלא היה קנין כמו בפשרה, אבל בקיבל עליו קרוב או פסול מומחה, ודאי דאין הפרש לכאורה בין שאר כשרים, דבזה ודאי צדקו דברי הש"ך, אבל בכל קבלת קרוב או פסול דבנודע שטעו אין הדין קיים, ומשמע אפילו במקום שהדין קיים בכשרים בטעו בשיקול הדעת, אפ"ה בקרוב או פסול

החייב וחייב את הזכאי, טימא את הטהור טיהר את הטהם, מה שעשה עשוי, ומשלם מביתו. הכא במאי עסקינן, דקיבלוהו עליהו. אי הכי אמאי משלם מביתו. דאמרו ליה: דיינת לן דין תורה. אמר ליה רב ספרא לרבי אבא: דטעה במאי. אילימא דטעה בדבר משנה, והאמר רב ששת אמר (רבי אמי) +מסורת הש"ס: רב אסי+, טעה בדבר משנה²⁷, חוזר, אלא דטעה בשיקול הדעת. היכי דמי בשיקול הדעת. אמר רב פפא: כגון תרי תנאי²² ותרי אמוראי דפליגי אהדדי, ולא איתמר הלכתא לא כמר ולא כמר, וסוגיין דעלמא אליבא דחד מינייהו, ואזל איהו ועבד כאידך, היינו שיקול הדעת.

לימא כתנאי. ביצוע בשלשה, דברי רבי מאיר, וחכמים אומרים: פשרה ביחיד²³. סברוה: לכולי עלמא מקשינן פשרה לדין. מאי לאו בהא קמיפלגי, דמר סבר: דין בשלשה, ומר סבר: דין בשנים. לא, דכולי עלמא דין בשלשה, והכא בהא קמיפלגי; דמר סבר: מקשינן פשרה לדין, ומר סבר: לא מקשינן פשרה לדין. לימא תלתא תנאי בפשרה, דמר סבר: בשלשה, ומר סבר: בשנים, ומר סבר ביחיד. אמר רב אחא בריה דרב איקא, ואיתימא רבי יימר בר שלמיא: מאן דאמר תרי, אפילו חד נמי, והאי דקאמר תרי, כי היכי דליהו עליה סהדי. אמר רב אשי: שמע מינה פשרה אינה צריכה קנין, דאי סלקא דעתך צריכה קנין, למאן דאמר צריכה, תלתא למה לי. תסגי בתרי, וליקני מיניה. והלכתא: פשרה צריכה קנין. תנו רבנן: כשם שהדין בשלשה כך ביצוע בשלשה,

הדין בטל, כיון דמה שעשו עשוי הוא ממכלל התקנה וקנס, ולא תיקנו רק בכשר לדין מה שאין כן בקרוב או פסול. וגם הוא מילתא דלא שכיח לא עבדו רבנן תקנתא. אמנם לדינא נראה להכריע כמו שכתבתי לעיל, דברועי בקר לא מהני בלא קנין, ובקרוב או פסול מהני בלא קנין כמו שכתב הש"ך (נתה"מ).

אבל קבלו אותו בע"ד - הא דלא קאמר אז שנטל רשות מריש גלותא, משום דלא מהני נטילת רשות למי שאינו מומחה כלל דלא גמיר ולא סביר, וכמ"ש בסעיף שאחר זה (סמ"ע), ויש חולקים דלמאי שכתבתי בס"ק אתי שפיר כפשוטו, דמומחה סתם היינו דגמיר וסביר, וכל שאינו מומחה דגמיר וסביר אפילו הוא גמיר לא מהני רשות ריש גלותא כלל (ש"ך), [להסביר את דברי הסמ"ע] בגמיר ולא סביר מהני נטילת רשות מה שעשה עשוי, ובלא גמיר דלא מהני נטילת רשות, אין דינו דין כלל ואפילו לא טעה (נתה"מ).

אם נשא ונתן ביד - ג' דיעות יש בזה: א', פטור כל שלא נשא ונתן וכו', דאל"כ לא יקבל אדם עליו להיות דין. ובנשא ונתן מחייב דה"ל מזיק בידים. ב' (מחבר), אפילו בלא נשא ונתן כו' חייב, אלא בזה יש חילוק בין נשא ונתן או לא, דבנשא כו' אין לנתבע שום עסק עם חבירו, אלא הפסק קיים והדין צריך לשלם. ואם לא נשא כו' חוזר הדין משום פסידא דבע"ד, ואם אי אפשר לחזור חייב הדין משום אדם המזיק. ואף על גב דבדבר משנה כתב לעיל דפטור דלא נתכוין להזיק, התם אין שם דין עליו כלל, משא"כ כאן בשיקול הדעת דהפסק קיים מצד אחד ושם דין עליו רק שקלקל ע"כ ישלם. ג' [ואם דמביא רמ"א], בשיקול הדעת לא מצינו בשום פנים שיהא חוזר הדין, ואין חילוק אם נשא ונתן ביד או לא, בכל אופן קם הדין, כיון שאין כאן עיוות ברור אלא דהדין חייב לשלם משום קנס (ט"ז).

וישלם מביתו - אם נשא ונתן ביד מקצת ממון קם דינא בכולו (קצה"ח).

ו"א דאפילו לא נשא ונתן ביד כו' - ועיקר דבטועה בשיקול הדעת דאין הדין חוזר אלא קם דינא אפילו אפשר לחזור, ובטועה בדבר משנה לעולם חוזר אפילו נשא ונתן ביד, רק דבאינו מומחה וקיבלוהו חייב לשלם מביתו היכא דלא אפשר בחזרה כשנטל ונתן ביד דוקא (ש"ך).

ע"י המשך בהערה.

²² ע"י ש"ע (ח"מ סי' כה ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 14.

²³ ע"י ש"ע (ח"מ סי' יב ס"ז): הוב"ד לעיל הערה 20.

נגמר הדין^{28,29}, אי אתה רשאי לבצוע. (סרמ"ש בנק"ש סימן). רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי אומר: אסור לבצוע, וכל הבצוע, הרי זה

²⁴ ע"י שו"ע (ח"מ סי' יב ס"ב): מצוה לומר לבעלי דינים בתחלה: הדין אתם רוצים או הפשרה, אם רצו בפשרה, עושים ביניהם פשרה. וכשם שמוזהר שלא להטות הדין, כך מוזהר שלא יטה הפשרה לאחד יותר מחבירו. וכל בית דין שעושה פשרה תמיד הרי זה משובח. במה דברים אמורים, קודם גמר דין, אף על פי ששעם דבריהם ויודע להיכן הדין נוטה, מצוה לבצוע. אבל אחר שגמר הדין ואמר: איש פלוני אתה זכאי, איש פלוני אתה חייב, אינו רשאי לעשות פשרה ביניהם. אבל אחר, שאינו דין, רשאי לעשות פשרה ביניהם שלא במושב דין הקבוע למשפט. ואם חייב בית דין שבועה לאחד מהם, רשאי הבית דין לעשות פשרה ביניהם כדי ליפטר מעונש שבועה. ואין בית דין יכולין לכופ ליתנם לפנים משורת הדין, אף על פי שנראה להם שהוא מן הראוי, ויש חולקים.

הדין אתם רוצים או הפשרה - לפי מאי דק"ל דמצוה בפשרה, צריך הדיין להסביר לבעלי דינים שבפשרה נוח להם ולדבר על לבם אולי יסכימו על הפשרה, וכן היא ג"כ כונת המחבר במ"ש שאומר להם הדין אתם רוצים, ר"ל במה שבאתם לפנינו לדון, אם כונתכם דוקא אדין או הפשרה, כי כן הוא נכון לעשות פשרה (סמ"ע), ו"א שאין לרדוף כל כך אחר הפשרה, רק דאמרי להו אי דינא בעיתו (ט"ז, פ"ת * משכ"ל), אבל באומר להם "אם תרצו פשרה" הוי התחלת הדין (פ"ת * משכ"ל).

כך מוזהר כו' - שנאמר (דברים טז כ) צדק צדק תרדוף, אחד לדין ואחד לפשרה (סמ"ע), וכשם שבהיתיי הדין אם טועה בדין חוזר ה"ג בפשרה (רע"א). הפשרה שנעשה בקנין בין ראובן לשמעון שותפו, ועתה מערער ראובן על הפשרה, שבשביל השבועות שהיה הוא חייב לשמעון עשו פשר שיפדה בממון הרבה, ועל השבועות שהיה חייב שמעון לא עשו כל כך, ואיזה שבועות ויתרו לגמרי, הרי שהיטו הפשרה לצד שמעון יותר והוי כפשרה בטעות וחוזר. ועוד טען ראובן לבטל הפשרה לפי שמבואר בהקנין שדייני הפשר יעשו פשרה רק על אודות השבועות שביניהם ולא לזולתן, מה שמבואר בהחלט בפסק דין, והם עשו פשר גם על זה, נמצא שהפשרה בטל. והשיב דטענה א' של ראובן לאו כלום היא לבטל כח הפשר שנעשה בקנין, ודייני הפשר יכולין לתרץ דבריהם שכפי ראות עיניהם לא היה אפשר לראובן לישבע על דבריו עד שצריך פדיון הרבה לשבועתו, משא"כ שמעון היה יכול לישבע באמת, וכח"ג יכולין לתרץ בכמה אנפי, ודבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיך, וכל כמה דלא מברר שלקחו שוחד להטות כח הפשר נשאר הפשר בתקפו ואין אחר הקנין כלום. וטענה הב', הא דרבי שיכול לבטל מקצת הפשר מה שנעשה בענין זה שמוחלט בפס"ד בלי שום הטלת שבועה, אך לא משום שר"ל יבטל שאר כל הפשר מה שנעשה בענין שבועות שביניהם, דלא אמרינן ככה"ג שטר פשר שבטל מקצתו בטל כולו כו'. ודווקא במה שטען הפשר בטל ולא במה שלא טען, אך אם יטעון ראובן שכל הפשר תלוי זה בזה, דלכך חייבו אותו ע"פ הפשר בכמה דברים לפי שזיכו אותו מצד אחר באיזה דברים שמבואר בפס"ד להדיא לחובתו, ועכשיו שזה בטל גם זה בטל וכיוצא בו, אזי אפשר לבטל הפשר מכל וכל, מ"מ הדבר צריך מיתון ועיון היטב. דין אחד שקיבלו אותו שני צדדים על סך שלש מאות ר"ט לפשר ביניהם בפשר שקרוב לדין, כיצד ינהיג עצמו בפשר בזה שהדין נותן שמחויב לשלם כל הסך, כיצד יעשה לצאת י"ש. והשיב דפחות שליש מיקרי קרוב לדין, דהיינו אם חייב ע"פ הדין שלש מאות, יפשר בשתי מאות, שליש פחות, וזה מיקרי קרוב, עכ"פ לא יהיה זה שיעור מוחלט שלא לפחות מזה, ואם יראה בעיניו שבדבר מועט יכול לפשר בעל דינו בענין שיהא שלום ביניהם, ודאי טפי עדיף, כיון שע"פ הדין זוכה לגמרי. כלל הדבר הכל תלוי בראות עיני הפשרן, ועכ"פ לא יותר משליש שחייב או פטור ע"פ הדין, כי פחות משני שלישים מיקרי רחוק (פ"ת).

הרי זה משובח - בגמרא יליף לה מדכתיב (זכריה ח טז) אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם, איזה משפט שיש בו שלום זו פשרה (סמ"ע). ויודע להיכן הדין נוטה - ואין בזה משום מטעה לחבירו, כי נוח לחבירו שיוותר מה לבעל דינו כדי שיתווק השלום ביניהם (סמ"ע).

אבל אחר שנגמר הדין כו' - היינו פשרה שהדיינים רוצים להטיל פשרה ביניהם ושלא מדעת הבעלי דינים אבל אם הם מודיעים להם טוב הפשרה ומפייסים אותם עד שהם מתרצים למחול אחד לחבירו או לתת א' לחבירו דבר ידוע אפי' לאחרי גמר דין ראוי לעשות כן ובלבד שלא יהיה שם שום צד הכרח בדבר אלא פיוסים ופתויים וזו היא מצוה גדולה והיא הבאת שלום בין אדם לחבירו (ש"ך * רש"ד"ם).

ואמר איש פלוני אתה זכאי כו' - פירוש, שוב אסור לומר לזכאי עשה פשרה עמו כי ירא אני שמה טעיתי ודיינים אחרים יהפכו את דיני (סמ"ע), ו"א דכל שהדין ברור להם כל הצורך אינו רשאי לבצוע ואיסורא איכא, ולא נהירא דהא מצוה לבצוע, וכן נראה עיקר כרוב הפוסקים (ש"ך), ו"א דעיקר שאסור לבצוע (פ"ת).

חוטא, וכל המברך את הבצוע, הרי זה מנאץ, ועל זה נאמר בצע בך נאץ ה', אלא: יקוב הדין את ההר, שנאמר כי המשפט לאלהים הוא, וכן משה היה אומר יקוב הדין את ההר, אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו, שנאמר תורת אמת היתה בפייה ועולה לא נמצא בשפתיו בשלום ובמישור הלך אתי ורבים השיב מעון. רבי אליעזר אומר: הרי שגזל סאה של חטים וטחנה ואפאה והפריש ממנה חלה, כיצד מברך. אין זה מברך אלא מנאץ²⁹, ועל זה נאמר: ובצוע בך נאץ ה'. רבי מאיר אומר: לא נאמר בצוע אלא כנגד יהודה, שנאמר ויאמר יהודה אל אחיו מה בצע כי נהרג את אחינו, וכל המברך את יהודה, הרי זה מנאץ, ועל זה נאמר: ובצוע בך נאץ ה'. רבי יהושע בן קרחה אומר: מצוה לבצוע, שנאמר: אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם. והלא במקום שיש משפט, אין שלום, ובמקום שיש שלום, אין משפט. אלא איזהו משפט שיש בו שלום, הוי אומר: זה ביצוע. וכן ברוד הוא אומר ויהי דוד עושה משפט וצדקה, והלא כל מקום שיש משפט, אין צדקה, וצדקה, אין משפט, אלא איזהו משפט שיש בו צדקה, הוי אומר: זה ביצוע. אתאן לתנא קמא: דן את הדין, זיכה את הזכאי וחייב את החייב, וראה שנתחייב עני ממון ושלם לו מתוך ביתו, זה משפט וצדקה, משפט, לזה, וצדקה, לזה, משפט לזה, שהחזיר לו ממון, וצדקה לזה, ששילם לו מתוך ביתו. (וכן ברוד הוא אומר: ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו, משפט לזה, שהחזיר לו את ממונו, וצדקה לזה, ששילם לו מתוך ביתו). קשיא ליה לרבי: האי לכל עמו. לענינים מיבעי ליה. אלא (רבי אומר:) אף על פי שלא שילם מתוך ביתו זהו משפט וצדקה, משפט לזה, וצדקה לזה. משפט לזה, שהחזיר לו ממונו, וצדקה לזה, שהוציא גזילה מתחת ידו. רבי שמעון בן מנסיא אומר: שנים שבאו לפניך לדין, עד שלא תשמע דבריהן, או משתשמע דבריהן ואי אתה יודע להיכן דין נוטה, אתה רשאי לומר להן: צאו ובצוע. משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה, רשאי לומר להן: צאו ובצוע. שנאמר פטור מים ראשית מדון ולפני התגלע הריב נטוש, קודם שנתגלע הריב, אתה יכול לנטוש, משנתגלע הריב, אי אתה יכול לנטוש. (וריש לקיש) + מסורת הש"ס: נ"א, ר' יהושע בן לקיש, נ"א, ר' יהודה בן לקיש + אמר: שנים שבאו לדין³⁰, אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע דבריהם או משתשמע דבריהן ואין אתה יודע להיכן דין נוטה, אתה רשאי לומר להם: אין אני נזקק לכם. שמא נתחייב חזק ונמצא חזק רודפו. משתשמע דבריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה, אי אתה יכול לומר להן איני נזקק לכם, שנאמר לא תגורו מפני איש. רבי יהושע בן קרחה אומר: מניין לתלמיד שיושב לפני רבו וראה זכות לפני רבו וראה לעשיר, מניין שלא ישתוק³¹, שנאמר לא תגורו מפני איש, רבי חנין אומר: לא תכניס דברך מפני איש. ויהו עדים יודעים את מי הן מעידין, ולפני מי הן מעידין, ומי עתיד ליפרע מהן, שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה'. ויהו הדיינים יודעין את מי הן דנין³², ולפני מי הן דנין, ומי עתיד ליפרע מהן, שנאמר אלהים נצב בעדת אל. וכן ביהושפט הוא אומר ויאמר אל השפטים ראו מה אתם עשים כי לא לאדם תשפטו כי (אם) לה', שמא יאמר הדיין מה לי בצער הזה, תלמוד לומר עמכם בדבר משפט, אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות³³. היכי דמי גמר דין. אמר רב יהודה אמר רב: איש פלוני אתה חייב³⁴, איש פלוני אתה זכאי. אמר רב: הלכה כרבי יהושע בן קרחה. איני. והא רב הונא תלמידיה דרב הוה, כי הוה אתו לקמיה דרב הונא, אמר להו: אי דינא בעיתו אי פשרה בעיתו. מאי מצוה נמי דקאמר רבי יהושע בן קרחה,

איש פלוני אתה חייב כו' - מיד שאמר איש פלוני אתה חייב לו, אף על פי שלא אמר צא תן לו הוי גמר דין, ו"א שאין זה גמר דין עד שיאמר צא תן לו, ע"ש. ועיין מ"ש לקמן (ס' כב סק"ה) (ש"ך).

אינו רשאי לעשות פשרה ביניהם כו' - אין כל הדברים הללו אמורים אלא כשדיינים רוצים להטיל פשרה כפי הנראה בעיניהם שלא מדעת הבעלי דינים, אבל אם הם מודיעים להם טיב הפשרה ומפייסים אותם עד שהם מתרצים למחול אחד לחבירו או לתת אחד לחבירו דבר ידוע, אפילו אחר גמר דין ראוי לעשות כן, ובלבד שלא יהא שום צד הכרח בדבר אלא פיוסים ופתויים, וזו היא מצוה גדולה והבאת שלום שבין אדם לחבירו (ש"ך), והטעם נראה, כיון דהבעל דין יודע שהוא זכאי, כל מה שמגרעין מזכותו נראה כהטיית פשרה, אבל פשרה שמפייסין הדיינים למחול סך כך מותר. וכן מסתבר, דמהיכי תיתי יהיה אסור לפייס לאחד שימחול לחבירו. וכן כל הסוגיא דפשרה בג' גם כן על כרחך מייירי בהכי, דהפיוס ודאי אף ביחיד סגי (נתנ"מ), ואם אחר כך עשו פשרה בקנין אז הפשרה בטיל³⁵ דהוי כטועה בדבר משנה (רע"א).

שלא במושב דין כו' - כי מה שנעשה לפני הדין הוה כאילו הוא עשאו בדעת הדין ובהסכמתו (סמ"ע). ע"י המשך בהערה .

מצוה למימורא להו: אי דינא בעיתו, אי פשרה בעיתו²⁵. היינו תנא קמא. איכא בינייהו מצוה. רבי יהושע בן קרחה סבר: מצוה, תנא קמא סבר: רשות. היינו דרבי שמעון בן מנסיא. איכא בינייהו משתמש בדריהן ואתה יודע להיכן הדין נוטה, אי אתה רשאי לומר להן צאו ובצעו.

ופליגא דרבי תנחום בר חנילאי. דאמר רבי תנחום בר חנילאי: לא נאמר מקרא זה אלא כנגד מעשה העגל, שנאמר וירא אהרן ויבן מזבח לפניו, מה ראה. אמר רבי בנימין בר יפת אמר רבי אלעזר: ראה חור שזבח לפניו, אמר: אי לא שמענא להו, השתא עבדו לי כדעבדו בחור, ומיקיים בי אם יהרג במקדש ה' כהן ונביא, ולא היא להו תקנתא לעולם. מוטב דליעבדו לעגל, אפשר היא להו תקנתא בתשובה. והני תנאי, פוטר מים ראשית מדון, מאי דרשי ביה. כדורב המנוגא. דאמר רב המנוגא: אין תחילת דינו של אדם נידון אלא על דברי תורה²⁶, שנאמר פוטר מים ראשית מדון. אמר רב הונא: האי תיגרא דמיא לצינורא דבידקא דמיא, כיון דרווח, רווח. אביי קשישא²⁷ אמר: דמי לגודא דגמלא, כיון דקם, קם. (שמעי' ושת'י שב'ע זמירו'ת ה"א סימן). ההוא דהוה קאמר ואזיל: טוביה דשמע ואדיש, חלפוה בישתיה מאה. אמר ליה שמואל לרב יהודה: קרא כתיב פוטר מים ראשית מדון, ריש מאה דינא²⁸. ההוא דהוה קאמר

²⁵ עי' ש"ע (ח"מ ס' יב ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 24.

²⁶ עי' ש"ע (יר"ד ס' רמו ס"ט): תחלת דינו של אדם על ת"ת ואחר כך על שאר מעשיו.

פי' מפני כי התורה הוא התחלה אל הכל, כי היא ראשית לכל דבר שבעולם והיא ראשונה אל הש"י, ולפיכך הדין על התורה היא קודם הכל כי הדבר שהוא ראשון אל הש"י קרוב אליו. וכך משפט ג"כ ראשון וכמו שרמז זה ג"כ [דכתיב] לעשות משפט עבדו ומשפט עמו מלך והדיט מלך נכנס ראשון ולכך הדין על התורה הוא ראשון וקודם. והא דאמרין (שבת ל"א א') כשמכניסין את האדם לדין שואלין אותו נשאת ונתת באמונה קבעת עתים לתורה, היינו ששואלין אותו תחלה אם עשית זה. ושואלין אותו קודם נשאת ונתת באמונה, כי זה שייך קודם לעשות, כי דרך ארץ קודם לתורה, שאם אין [לן] מלאכה לא יוכל לעסוק בתורה, וצריך לראש וליתן קודם שיעסוק בתורה [עד] שמגיע אליו פרנסתו. אבל לענין העונש התורה היא קודם לכל, שיצא הדין על זה [קודם]. ועוד כי שואלין אותו על דבר שיכול לאדם לעשות על כל פנים, לכך שואלין אותו קודם [נשאת ונתת באמונה] אבל התורה אפשר [כי] לא היה יכול ללמוד מחמת כמה דברים. מ"מ הדין כאשר יוצא לפעל הוא תחלה על התורה מטעם אשר אמרנו, [כי] התורה היא ראשונה אל הש"י וית' [מהר"ל].

²⁷ נראה לומר דתרווייהו מקרא דפוטר מים ראשית מדון דרשו, רק דלרב הונא פי' כי כאשר אינו סותם בתחלה צנורא שהוא יוצא הוא מתרחב תמיד (ולמה) [ואביי] פירשו שהוא דומה לפוטר מים דהיינו כשאינו סותם אינו יכול לסתום אחר'כ, וטעם דאביי משום שאין המחלוקת הולך וגובר תמיד כי האלול אשר ברא השם יתברך בעולם הוא נגד המחלוקת ומונע המחלוקת שיהיה הולך ומתגבר תמיד (מהר"ל).

²⁸ עי' רמב"ם (תשובה פ"ג ה"ה): בשעה ששוקלין עונות אדם עם זכויותיו אין מחשבין עליו עון שחטא בו תחלה ולא שני אלא משלישי ואילך אם נמצאו עונותיו משלישי ואילך מרובין על זכויותיו אותם שתי עונות מצטרפים ודינן אותו על הכל, ואם נמצאו זכויותיו כנגד עונותיו אשר מעון שלישי ואילך מעביהם על עונותיו ראשון ראשון, לפי שהשלישי נחשב ראשון שכבר נמחלו השנים, וכן הרביעי הרי הוא ראשון שכבר נמחל השלישי וכן עד סופן, במה דברים אמורים ביחיד שנאמר הן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר, אבל הצבור תולין להן עון ראשון שני ושלישי שנאמר על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, וכשמחשבין להן על דרך זה מחשבין להן מרביעי ואילך, הבינונים אם היה בכלל מחצה עונות שלהן שלא הניח ב תפילין מעולם דנין אותו כפי חטאו ויש לו חלק לעולם הבא, וכן כל הרשעים שעונותיהן מרובים דנין אותן כפי חטאיהם ויש להן חלק לעולם הבא שכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא אף על פי שחטאו שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ, ארץ זו משל כלומר ארץ החיים והוא העולם הבא, ג וכן חסידי אומות העולם יש להם חלק לעולם הבא. +/השגת הראב"ד/ בשעה ששוקלין עונות אדם אין מחשבין עליו עון שחטא בו תחלה. א"א זה מן הערוב שמערב הדברים זה בזה ומדמה בדעתו שהן אחדים והם זרים ונפרדים מאד, לפי שראה בראש השנה ראה חסד מטה כלפי חסד ותנא דבי ר'י מעביר ראשון ראשון וכך היא המדה, וראה ביומא רבי יוסף ברבי יהודה אומר אדם חוטא פעם ראשונה ושנייה ושלישית מחלין לו רביעית אין מחלין לו סבר בדעתו שהן ענין אחד והן רחוקים מאד דההיא דרבי ישמעאל היא ליום הדין הגדול ולהציל הבינונים מגיהנם כדברי בית הלל ואין שם זכר למחילת עון אבל הא דרבי יוסי ברבי יהודה בעולם הזה ובתחלת מעשיו של אדם מימי עונשו ואילך שחטא הראשון והשני והשלישי שיזדמנו לידו אם עשה מהם תשובה אף על פי שהם מן החמורים שצריכין יסורין ויוה"כ למרק אלו הראשונים אינן צריכין שהם מחולין לגמרי, זו היא הצעת הדברים ועיקרן ואין הפרש בנגמרא בין יחיד לצבור ולא ידעתי מאין מצאו.

ואזיל: אתרתי תלת גנבא לא מיקטל. אמר ליה שמואל לרב יהודה: קרא כתיב כה אמר ה' על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו. ההוא דהוה קאמר ואזיל: שב בירי לשלמנא, וחדא לעביד ביש. אמר ליה שמואל לרב יהודה: קרא כתיב כי שבע יפול צדיק וקם (ורשע יפול באחת). ההוא דהוה קאמר ואזיל: דאזיל מבי דינא שקל גלימא, ליזמר זמר, וליזיל באורחא. אמר ליה שמואל לרב יהודה: קרא כתיב וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום. ההוא דהוה קאמר ואזיל: היא ניימא, ודיקולא שפיל. אמר ליה שמואל לרב יהודה: קרא כתיב בעצלתים ימך המקרה וגו'. ההוא דהוה קאמר ואזיל: גברא דרחינא עליה אדייה לגזייה וקם. אמר ליה שמואל לרב יהודה: קרא כתיב גם איש שלומי אשר בטחתי בו וגו'. ההוא דהוה קאמר ואזיל: כי רחימתין הוה עזיזא, אפותאי דספסריא שכיבן, השתא דלא עזיזא רחימתין, פוריא בר שיתין גרמידי לא סגי לך. אמר רב הונא: קראי כתיבי, מעיקרא כתיב ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת, ותניא: ארון תשעה וכפורת טפח, הרי כאן עשרה, וכתיב והבית אשר בנה המלך שלמה לה' ששים אמה ארכו ועשרים רחבו ושלשים אמה קומתו. ולכסוף כתיב כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדם רגלי איזה בית אשר תבנו לי וגו'.

מאי משמע דהאי לא תגורו לישנא דכנושי הוא. אמר רב נחמן, אמר קרא: ויין לא תשתה ולא תאגר. רב אחא בר יעקב אמר מהכא: תכין בקיץ לחמה אגרה בקציר מאכלה. רב אחא בריה דרב איקא אמר מהכא: אגר בקיץ בן משכיל. (אמ"ת ממו"ן יר"א סימן). אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל דיין שדן דין אמת לאמיתו משרה שכינה בישורא²⁹, שנאמר אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפט. וכל דיין שאינו דן דין אמת לאמיתו, גורם לשכינה שתסתלק מישורא, שנאמר משד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' וגו'. ואמר רבי שמואל בר (נחמן) +מסורת הש"ס/ נחמני + אמר רבי יונתן: כל דיין שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין, הקדוש ברוך הוא נוטל ממנו ונותן³⁰ שנאמר אל תגזל דל כי דל הוא ואל תדכא עני בשער כי ה' יריב ריבם וקבע את קביעהם נפש. ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: לעולם יראה דיין עצמו כאילו חרב מונחת לו בין ירכותיו³¹, וגיהנם פתוחה לו מתחתיו³².

²⁹ עי' ש"ע (ח"מ ס' ח ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 32.

פי' דבר זה, כי הש"י עם הדיין וכדכתיב אלקים נצב בעדת אל וגומר, וזה מפני כי המשפט הוא לאלקים ולכך הש"י עם מה שהוא שלו, ולכן [כתיב] בקרב אלהים ישפט. ומה שהמשפט הוא לאלקים יותר מכל [כבר נתבאר זה למעלה, ועוד יש לפרש] כי המשפט מחויב, והש"י הוא מחויב המציאות וכל אשר זולתו אינו מחויב המציאות זולת השם יתברך, ולפיכך המשפט שהוא מחויב הוא בפרט אל הש"י ולא לשום בריאה במה שהמשפט מחויב. [ולכן] המשפט במה שהוא מחויב הוא ראשון וקודם לדבר שאינו מחויב כי הדבר שהוא מחויב הוא קרוב ביותר ואין כאן חציצה בין השם יתברך ובין המשפט, לכך המשפט לאלקים לגמרי. ומפני זה עצמו השכינה מסולקת מן התחתונים על ידי עוות המשפט, כי מאחר שמדת הש"י המשפט כאשר מסלק המשפט מן התחתונים מסלק הש"י שכינתו מן התחתונים ודבר זה מבואר (מהר"ל).

³⁰ מה שנוטל מזה ונותן לזה שלא כדין, לכך כנגדו קושי וחוק המשפט ונוטל נפשו בשביל הממון שלקח ממנו שלא כדין. ויש לך [לדעת] כי דבר זה רמז ג"כ במדרש [ויק"ר פ"ד] שאמרו [כי] שני דברים בידו של הקדוש ברוך הוא המשפט והנפש דכתיב ותאחז במשפט ידו והנפש דכתיב אשר בידו נפש כל חי ולפיכך כאשר האדם נוטה מן המשפט הקדוש ברוך הוא נוטל נפשו ומשפט הוא במספר נפש חוץ מאחד ולכן (הטעות) [המעוות] במשפט הקדוש ברוך הוא נוטל נפשו (מהר"ל).

³¹ ידוע כי המשפט הוא גזירת הדין, שגזר הדבר במדת המשפט ומפני זה הדין הוא כמו חרב. ולפיכך אמרו ג"כ (אבות פ"ה) חרב בא לעולם על עינוי הדין ועל עיות הדין כמו שהתבאר באריכות שם. וזה שאמר כי יראה (האדם) [הדיין] כאלו חרבו של הקדוש ברוך הוא מונחת בין ירכותיו, שאם אינו דן כראוי וחוטא במשפט שהוא החרב, חרבו של הקדוש ברוך הוא הוא כנגדו. ואין ספק כי החוטא בדבר שהדין נותן כמו המשפט שהוא מחויב, נחשב השני בו יותר כאשר משנה דבר מחויב. ולפי החטא שהחוטא בדבר המחויב שהוא גזירת משפט, בא כנגדו גזירות משפטו של הקדוש ברוך הוא בכח ובגזירה והוא חרבו של הקדוש ברוך הוא (מהר"ל).

³² כי החוטא במשפט ראוי לו גיהנם שאין דבר בעולם שיש לו מציאות יותר כמו המשפט. שהדבר שהוא בלתי מחויב, אין מציאותו כ"כ כמו דבר שהוא מחויב, והיוצא מן הדבר שיש לו מציאות מחויב, הוא בעל העדר לגמרי. ולכן הוא יורד גיהנם שהוא הפך המציאות כאשר בארנו דבר זה במקום אחר, ולכן באים לשם חוטאים שהם בעל העדר. ולפיכך יראה לדין כאלו החרב מונחת לו בין ירכותיו קרוב אליו לגמרי בעולם הזה והגיהנם בע"ה פתוחה מתחתיו ושניהם קרובים לו זה בין ירכו זה מתחתיו, כי הדין שהוא מחויב הוא קרוב לו כמו שהתבאר למעלה, כי כל דבר שהוא מחויב קרוב לו וכך העונש עליו קרוב מאוד ודבר זה מבואר (מהר"ל).

שנאמר הנה מטתו שלשלמה ששים גברים³⁵ סביב לה מגברי ישראל כלם אחזי חרב מלמדי מלחמה איש חרבו על ירכו מפחד בלילות, מפחדה של גיהנם שדומה ללילה. דרש רבי יאשיה ואיתמא רב נחמן בר יצחק: מאי דכתיב בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושי, וכי בבקר דנין וכל היום אין דנין. אלא: אם ברור לך הדבר כבבקר³⁶, אמרהו, ואם לאו, אל תאמרהו. רבי חייא בר אבא אמר רבי יונתן מהכא: אמר לחכמה אחתי את אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה לך, אומרהו, ואם לאו, אל תאמרהו, אמר רבי יהושע בן לוי: עשרה שיושבין בדין, קולר תלוי בצואר כולן³⁷. פשיטא. לא צריכא אלא לתלמיד היושב לפניו רבו.

רב הונא כי הוה אתי דינא לקמיה, מיכניף ומייתי עשרה רבנן מבי רב. אמר: כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא. רב אשי, כי הוה אתי טריפתא לקמיה מכניף ומייתי להו לכולהו טבחי דמתא מחסיא, אמר: כי היכי דלימטיין שיבא מכשורא. כי אתא רב דימי אמר, דרש רב נחמן בר כהן: מאי דכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ³⁸ ואיש תרומות ירסנה, אם דיין דומה למלך, שאינו צריך לכלום, יעמיד ארץ, ואם דומה לכהן שמחזר בבית הגרנות, ירסנה. דבי נשיאה אוקמו דינא דלא הוה גמיר, אמר ליה ליהודה בר נחמני מתורגמניה דריש לקיש: קום עליה באמורא. קם, עזרי עליה, ולא אמר ליה ולא מידי. פתח ואמר: הוי אומר לעץ הקיצה עצה רוי לאבן דומם הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו. ועתידי הקדוש ברוך הוא ליפרע ממעמידין³⁹, שנאמר וה' בהיכל קדשו הס

³³ ע"י ש"ע (ח"מ ס' י' ס"א): הוב"ד לעיל הערה 34.

ור"ל כי הבקר מאיר, וכן אם הדין אצלו כאור בוקר יאמר הדין כי הדין הוא מחויב ולכן אם הדין כאור הבוקר שהוא ברור ואז הוא מחויב יאמר אותו. ורבי יוחנן למד מדכתיב אמור לחכמה אחותי ולפי הנראה הוא דרש רחוק מאוד. כי גם אמו ושאר עריות אסורים ולמה אמר אחותי את, ולא תלה בשאר דבר שהוא ג"כ ביורו כמו החלב. אבל פ' הכותב שאמר אמור לחכמה אחותי, הוא שיהיה האדם מתחבר אל החכמה, כי אחותי מלשון אחי. ור"ל שתהיה החכמה מתחברת עם האדם לגמרי. ואין החכמה נע ונד אצלו, כלומר חכמה מסופקת יש לו פנים לכאן ולכאן כלל. וזה פירוש שאמר לחכמה אחותי את, שיש לאדם לחבר ולאחות עם החכמה עד שהיא ספק לו בה, ואז היא אחותו כאשר היא ברורה אליו. ומה שאמר אם ברור לך הדבר כאחותך שהיא אסורה, כי טעם אחות מפני שיש לאדם קירוב בשר לאחותו, ואחותו עם האדם כמו בשר אחד. וכן אם החכמה ברורה לך שהיא כמו עצמך ובשרך שכל כך אתה יודע טעם הדבר אז תאמר אותו. ואם לאו אל תאמר אותו. וכל זה מפני כי נקרא משפט דין שהוא מחויב, ומפני כי אם הדבר ברור ביותר עד שאין ספק בו יאמר אותו כי אז הוא נקרא דין ומשפט שהוא מחויב, אבל אם אין הדבר ברור אינו [משפט] שאינו דבר מחויב אשר ראוי אל המשפט וזה מבואר (מהר"ל).

³⁴ ע"י ש"ע (ח"מ ס' י' ס"א): כל המעמיד דיין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה ואינו ראוי להיות דיין, אף על פי שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות, הרי זה שהעמידו עובר בלא תעשה. הגה: ואסור להעמיד ע"ה לדין על סמך שישאל כל פעם לחכם. עיירות שאין בהם חכמים הראויים להיות דיינים, או שכולן עמי הארץ, וצריכים להם דיינים שישפטו ביניהם שלא ילכו לפני ערכאות של עובדי כוכבים, ממנים הטובים והחכמים שבהם (לדעת אנשי הקיור), אף על פי שאינם ראויים לדיינים, וכיון שקבלו עליהם בני הקיור אין אחר יכול לפסול. וכן כל צבור יכולין לקבל עליהם בית דין שאינם ראויים התורה. וכל דין המתמנה בשביל כסף או זהב, אסור לעמוד לפניו. ולא עוד אלא שמצוה להקל ולזלזל בו (וע"ל סוף סימן ג').

ואינו חכם כו' - האי וי"ו "ואינו" חכם היא וי"ו החולקת, ותרתי קאמר הן שמעמיד דיין שאינו הגון במעשים אף שהוא ת"ח, או שאינו ת"ח אף שהוא הגון במעשים (סמ"ע).

עובר בלא תעשה - דכתיב (דברים א' ז') לא תכירו פנים במשפט. ור"ל שלא יכיר פני האיש לאמר פלוני עשיר הוא או קרובי הוא אושיבנו דיין (סמ"ע).

שישאל כל פעם לחכם - דשמא לא ישאל ונמצא דיטה את הדין (סמ"ע).

עיירות שאין בהם חכמים כו' - עיין מ"ש לקמן (ס' י' ס"ק) (ש"ך).

שבהם לדעת אנשי הקיור אף על פי כו' - כן צ"ל. וז"ש וכיון שקיבלום כו' (סמ"ע).

וכן כל צבור כו' - עיין רמ"א לקמן (ס' לג ס"ח) (ש"ך).

רבן דין - אם נתן ממון כדי שיתמנה אפילו הוא גדול טפי משאר גדולים בחכמה ובמנין אסור לעמוד בפניו, אבל אם הוא לא נתן ממון אלא שמיניהו לפי שהוא ג"כ עשיר כיון דחכם הוא בחכמת התורה ראוי לנהוג בו כבוד (קצה"ח, ופ"ת). כ"ז דוקא אי איכא דעדיף מיניה ה"ל רשע, וי"א אפילו ליכא דעדיף מיניה נמי נקרא רשע. בעיר אחת שהוצרכו לקבל עליהם רב, ונתנו עיניהם בד' רבנים ליתנם אל תוך הקלפי, ומי שיעלה מהם ראשון יעמדו עליו למנין, אם ירבו המתרגמים בו הרי הוא הרב, ואם לאו יקחו שני מן הקלפי ויעשו עמו כראשון, וכן בשלישי ורביעי. והנה רובם מייאנו בראשון ושני עד השלישי וזה ע"פ רוב דעות, ואחר איזה ימים נשמע קול כי הרבה מהבחרים

מפניו כל הארץ. אמר ריש לקיש: כל המעמיד דיין (על הציבור) שאינו הגון, כאילו נוטע אשירה בישראל³⁸, שנאמר שפטים ושטרים תתן לך וסמין ליה לא תטע לך אשירה כל עץ. אמר רב אשי: ובמקום שיש תלמידי חכמים, כאילו נטעו אצל מזבח, שנאמר אצל מזבח ה' אלהיך. כתיב לא תעשו אתי אלהי כסף ואלהי זהב. אלהי כסף ואלהי זהב הוא דלא עבדי, הא דעץ שרי. אמר רב אשי: אלוה הבא בשביל כסף, ואלוה הבא בשביל זהב. רב כי הוה אתי לבי דינא אמר הכי: ברעות נפשיה לקטלא נפיק, וצבי ביתיה לית הוא עבדי, וריקן לביתיה עייל, ולואי שתהא ביאה כיציהא. כי הוי חזי אמבוהא (דספרי) אבתריה אמר: אם יעלה לשמים שיאיו [וגר], כגללו לנצח יאבד (וגר). מר זוטרא חסידא כי הוה מכתפי ליה בשבתא דריגלא אמר הכי: כי לא לעולם חסן ואם נזר לדור ודור. דרש בר קפרא: מנא לא מילתא דאמרו רבנן הוה מתונין בדין³⁹, דכתיב לא תעלה במעלת, וסמין ליה ואלה המשפטים. אמר רבי אליעזר: מניין לדיין שלא יפסע על ראשי עם קודש⁴⁰, שנאמר לא תעלה במעלת, וסמין ליה ואלה המשפטים. אשר תשים. אשר תלמדם מביעי ליה. אמר רבי ירמיה ואיתמא רבי חייא בר אבא: אלו כלי הדיינים. רב הונא, כי הוה נפק לדינא אמר הכי: אפיקו לי מאני חנותאי: מקל ורצועה, ושופרא וסנדלא, ואצוה את שפטיכם בעת ההיא, אמר רבי יוחנן: כנגד מקל ורצועה תהא וזיו, שמע בין אחיכם ושפטתם, אמר רבי חנינא: אזהרה לבית דין שלא ישמע דברי בעל דין קודם שיבא בעל דין חבירו⁴¹, ואזהרה לבעל דין שלא יטעים דבריו לדיין קודם שיבא בעל דין חבירו, קרי ביה נמי שמע בין אחיכם. רב כהנא אמר מהכא: מלא תשא, לא תשיא. ושפטתם צדק, אמר ריש לקיש: צדק את הדין ואחר כך תחכהו, בין איש ובין אחיו (ובין גרו) אמר רב יהודה: אפילו בין בית לעלייה⁴², ובין גרו, אמר רב יהודה: אפילו בין תנור לכירים. לא תכירו פנים במשפט רבי יהודה אומר: לא תכירוהו. רבי אלעזר אומר: לא תנכרוהו. אושפיוכניה דרב אתא לקמיה לרינא לוינא לו: לאו אושפיוכני את. אמר לו: אין. אמר ליה: דינא אית לי. אמר ליה:

בו קיבלו שוחד מקרובי הרב וגם מצאו כן במכתב אחד, ע"כ טוענים ראשי העדה כי לא יחפצו בו כלל אף אם יחזירו וימנו עליו. אם ימצאו ב' עדים כשרים שאינם מבני הקהילה ולא מקרוביהם ולא מקרובי הרב שיעידו שקיבלו שוחד, א"כ פשוט דהקבלה היא שעי"א אותו המינוי בטלה מעיקרא, שהרי היו צריכים לומר דעתם לשם שמים כמ"ש הרמ"א (ס' קסג ס"א) [כל צרכי צבור שאינם יכולין להשוות עצמן, יש להושיב כל בעלי בתים הנותנים מס ויקבלו עליהם שכל אחד יאמר דעתו לשם שמים, וילכו אחר הרוב. ואם המעוט ימאנו, הרוב יכולין לכופ אותן אפילו בדיני גוים, ולהוציא ממון על זה, והם צריכין לתת חלקם. והמסור מלומר דעתו על פי החרם, בטלה דעתו ואזלינן בתר רוב הנשואים ואומרים דעתן], והם אמרו ע"י שוחד, לא מיבעיא קבלת הרב ההוא, אלא נמי במה שמיאנו בראשונים היה הכל שלא לש"ש, ואפילו אם יהיו מקבלי השוחד מעטים וישארו לו רוב דעות שלא קיבלו שוחד, מ"מ הם יאמרו מפני שכבר מאנתם בראשונים על כרחנו היינו מתרגמים בזה השלישי, וע"כ בטל כל המעשה ההוא כו'. ואם יש עדים שהרב בעצמו אמר ליתן להם שוחד, פסול הוא להיות רב כלל עד שישוּב בתשובה על זה ואפילו אם הוא ראוי לכך כו'. אמנם אי ליכא עדים בהכי שהרב בעצמו ידע מנתנית שוחד אלא קרוביו ומיודעיו, הרי הוא בחזקת תמורתו ולא יוגרע זכותו בזה וימנו הקהל מחדש על שלשה אלה, ומי שירבו המתרגמים על הממאנים הוא יעלה ויקום לראש. אמנם אותם המקבלים שוחד לא יבואו לתוך האסיפה כלל, אפילו אחר שהחזירו השוחד ויקבלו עליהם באלה ושבועה שלא יקבלו תו שום שוחד עבור זה, מ"מ לא יבואו אל המינוי הזה כלל, ואפשר אפילו לעולם פסולים להתמנות עד שישוּבו בתשובה כו'. ואפשר אפילו אם הם הרוב לא מצו למימר איך יקבלו המיעוט לרב ומורה עלינו על כרחנו את מי שאין אנו חפצים בו, ו"ל דהא עכ"פ כבר הסכימו כולם על א' מד' אלו שהניחו אל הקלפי ואין כאן הפסד כל כך, והעיקר שא"א בלא"ה והכי דיינינן להו ולכל אלמנ דכוותיהו. אך כל זה אי איכא כאן עדים כשרים על זה, אבל זולת זה לא יפסיד הרב מינויו על שום פנים. ואפילו יודו המקבלים וגם קרוביו הנותנים, לאו כל כמיניהו להפסידו בעדותן, אלא שבה צריכים הם המקבלים לחזור ולשלם להנותנים השוחד שקיבלו, שהרי הוודו שקיבלו שוחד, אף על גב דאין אדם משים עצמו רשע, פליגין דיבוריה שקיבלו מהם מעות פקדון או הלוואה וצריכים להחזיר. ואם יכפרו הסכימים ויכלו הנותנים להטיל עליהם היתב טענות ברי שלהם, ובכל זאת לא יפסידו הרב. ואפילו האגרת שמצאו כתוב בו בסתר שקיבלו שוחד, לאו כל כמיניה להפסידו עבור זה. מיהו אנשי הקהילה יוכלו להטיל חרם סתם על מי שיועד בעצמו שנתמנה ע"י שוחד ונוהג שררה עליהם (פ"ת).

שמצוה להקל ולזלזל בו - שהכתוב קראן אלהי כסף ואלהי זהב, כמ"ש (שמות כ כ) אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם, ודרשינן (סנהדרין ז ע"ב) אלהים הנעשה בשביל כסף, ודומיא דע"ז דמצוה לזלזל בהו (סמ"ע), ולפ"ז הנהנה ממנו כנהנה מע"ז, והמתנות שנותנין לו, לא די דלא הוי כבורים אלא הוי כמהנה ע"ז, והמכבדו כמכבד לע"ז (פ"ת).

פסילנא לך לדינא⁴³³⁵. אמר ליה רב לרב כהנא: פוק דייניה. חזייה דהוה קא גאס [ביה]. אמר ליה: אי צייתא, צייתא, ואי לא, מפיקנא לך רב מאונך.

³⁵ עי' שר"ע (ח"מ סי' ז ס"ז): אסור לאדם לדון למי שהוא אוהבו, אף על פי שאינו שושבינו ולא ריעו אשר כנפשו, ולא למי ששונאו, אף על פי שאינו אויב לו ולא מבקש רעתו, אלא צריך שיהיו השני בעלי דינים שוים בעיני הדיינים ובלבד. ואם לא היה מכיר את שום אחד מהם ולא את מעשיו, אין לך דין צדיק כמזה. הגה: ומיהו אם דנו, דיניהם דין. ויש אומרים דבשונאו ממש, דייניו של דבר עמו שלשה ימים מתוך איבה, או אוהבו ממש דייניו שושבינו וריעו, באלו אין דיניהם דין. וי"א דכל שאינו אוהבו או שונאו ממש, מותר לדנו, ואינו אלא מדת חסידות להחמיר שלא לדנו. ולכן מותר להיות דין כשזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד (ע"ל ריש סי' ג'), כי כל אחד בורר לו אוהבו. וכל שכן שהרב יכול להיות דין לתלמידו. ואפילו בית דין הפסול לדון משום אהבה ושנאה, יכול להושיב דיינים אחרים כשרים שידונו. מי שאומר על הדין שהוא שונאו או אוהב בעל דין, אינו נאמן וצריך ראיה לדבריו. המנדה חבירו משום שולל בכבודו, יכול לדנו אחר כך, מאחר שאינו שונאו. ועיין לקמן סימן ל"ג סעיף ו'.

אסור לאדם לדון כו' - עד החתום בשטר אינו דן באותו שטר עצמו, ועיין מ"ש לקמן (סי' מו סכ"ד ד"ה מעידים בפניו) (ש"ך), וי"א שיכול לדון, וטעם הדבר שעד שהתכוון להעיד בשעת מעשה לא פוסל אותו לדון, ויש מחלוקת אם הזמינו העד להעיד, אם זה פוסל אותו לדון או לא, ויש להקל (רע"א * תורת אמת).

למי שהוא אוהבו כו' - שותפו במ"מ מקרי אוהבו (רע"א), יש להסתפק אם יכול לדון לשני אוהביו או לשני שונאיו שבאו לפניו לדין, ועיקר דלא ידון אותם, משום דמסתמא אהבתם גם שנאתם לא שוו בשיעוריהן ומקרבא או מרחקא דעתיה למאן דרחים או סני טפי (פ"ת). שושבינו - ב' ימי חופתו נקראים המטפלים עמו שושבינו, ואז דוקא הוא דאסור לדנו (סמ"ע).

ולא למי ששונאו - מעשה היה שאחד לזה ממני וטען על מקצתן שפרע ונשבע לשקר, ואחר שנה בא לפני בדין ולא רציתי לטפל בדינו, לאו משום דמותר לשנאותו דא"כ לא רשע וצדיק נמי והוא מעשה בכל יום, משא"כ כשעשה לדין עצמו מעשה רשע או שום דבר שיש לו טינה בלבו, ודאי ירחיק מלדנו דג"כ יש לחוש דמפני כך לא חזי ליה זכותא (פ"ת).

מיהו אם דנו כו' - עיין לקמן (סי' לג סק"י) (ש"ך), אוהב או שונא גמור פסול בדיעבד, אבל אוהב או שונא שאינו גמור בדיעבד אם דנו דיניהם דין, ומחנותים חשובים כאוהב גמור דאין לך שושבנים ורעים יותר מהם (ש"ך * מהר"ם).

וי"א דבשונאו ממש כו' - פירוש, סברא הראשונה קאמרי דאסור לדון לאוהבו אף על פי שאינו אוהבו או שונאו ממש, ולשון אף על פי כו' משמע דגם באוהבו ושונאו ממש ס"ל דאין בו אלא איסור, על זה קאמר ד"א שבהן אין דיניהם דין, ואח"כ אמר דיש חולקין על מה שכתוב לעיל דאף שאינו אוהבו ממש אסור, וסבירא ליה דאין בו איסור אלא חסידות בעלמא (סמ"ע), שונא ממש דינו פסול בדיעבד, ושאינו שונא ממש יש בו איסור (ש"ך * תורת אמת). דייניו שושבינו - עי' סמ"ע סק"י, וי"א דאינו פסול רק יום ראשון, וי"א דבזה"ז אשר בע"ה ערבה וכל שמחה ואין נוהגים לעשות כל ז' ימי המשחה, לכ"ע מיום ראשון ואילך מותר לו לדון (פ"ת).

אלא מדת חסידות - דין שהוא שכן לאחד מבעלי דינים בשכונני גוואי, אם שכיניו הוא ריעו אשר כנפשו אסור מדינא, אבל אם אינו אוהבו וריעו אשר כנפשו אזי מותר לדנו ע"פ הדין, אך ממדת חסידות יש לפרוש (פ"ת).

ולכן מותר להיות דין כשזה בורר לו א' - ואפי' אוהבו ממש שפסול מדינא מ"מ אם ראובן בורר אוהבו של שמעון אין שמעון יכול לפסלו ואינו דומה לקרוב ואם ראובן בורר שונא של עצמו יש ספק אם שמעון יכול לפסלו (רע"א), ראובן ולוי נתעצמו בדין בזה בורר לו א' וזה בורר לו א', ולקח לוי לבור את ר' שמעון מחותנו של ראובן, וראובן ביקש לפסלו באמרו כי מחותנו פסול לישיב עליו בדין. אפילו אם היה ר"ש הדין הנברר מלוי אוהב גמור של ראובן, באופן שיכול לוי לפסלו אם ביררו ראובן, מ"מ אם נתברר מצד לוי אין לו פה לראובן לפסלו, דאף דבקרוב כה"ג אם היה ר"ש הנז' קרובו של ראובן וביררו לו ודאי מצי ראובן לפסלו, שאני קרוב דפסולו מגזירת הכתוב בלי טעם, שהרי פסול לעדות אף לחובה, משא"כ אוהב ושונא נהי דפסולו מדאורייתא, מ"מ אין הפסול רק מצד קרוב ורחוק הדעת, וא"כ דוקא לוי יכול לפסול לר"ש אם היה אוהבו של ראובן ולא בהיפך, ועוד עי' סי' ל"ג ס"ו שמחות לא נפסל רק משום דה"ל כאוהב ושונא אבל לא דייניו ליה כאוהב ושונא ממש, וא"כ אפילו ראובן היה יכול ליקח מחותנו לבורר שלו בלי קפוק, כ"ש זה שכנגדו (כמ"ש הרמ"א כאן). אם היה לוי בורר לדין מי שהוא שונא גמור ומוחלט של עצמו, אי מצי ראובן לפסלו מחמת שודאי יתחזק זה הדין בכל תוקף ועוז לזכות לוי כדי שיע"ז ימצא חן בעיניו, אין ראובן יכול לפסלו ולא נחיד לענות דין כדי להתרצות. והוא דאזהב ושונא פסולים לדון, היינו

כקטן כגדל תשמעון. אמר ריש לקיש: שיהא חביב עליך דין של פרוטה, כדין של מאה מנה. למאי הלכתא: אילימא לעיוני ביה ומיפסקיה, פשיטא: אלא: לאקדומיה⁴⁴. לא תגורו מפני איש (אמר רבי חנן: אל תכניס דברך מפני איש). כי המשפט לאלהים הוא אמר רבי חמא ברבי חנינא: אמר הקדוש ברוך הוא, לא דיין לרשעים שנוטלין מזה ממון ונותנים לזה שלא כדין, אלא שמטריחין אותי להחזיר ממון לבעליו. והדבר אשר יקשה מכם, אמר רבי חנינא ואיתימא רבי יאשיה: על דבר זה נענש משה, שנאמר ויקרב משה את משפטן לפני ה'. מתקין לה רב נחמן בר יצחק: מי כתיב ואשמיעכם. ושמעתי כתיב, אי גמירנא, גמירנא, ואי לא, אזלינא וגמירנא. אלא כדתניא: ראוייה פרשת נחלות שתיכתב על ידי משה רבינו, אלא שזכו בנות צלפחד ונכתב על ידן, ראוייה היתה פרשת מקושש שתיכתב על ידי משה רבינו, אלא שנתחייב מקושש ונכתבה על ידו. ללמדך שמגלגלין חובה על ידי חייב, וזכות על ידי זכאי. כתיב ואצוה את שפטיכם בעת ההיא וכתוב ואצוה אתכם בעת ההיא. אמר רבי אלעזר אמר רבי שמלאי: אזהרה לציבור שתהא אימת דין עליהם⁴⁵. ואזהרה לדיין שיסבול את הציבור. עד כמה. אמר רבי חנן ואיתימא רבי שבתאי: כאשר ישא האמן את הניק. כתיב כי אתה תבוא, וכתוב כי אתה תביא, אמר רבי יוחנן: אמר לו משה ליהושע: אתה והזקנים שבדור עמהם. אמר לו הקדוש ברוך הוא: טול מקל, והך על קדקדך, דבר אחד לדור ואין שני דברין לדור.

תנא: זימון בשלשה. מאי זימון. אילימא ברכת זימון, והתניא: זימון וברכת זימון בשלשה⁴⁶. וכי תימא: פרושי קמפרש: מאי זימון, ברכת זימון והתניא: זימון בשלשה, ברכת זימון בשלשה. אלא: מאי זימון, אזמוני לדין. כי הא דאמר רבא: הני בי תלתא דייני דיתבי⁴⁷, ואזיל שליחא דבי דינא ואמר מפומא דחד, לא אמר כלום, עד דאמר משמיה דכולהו. הני מילי, בלא יומא דדינא, אבל ביומא דדינא, לית לן בה.

תשלומי כפל כו'. שלח ליה רב נחמן בר רב חסדא לרב נחמן בר יעקב: ילמדנו רבינו, דיני קנסות בכמה. מאי קמיבעיא ליה. הא אנן תנן בשלשה. אלא: יחיד מומחה קמיבעיא ליה, דאין דיני קנסות או לא. אמר ליה: תניתיה: תשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה, בשלשה. מאי שלשה. אילימא שלשה הדיוטות, האמר אבוה דאבוך משמיה דרב: אפילו עשרה והן הדיוטות, פסולין לדיני קנסות. אלא, מומחין⁴⁸, וקאמר בשלשה. והכמים אומרים מוציא שם רע בעשרים ושלשה. וכי יש בו דיני נפשות מאי הוי. אמר עולא: בחוששין ללעז קמיפילגי. רבי מאיר סבר: אין חוששין ללעז, ורבנן סברי: חוששין ללעז⁴⁹, (רבא) + מסורת הש"ס: רבא + אמר: כולי עלמא ללעז לא חיישינן, והכא בחוששין לכבודן של ראשונים קמיפילגי, והכא במאי עסקינן, כגון דאיכתיב בי עשרין ותלתא למידן דיני נפשות, ואיכדור, ואמר להו: דייניו לי מיהא דיני ממונות.

משום דדעתיה אטעיתיה דלא מצי חזי ליה זכות או חובה. רק שיש מקום לבע"ד להשיב שאחר שנפשו חשקה להתרצות ג"כ יטעוהו דעתו בסברא לפי רצונו (פ"ת).

כי כל אחד בורר אוהבו - פירוש, דין "זה בורר לו אחד" הוא, שכל אחד יברר לו מי שהוא יבין דבריו לאשור, ואם יש לו שום צד זכות יציע אותו לפני חבירו, וכן יעשה חבירו, והשלישי שומע ומכריע ביניהן, ומשום הכי אף שהוא אוהבו לא גרע, כיון שכל בורר מצדד אחר זכותו למי שביירו אותו, ומותר לעשות כן כיון שגם בורר השני יעשה כן, והכל תלוי בשלישי. אבל קרוב או פסול מן התורה פסול גם בזה בורר, ולכן כתב הרמ"א "לכן מותר כו", ורוצה לומר, ולכן כיון שאינו אלא מכח חסידות, לאפוקי אם היה פסול מן התורה היה פסול גם בזה בורר כמו קרוב. ומה שסיים הרמ"א וכתב, "וכל שכן שהרב כו", אדלעיל קאי, אמ"ש שהאוהב אינו אלא ממדת חסידות וכו' (סמ"ע), מ"ש הסמ"ע דקדור או פסול מן התורה [פסול גם בזה בורר], הוא שלא בדקדוק, דודאי כל הפסולים אפילו דברבנן פסולים ל"זה בורר לו א", אלא כל זה רק להתיר ליקח אוהב לזה בורר לו א' (ט"ז).

להיות דין לתלמידו - ומכ"ש לאב של תלמיד אף דנותן לו שכר הלימוד (סמ"ע), וה"ה דמותר לדון למי שמארח אותו, וכן פועלים ושכירים (ש"ך), כן חכם הקהל כשר לדון לקהלה שלו, ואפילו למי שהוא עשיר גדול ומופלג שקול כנגד כל הקהל, כל שהוא מנהג קבוע בכל המקומות שהתובע הולך אחר הנתבע ואינם מחלקים בין שיהיה הנתבע עשיר או עני אוהב או שונא, משום דכך הסיכמו והו"ל כקבילו עליהם (ש"ך * מהריב"ל, רע"א). עי' המשך בהערה .

מיתבי: וחכמים אומרים: תבעו ממון בשלשה, תבעו נפשות, בעשרים ושלשה. בשלמא (לרבא) + מסורת הש"ס: לרבה + תבעו ממון תחלה, בשלשה, תבעו נפשות תחלה, אפילו ממון בעשרים ושלשה. אלא לעולא קשיא. אמר רבא: אני וארי שבחבורה תרגימנא, ומנו, רב חייא בר אבין; הכא במאי עסקינן, שהביא הבעל עדים שזינתה, והביא האב עדים והזימום לעדי הבעל, בא לגבות ממון מבעל, בשלשה, ובמקום נפשות, בעשרים ושלשה. אביי אמר: דכולי עלמא חיישינן ללעז, ומשום כבודן של ראשונים. הכא במאי עסקינן, כגון דאתרו בה סתם. והאי תנא הוא, דתניא: ושאר כל חייבי מיתות שבתורה, אין ממיתין אותם אלא בעדה ועדים והתראה, ועד שיודיעוהו שהוא חייב מיתה בבית דין, רבי יהודה אומר: עד שיודיעוהו באיזה מיתה הוא נהרג. רב פפא אמר: הכא באשה חבירה עסקינן, וקמיפלגי בפלוגתא דרבי יוסי בר יהודה ורבנן³⁶. דתניא, רבי יוסי בר יהודה אומר: חבר אין צריך התראה, לפי שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד. רב אשי אמר: כגון

³⁶ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ב ה"ב) אחד תלמיד חכם ואחד עם הארץ צריך התראה שלא ניתנה התראה אלא להבחין בין שוגג למזיד שמא שוגג היה, וכיצד מתרין בו אומרים לו פרוש או אל תעשה שזו עבירה היא וחייב אתה עליה מיתת בית דין או מלקות, אם פירש פטור, וכן אם שתק או הרכין בראשו פטור ואפילו אמר יודע אני פטור עד שיתיר עצמו למיתה ויאמר על מנת כן אני עושה ואח"כ יהרג, וצריך שיעבור ויעשה תיכף להתראה בתוך כדי דיבור, אבל אחר כדי דיבור צריך התראה אחרת, ובין שהתרה בו אחד מן העדים ובין שהתרה בו אחר בפני עדים אפילו אשה או עבד אפילו, שמע קול המתרה ולא ראהו ואפילו התרה בעצמו הרי זה נהרג.

דאטרו ביה מלקות, ולא אתרו ביה קטלא. וקמפלגי בפלוגתא דרבי ישמעאל ורבנן, דתנן: מכות, בשלשה, משום רבי ישמעאל אמרו: בעשרים ושלשה. רבינא אמר: כגון שנמצא אחד מן העדים קרוב או פסול, וקמפלגי בפלוגתא דרבי יוסי ורבי אליבא דרבי עקיבא. דתנן, רבי עקיבא אומר: לא בא שלישי אלא להחמיר עליו, לעשות דינו כיוצא באלו. אם כן ענש הכתוב את הניטפל לעוברי עבירה כעוברי עבירה, על אחת כמה וכמה שישלם שכר את הניטפל לעושה מצוה כעושה מצוה, ומה שנים⁵⁰³⁷, נמצא אחד מהן קרוב או פסול, עדותן בטלה, אף שלשה, נמצא

37 ע"י שו"ע (ח"מ סי' לו ס"א): עדים רבים, שנמצא אחד מהם קרוב או פסול, עדותן בטלה. במה דברים אמורים, בזמן שנתכונו כולן להעיד. אבל אם לא נתכונו כולם להעיד, תתקיים העדות בשאר. וכיצד בודקים הדבר, אומרים להם בית דין: כשראיתם דבר זה, באתם כדי להעיד או כדי לראות בלבד, כל מי שאמר: להעיד באתי, מפרישים אותו, אם נמצא באלו שנתכונו להעיד קרוב או פסול, עדותן בטלה (אפי' לא ידעו זה מזה). ואם היו כל העדים כשרים, אחד שנתכונו להעיד ואחד שלא נתכונו להעיד וראה הדבר וכוון עדותו, חותכין הדין על פי עדותו. הנה: אבל אינן יכולים לכתוב שטר על כך, אף על פי שראו הקנין, וסתם קנין לכתובה עומד, הואיל ולא הזמינם לכך (וע"ל סימן ל"ט סעיף ה'). ו"א שאפילו כוון לראות כדי להעיד, אינו פוסל אלא אם כן בא לבית דין והעיד, דתרתיו בעינן, כוון לראות כדי להעיד, ובא לב"ד והעיד. הנה: שטר שחתם עליו עד פסול ונתבטל כל העדות, מכל מקום אם העדים הכשרים זוכרין העדות ע"י ראיתי השטר, יכולין לחזור ולהעיד לבד לפני בית דין, ובית דין יתבנו עדותו וחשוב שטר. תקנת הקהל שחתם עליה עד פסול, או שטר שחתם עליו בעל דבר עצמו, כשר באחרים, דאלו לא נתכונו להעיד וע"ל סי' מ"ה סעי' י"ב וי"ג. ואם הזמין התובע עדים כשרים, ועמדו שם קרובים ופסולים, אפי' נתכונו להעיד, והעידו, לא נתבטלה עדות הכשרים. וכן כשאדם צריך לעדות ומצוה להחרים כל מי שיודע לו עדות שיבא ויעיד, והעידו כשרים ופסולים, לא נתבטלה עדות הכשרים, שלא היתה כוונתו אלא בראויים להעיד. עדים רבים שנמצא כ' עדותן בטלה - פ' שראו עדותן כאחד דוקא, וכמ"ש לקמן ס"ק (ש"ך).

שם - הא דקיימא לן נמצא אחד קרוב או פסול עדות כולם בטלה, הוא דוקא בפסול מן התורה, אבל בפסול מדרבנן לא אלים פסולו לפסול הכשר שעמו, ויש חולקים. ועי' עוד בנודב"י שם (פ"ת).

אבל אם לא נתכונו כולם להעיד כו' - אבל אם לא נתכונו כולם להעיד, תתקיים העדות בשאר שנתכונו להעיד וכמ"ש בס"ק (ש"ך).

עד מפרישין אותו - מיד שבאו כת אחת יחד לפני בית דין להעיד, אפילו קודם שידעו שנמצא ביניהן קרוב או פסול שואלין לכולם הלאות באתם מתחילה או להעיד, ועושין כן מפני חשש שימצא ביניהן קרוב או פסול, ואם ימתינו עד שיוודע שיש ביניהן קרובים או פסולים וישאלו להקרובים או להפסולים לחוד, יש לחוש לרמאות, שיכונו לומר להעיד כיוון לבטל העדות כשהיה לטובת הבעל דין שהוא קרוב שלהן, ופעמים איפכא. אבל ו"א דאין שואלין אלא להקרובים או הפסולים, וממילא כל זמן שלא נודע שיש ביניהן קרוב או פסול אין כאן שאלה כלל, וכן עיקר (סמ"ע), ו"א דלכ"ע מיייר כשנודע שיש בהן קרוב או פסול, אז שואלים כדי להפרישם, דכיון דבקרוב ופסול שבא לראות אין פוסלים שאר העדות, א"כ ע"כ כיון שלא באו אלא לראות לא חשיבי עדות, א"כ גם הכשרים שבאו לראות לא חשיבי עדות ואין חותכין הדין על פיהם, אבל אם כולם כשרים חותכין הדין גם על פי אותם שלא נתכונו להעיד (ש"ך), [ש"ך אות ג] כשהי' בהן קרוב חותכין הדין וכו'. נ"ב ע' תשו' פנים מאירות ח"ג סי' כ"ג ובטורי אבן ר"ה כ"ד ע"א ד"ה אימא כוביתא ובבית מאיר סי' מ"א ס"ד (רע"א), [ש"ך בא"ד] דעת המב"ם והמחבר וד"ק. נ"ב ע' תשו' לחם רב סי' כ"ו (רע"א), עיין ש"ך, ולכן ראוי ונכון לכל מסדר קידושין לזרז לייחד עדים בשעת קידושין שיהיו אלו עדים המיוחדים מכוונין להעיד, דאל"כ ה"ל נמצא אחד מהם קרוב או פסול כיון דבעצמם שם עומדים בערבוניא פסולים עם כשרים, ואף על גב דזה ודאי שהפסולין אין מכוונין להעיד כל שהכשרין ג"כ אין מכוונין ה"ל נמצא אחד מהם קרוב או פסול, ועוד [המשך הלשון הוא מדבריו סק"ו] המקדש בלא עדים אינה מקודשת ואפילו עדים עומדים אחורי הגדר נמי לא מהני אלא בעינן שיראו המקדש והמתקדשת את העדים ולקדש בפני עדים, דאל"כ הוי מילי דהשטאה ואין בקידושין ממש אפילו שניהם מודים ואפילו עומדים העדים אחורי הגדר, וא"כ כיון דהמקדש והמתקדשת צריך לכוין לעדים בשעת קידושין א"כ ה"ל כאומר בשעת מעשה כל מי שיודע עד דכוונתו לכשרים, ולא משכנתא נמצא אחד מהם קרוב או פסול עדותן בטילה אלא היכא דאין צריך עדים לגוף המעשה וגם לא יחד את עדיו, אבל קידושין וגיטין דצריך לכוין לעדים דאל"כ אין כאן קידושין וכל שמכוין לקדש בפני עדים ודאי דעתו על הכשרים ואין הפסולים כל כמיניהו להפסיד (קצח"ח), ו"א נגד הש"ך דכל שלא העידו הפסולים בבית דין רק הכשרים העידו, לא נתבטלה עדות הכשרים אפילו ראו כאחד, רק כשהעידו הכשרים והפסולים בבית דין וגם ראו ביחד ואפילו לא נתכונו כולם להעיד, בזה פוסל הש"ך אף עדות הכשרים. הטעם דתיכף כשוראו ונתכוין להעיד מיקרי עד, הן לענין קרוב או פסול לבטל עדות

אחד מהן קרוב או פסול, עדותן בטלה. ומניין שאפילו מאה, תלמוד לומר עדים. אמר רבי יוסי: במה דברים אמורים, בדיני נפשות, אבל בדיני ממונות, תתקיים עדות בשאר. רבי אומר: אחד דיני ממונות ואחד דיני נפשות. ואימתי, בזמן שהתרו בהן, אבל בזמן שלא התרו בהן

הכשרים, והן לענין אין עד נעשה דיין. אבל אם כשמעידין הכשרים, הפסולים לא העידו כלל, דאז נקרא על הכשרים שם עדות בשעה שמעידים, ועל הפסולין לא נקרא שם עדים כלל, דהא לא העידו כלל, לא שייך כלל לומר עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, דהא אין על הפסולים שם עדות כלל, ואף להסמ"ע [סק"י] דחולק אהש"ך וסבירא ליה דאם כולם לא נתכונו להעיד לא נתבטלה עדות הכשרים מחמת צירוף הפסולים, מכל מקום אם העידו אחד כך בתוך כדי דיבור ואמרו בשעת עדות שראו זה את זה, אף הסמ"ע מודה דנתבטלה עדות הכשרים, דכיון דנצטרפו בהגדה תוך כדי דיבור נתבטלה כל העדות, ועיקר כהסמ"ע. והנה אם בשעת ראיה כשר היה, ואחר כך בשעת הגדה נפסל מחמת קורבת אישות או שאר פסול, בודאי דגם כן בטלה כל העדות, עי' קצות החושן [סק"י]. אך מה שכתב בקצות החושן שם, דבהיה כשר מתחילתו בעינן צירוף בשעת הגדה. לא נראה לי כן. ונראה דאפילו לא העידו כלל נפסל כשהעידו אפילו אחר כדי דיבור, אמנם לדעת המחבר בסעיף ב' דבעינן שידע הכשר בפסול הפסול, ודאי דכשר בכהאי גוונא (נתה"מ).

שם - אם הראו בעצמן בשעת ראיה שכינו להעיד, כגון שהתרו בו, כל העדות נפסלת בשבילן (סמ"ע), ו"א דהתראה לא שייכא רק בדיני נפשות, ודיני נפשות לא שייכי האידנא (ש"ך). ו"א דאם התרו בו בשעת מעשה או כיוצא בזה שעשה גילוי דעת בשעת מעשה דרוצה לאסוהדי, אפילו שלא בא לבית דין עדותן בטלה (נתה"מ).

שם - פ' דאמרין להו לקרוב ופסול וכו'. והיינו דוקא כשאנו יודעים שקרובים ופסולים היו שם בשעת ראית מעשה, והלכך כיון דנצטרפו לעדות בשעת ראיה, נאמנים ג"כ בזה שכינו להעיד. אבל אם אין ידוע שהיו שם ויבואו קרובים ויאמרו היינו ג"כ שם ולאסוהדי אתינן, אינו נאמן (ש"ך), אפילו היו הפסולים נאמנים, מכל מקום הא הכשרים נאמנים שלא ראו את הפסולין, ממילא לא נצטרפו כשלא ראו זה את זה, כמו שכתב הש"ך בס"ק. ונראה טעמו, דלא בעינן רק שיאמר אחד מן הכשרים שראו הפסולין, דהא סגי כשמקצתן רואין אלו את אלו, ומשום הכי שפיר כתב הש"ך דהקרובים אינן נאמנים שהיו שם, ובעינן שני כשרים שהיו הקרובים שם. אמנם לפי מה שכתבתי בסמוך לא אתי שפיר זה (נתה"מ).

ע"י המשך בהערה .

מה יעשו שני אחים ואחד שראו באחד שהרג את הנפש. ואיבעית אימא: כגון שהתרו בה אחרים. ולא התרו בה עדים. וקמפלגי בפלוגתא דרבי יוסי ורבנן. דתנן, רבי יוסי אומר: לעולם אינו נהרג עד שיהיו פי שני עדיו מתרין בו, שנאמר על פי שנים עדים. ואיבעית אימא: כגון דאיתכחוש בבדיקות, ולא איתכחוש בחקירות. וקמפלגי בפלוגתא דבן זכאי ורבנן. דתנן: מעשה ובדק בן זכאי בעוקצי תאנים.

אמר רב יוסף: הביא הבעל עדים שזינתה³⁸, והביא האב עדים והזימום לעדי הבעל, עדי הבעל נהרגין, ואין משלמין ממון. חזר והביא הבעל עדים והזימום לעדי האב, עדי האב נהרגין ומשלמין [ממון]. ממון לזה, ונפשות לזה. ואמר רב יוסף: פלוני רבעו לאונסו³⁹, הוא ואחר מצטרפין להרגו. לרצונו, רשע הוא, והתורה אמרה אל תשת רשע עד. רבא אמר: אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם משים עצמו רשע. אמר רבא:

³⁸ עי' רמב"ם (עדות פרק כא ה"י) מוציא שם רע על אשתו שהביא עדים שזנתה כשהיא ארוסה והביא אביה עדים והזימום הרי עדי הבעל נהרגין, חזר הבעל והביא עדים והזימום עדי האב, הרי עדי האב נהרגין ומשלמין ממון לבעל, נהרגין מפני שעדי הבעל נגמר דינם להריגה בעדותן ומשלמין קנס מפני שנגמר דין הבעל לשלם קנס בעדותן ונמצאו חייבין נפשות לזה וממון לזה, וכן שנים שהעידו על זה שבא על נערה המאורסה והוזמו נהרגין ואין משלמין, בא על בתו של פלוני והוזמו נהרגין ומשלמין הקנס לאביה, פלוני רבע השור והוזמו נסקלין ואין משלמין, שורו של פלוני נסקלין ומשלמין דמי השור לבעל השור, וכן כל כיוצא בזה.

³⁹ עי' שו"ע (ח"מ סי' לד סכ"ז): יש אומרים שהנשבע להכחיש העד, העד ואותו שנשבע לו, מצטרפים להעיד עליו לפסלו. הגה: וה"ה אם נשבע לשנים, הם מעידים עליו לפסלו. ואין חילוק אם נשבע להם כאחד או בזה אחר זה. ויש חולקים. ואפי' אם היו ב' בעלי דינים, ולכל אחד עד אחד, אינן מצטרפין אחר שעמד בדין ונשבע על עדותן, אבל קודם לכן יכולין להעיד עליו. העד ואותו שנשבע מצטרפין - דייק וכתב להעיד עליו, דהיינו שלאחר גמר דינן באין מחדש זה שנשבע לו והעד ומעידין לפני ב"ד שנשבע לשקר, דמאחר שכבר נגמר דינו לא מחשב לנוגע (סמ"ע), ועיין בתשובת רמ"א סי' ל"ט ובתשובות מהרשד"ם [חו"מ] סי' קצ"ה: (ש"ך).

ויש חולקין - ר"ל דאין העד ובעל דין מצטרפין. ומה שכתב אחר זה ואפילו אם היו כו', הוא ג"כ לדעת יש חולקין (סמ"ע), וכ"פ מהרש"ל ביש"ש פ"ט דב"ק סי' (מ"ו) [מ"ז] (ש"ך).

אחר שעמד בדין ונשבע כו' - היינו טעמא, דכיון דהאמינתו התורה בשבועתו נגד כל אחד מהן, הרי עדותן בעינן זה כלא היו, משא"כ קודם שנשבע, כגון ששניהן מעידין שיודעין בזה שהוא גזלן, אף על גב דאגזילה דמסהיד האי לא מסהיד האי, מצטרפין, ואפילו השני נגזלים יכולין להעיד עליו, דפלגין דיבוריה. וצ"ל דמעידין לענין שפסול לעדות אחרת, כנ"ל במלוה בריבית בסעיף כ"ו (סמ"ע), העדים מצטרפין לפסול לשבועה, אבל לא להוציא ממון [שתובע בעד ראשון ושני, אבל מכאן ולהבא נעשה חשוד גמור ושכנגדו נשבע ונוטל כדלקמן (סי' צב ס"ז), ובכל זה אין חילוק בין נשבע לפטור עצמו בין נשבע ונוטל, גם אין חילוק בין שבועה דאורייתא לשבועה דרבנן (ש"ך), [כהערה על דברי הסמ"ע] היינו דמייירי בשעהידו שניהם בבת אחת קודם שהכחיש הגזלן אחד מהם, או שהעידו שלא בפניו, דקיי"ל דיכולין העדים למיפסלה בגזלנותא אף שלא בפניו, ועיין מה שכתבתי לעיל סימן ל' סעיף ו' סק"ט (פ"ת).

פלוני בא על אשתו⁴⁰, הוא ואחר מצטרפין להורגו, אבל לא להורגה. מאי קא משמע לן, דמפלגין בדיבורא, היינו הך. מהו דתימא: אדם קרוב אצל עצמו, אמרינן, אצל אשתו, לא אמרינן, קא משמע לן. ואמר רבא: פלוני בא על נערה המאורסה והזומו⁴¹, נהרגין, ואין משלמין ממון. בתו של פלוני והזומו נהרגין, ומשלמין ממון. ממון לזה, ונפשות לזה. ואמר רבא: פלוני רבע השור והזומו, נהרגין ואין משלמין ממון, שורו של פלוני והזומו, נהרגין ומשלמין ממון, ממון לזה ונפשות לזה. הא תו למה לי. היינו הך. משום דקא בעי בעיא עילויה. דבעי רבא: פלוני רבע שורי מהו. מי אמרינן: אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם קרוב אצל ממונו. או דילמא אמרינן: אדם קרוב אצל ממונו. בתו דבעיא הדר פשטה: אדם קרוב אצל עצמו, ואין אדם קרוב אצל ממונו.

מכות בשלשה כו'. מנהני מילי. אמר רב הונא: אמר קרא ושפטום, שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד, הרי כאן שלשה. אלא מעתה והצדיק, שנים, והרשעו, שנים, הרי כאן שבעה. ההוא מיבעי ליה כדעולא. דאמר עולא: רמז לעדים זוממין מן התורה מניין. רמז לעדים זוממין. והא כתיב כאשר זמם. אלא: רמז לעדים זוממין שלוקין מניין⁴², דכתיב והצדיק את הצדיק והרשעו את הרשע. משום דהצדיק את הצדיק והרשעו את הרשע והיה אם בן הכות הרשע. אלא: עדים שהרשעו את הצדיק⁴³, ואתו עדי אחריני והצדיק את הצדיק דמעיקרא, ושוינהו להנך רשעים, והיה אם בן הכות הרשע. ותיפוק ליה מלא תענה. משום דהוה ליה לאו שאין בו מעשה, וכל לאו שאין בו מעשה, אין לוקין עליו⁴⁴.

משום רבי ישמעאל אמרו בעשרים ושלשה. מאי טעמא דרבי ישמעאל. אמר אביי: אתיא, רשע, רשע מחייבי מיתות; כתיב הכא והיה אם בן הכות הרשע, וכתיב התם אשר הוא רשע למות, מה להלן בעשרים ושלשה, אף כאן בעשרים ושלשה, רבא אמר: מלקות במקום מיתה עומדת. אמר רב אחא בריה דרבא לרב אשי: אי הכי אומדנא למה לי. למחיה, ואי מאית, לימות. אמר ליה אמר קרא ונקלה אחיך לעיניך, כי מחית, אנבא דחיי מחית. אלא הא דתניא: אמדוהו לקבל עשרים⁴⁵, אין מכין אותו אלא מכות הראויות להשתלש, וכמה הן תמני סרי,

⁴⁰ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ב הלכה ב הוב"ד לעיל הערה 36

⁴¹ רמב"ם (עדות פ"א ה"י): מוציא שם רע על אשתו שהביא עדים שזנתה כשתיא ארוסה והביא אביה עדים והזימום הרי עדי הבעל נהרגין, חזר הבעל והביא עדים והזימו עדי האב, הרי עדי האב נהרגין ומשלמין ממון לבעל, נהרגין מפני שעדי הבעל נגמר דינם להריגה בעדותן ומשלמין קנס מפני שנגמר דין הבעל לשלם קנס בעדותן ונמצאו חייבין נפשות לזה וממון לזה, וכן שנים שהעידו על זה שבא על נערה המאורסה והזומו נהרגין ואין משלמין, בא על בתו של פלוני והזומו נהרגין ומשלמין הקנס לאביה, פלוני רבע השור והזומו נסקלין ואין משלמין, שורו של פלוני נסקלין ומשלמין דמי השור לבעל השור, וכן כל כיוצא בזה.

⁴² עי' רמב"ם (עדות פ"כ ה"ח): עדים שהעידו על אחד והרשיעוהו רשע שאין בו לא מלקות ולא מיתה ולא חיוב ממון ואחר כך הזומו, הרי אלו לוקין אף על פי שלא זממו להלקות זה ולא לחייבו ממון, כיצד העידו על כהן שהוא חלל כגון שהעידו בפניו נתגרשה אמו או נחלצה במקום פלוני ביום פלוני והזומו הרי הן לוקין, וכן אם העידו על אדם שהרג בשגגה והזומו לוקין ואינן גולין, העידו על שורו של זה שהרג הנפש והזומו, הרי הן לוקין ואין משלמין את הכופר, העידו עליו שנמכר בעבד עברי והזומו לוקין, וארבעה דברים אלו מפי הקבלה הן.

⁴³ עי' רמב"ם (עדות פ"כ ה"ט): כך קבלו חכמים ששנים שהרשיעו את הצדיק והצדיקו את הרשע בעדותן, ובאו עדים אחרים והזימום והצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע, הרי עדים הראשונים לוקים אף על פי שלא הרשיעו הצדיק להלקותו, אבל אם העידו עליו שאכל בשר בחלב או שלבש שעטנז הרי אלו לוקין, משום שנאמר ועשיתם לו כאשר זמם.

⁴⁴ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ח ה"א) אלו הן הלוקין כל העובר על לא תעשה שחייבין עליו כרת ואין בו מיתת בית דין כגון אוכל חלב ודם וחמץ בפסח, וכן כל העובר על לא תעשה שחייבין עליו מיתה בידי שמים כגון אוכל טבל וכהן טמא שאכל תרומה טהורה, וכן כל העובר על לאו שיש בו מעשה כגון אוכל בשר בחלב או לובש שעטנז, אבל לאו שאין בו מעשה כגון הולך רכיל ונוקם ונוטר ונושא שמע שוא אינו לוקה.

⁴⁵ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ז ה"ב) כשאומדין את החוטא כמה הוא יכול לקבל אין אומדין אלא במכות הראויות להשתלש, אמדוהו שיכול לקבל עשרים אין אומדין ילקה עשרים ואחת כדי שיהיו יכולין להשתלש אלא ילקה שמונה עשרה, אמדוהו לקבל ארבעים וכיון שהתחיל ללקות ראוהו חלש ואמרו אינו יכול לקבל יותר על אלו התשע או השתים עשרה שלקה הרי זה פטור, אמדוהו לקבל שתים עשרה ואחר שלקה ראוהו חזק ויכול לקבל יותר הרי זה פטור ואינו לוקה יותר על האומד.

{ י ע"ב }

למחיה עשרים וחדא, וכי מיית בהך חדא, לימות, דהא כי מחית אגבא דחייא קא מחית. אמר ליה: אמר קרא ונקלה אחיך לעיניך אחר שלקה, אחיך בעינא, וליכא.

עיבור החדש בשלשה. חישוב לא קתני, קידוש לא קתני, אלא עיבור. לא ליקדשא וממילא לעבר. אמר אביי: תני קידוש החדש. תניא נמי הכי: קידוש החדש ועיבור השנה בשלשה, דברי רבי מאיר. אמר רבא: והא עיבור קתני. אלא אמר רבא: קידוש ביום עיבור, בשלשה, אחר עיבור, ליכא קידוש, ומני, רבי אלעזר (בן) + מסורת הש"ס: בר' + צדוק היא. דתניא, רבי אלעזר (בן) + מסורת הש"ס: בר' + צדוק אומר: אם לא נראה בזמנא⁴⁶, אין מקדשין אותו, שכבר קידשוהו בשמים. רב נחמן אמר: קידוש אחר עיבור, בשלשה, ביום עיבור, ליכא קידוש, ומני, פלימו היא. דתניא, פלימו אומר: בזמנו, אין מקדשין אותו, שלא בזמנו, מקדשין אותו. רב אשי אמר: לעולם חישוב קתני, ומאי עיבור, חישוב דעיבור. ואידי דקבעי למיתני עיבור שנה, תנא נמי, עיבור חודש. חישוב חודש, אין. קידוש חודש, לא, מני, רבי אליעזר היא. דתניא רבי אליעזר אומר: בין בזמנו בין שלא בזמנו אין מקדשין אותו, שנאמר וקדשתם את שנת החמשים שנה, שנים אתה מקדש, ואי אתה מקדש חדשים.

רבן שמעון בן גמליאל אומר בשלשה כו'. תניא: כיצד אמר רבן שמעון בן גמליאל⁴⁷. בשלשה מתחילין, ובחמשה נושאין ונותנין, וגומרין בשבעה, אחד אומר לישב ושנים אומרים שלא לישב, בטל יחיד במיעוטו. שנים אומרים לישב ואחד אומר שלא לישב, מוסיפין עליהם עוד שנים, ונושאין ונותנין בדבר. שנים אומרים צריכה ושלשה אומרים אינה צריכה⁴⁸, בטלו שנים במיעוטן, שלשה אומרים צריכה ושנים אומרים אינה צריכה, מוסיפין עליהם עוד שנים, שאין המנין פחות משבעה. הני שלשה חמשה ושבעה כנגד מי. פליגי בה רבי יצחק בר נחמני וחד דעימיה, ומנו, רבי שמעון בן פזי. ואמרי לה: רבי שמעון בן פזי וחד דעימיה, ומנו, רבי יצחק בר נחמני. חד אמר: כנגד ברכת כהנים⁴⁹, וחד אמר: שלשה, כנגד שומרי הסף⁵⁰, חמשה, מרואי פני המלך, שבעה, רואי פני המלך. תני רב

⁴⁶ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ז ה"ב) כשאומדין את החוטא כמה הוא יכול לקבל אין אומדין אלא במכות הראויות להשתלש, אמדוהו שיכול לקבל עשרים אין אומדין ילקה עשרים ואחת כדי שיהיו יכולין להשתלש אלא ילקה שמונה עשרה, אמדוהו לקבל ארבעים וכיון שהתחיל ללקות ראוהו חלש ואמרו אינו יכול לקבל יותר על אלו התשע או השתים עשרה שלקה הרי זה פטור, אמדוהו לקבל שתים עשרה ואחר שלקה ראוהו חזק ויכול לקבל יותר הרי זה פטור ואינו לוקה יותר על האומד.

⁴⁷ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ט): הוב"ד לעיל הערה 5

⁴⁸ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"י): הוב"ד לעיל הערה 5.

⁴⁹ פי' דבריהם הוא דבר עמוק מאוד, כי למאן דאמר כנגד ברכת כהנים, ר"ל כי רצו לתקן נגד התחלה ונגד אמצע ונגד [האחרית]. ולמה היו מתקנים זה אצל עיבור, כי העבור הוא דבר גדול עליון פנימי ויוצא אל הפעל הנגלה שמגלין עבור השנה ומציאין עבור זה אל הפעל. וכל התחלת דבר שהוא מתפשט ויוצא אל הפעל הוא שלשה. כי האחד אין בו התפשטות כלל, והוא כנגד הנקודה שהיא אחת ואין בה התפשטות כלל. והתחלת התפשטות הוא הקו שיש לו רוחק והרוחק נעשה על ידי ג' דהיינו התחלה ואמצע וסוף. ולפיכך כאשר התחילו ליישב ולהוציא אל הפעל העבור ולקבוע המועדים, דבר שהוא אל הש"י, ועל [ידין] ב"ד של מטה הוא יתברך קובע המועדים, כמו שאנו אומרים מקדש ישראל והזמנים שהוא מקדש ישראל וע"י ישראל מקדש הוא יתברך הזמנים, והישיבה הוא התחלת היציאה לפעל העבור לכך היה בשלשה. והתפשטות הקו הוא [השטח], כי הקו אין לו התפשטות רק באורך ואלו התפשטות הקו הוא לאורך ורוחב, ויש לשטח הזה חמשה דהיינו ד' קוים לד' רוחות והאמצע אשר ביניהם הוא הנקודה האמצעית והם חמשה. ולכן כנגד זה כאשר היו נושאים ונותנים בזה [הוא העבור] והוא יותר התפשטות [וזהו] היציאה אל הפעל [לכן] היו חמשה כי זה מורה על היציאה לפעל יותר. וגמר הדבר כאשר יש לו גמר התפשטות, וזהו כנגד הגשם שיש לו התפשטות באורך ורוחב ועומק כל הצדדין, והם ששה כנגד ששה צדדין עם הנקודה האמצעית שביניהם שנקרא היכל הקודש ואלו דברים בארנו אותם במקומות הרבה מאוד מאוד.

ומזה הטעם עצמו ברכת כהנים יש בו ג' ברכות, האחת יש בו ג' תיבות, השניה חמשה, השלישית שבעה. כי הברכה היא התפשטות, ולפיכך כתיב אצל הברכה ופרצת ימה וקדמה וזה מבואר. ולכן תחלת הברכה הוא ג' שהוא התחלת התפשטות, וכנגד שניה חמשה כנגד אמצע התפשטות, וברכה שלישית שבעה והוא תכלית התפשטות בכל צד מעלה ומטה וכך לארבע רוחות. ולכן אמר כי ג' וחמשה ושבעה הם כנגד ברכת כהנים, כי הטעם בברכת כהנים וגבי ישיבת העבור הכל אחד, והבן הדברים האלו כי אי אפשר לפרש (מהר"ל).

⁵⁰ פי' דבר זה ענין עמוק מאוד, כי כבר אמרנו כי העבור שהש"י [עושה] על ידי ב"ד מקדש הזמנים, כי הוא יתברך עם (העברי') [המעברים] בענין זה בפרט כמו שאמרו במדרש. והוא כמו המלך אשר יושב על כסא מלכותו, ואשר הם

יוסף: הני שלשה וחמשה ושבעה, שלשה, כנגד שומרי הסף, חמשה, מרואי פני המלך, שבעה, רואי פני המלך. אמר ליה אביי לרב יוסף: עד האידנא מאי טעמא לא פריש לן מר הכי. אמר להו: לא הוה ידענא דצריכותו, מי בעיתו מנאי מילתא ולא אמרי לכו.

(זמן, נשיא, צריך, גדי סימן). תנו רבנן: אין מעברין את השנה אלא

עמו רואי פניו משמשים לו וקובע מה שהוא [רוצה] לקבוע, ואשר הם שייכים לו מתחברים אליו והם ג' וחמשה ושבעה. וזה כי המלך הוא אחד בעמו, ולכן הוא דומה אל הנקודה שהיא אחת בלתי מתחלקת. ואשר הוא קרוב אל הנקודה הוא כקו אשר הקו הוא מתחלק לג' כמו שאמרנו למעלה כי הקו הוא מתחלק לג'. ומכל מקום הקו היא אחת ולכן יש לה קירוב אל הנקודה שהיא ג"כ אחת, ולכן היו למלך שלשה שומרי הסף שהיו אצל המלך לגמרי, השלשה יש להם [שייכות] אל המלך שהוא אחד כמו הקו אל הנקודה. וחמשה רואי פני המלך ואלו חמשה כמו שאמרנו הם כנגד השטח אשר יוגבל בחמשה, ואלו חמשה יש להם צירוף אל המלך שהוא אחד אף על גב שיש התפשטות בשטח [מכל מקום] הוא אחד שאינו שנים ואין בו [דבר]. ולכן השטח מתיחס אל הנקודה ולכן היה למלך שהוא אחד, חמשה רואי פני המלך שהם מתיחסים לו. והיו לו שבעה רואי פני המלך. והם כנגד הגשם שיש בו ששה צדדין והאמצע שהם ד' צדדין לד' רוחות ומעלה ומטה והנקודה שהיא נקראת היכל הקודש באמצע, והגשם הוא אחד מתיחס ג"כ אל הנקודה שהיא אחת, ולכן היו שבעה רואי פני המלך, כי השבעה שהם כנגד הגשם שהוא אחד מתיחסים אל המלך שהוא אחד, ויותר מזה אין מתיחס לו לנקודה כלל ואי אפשר לפרש יותר. וכאשר הש"י היה מתועד עם ב"ד של מטה, כמו מלך מושל מתועד עם חכמיו שהם בפנים אצל המלך, היה מתועד כמו שהוא ראו אל המלך, תחלה בשלשה שהם קרובים לגמרי אל המלך, ונקראו שומרי הסף וזהו תחלת התועדות. וכאשר היו מתחילין לשאת ולתת בדבר שזהו יותר קרוב לצאת הדבר אל הנגלה היו חמשה, וכאשר גמרו הדבר היה בשבעה שעל ידי זה יצא אל הפעל הנגלה והבן הדברים האלו מאוד (מהר"ל).

{יא ע"א}

תנו רבנן: אין מעברין את השנה לא מפני הגדיים⁵⁶, ולא מפני הטלאים, ולא מפני הגוזלות שלא פירחו, אבל עושין אותן סעד לשנה. כיצד⁵⁷. רבי ינאי אומר משום רבן שמעון בן גמליאל: מהודיעין אנחנו לכוון דגולליא רכיכין, ואימריא דערקין, וזימנא דאביכא לא מטא, ושפרת מילתא באנפאי ואוספית על שתא דא תלתין יומין. מיתבי: כמה עיבור השנה, שלשים יום, רבן שמעון בן גמליאל אומר: חדש. אומר רב פפא: רצו, חדש⁵⁸, רצו, שלשים יום. תא חזי מאי איכא בין

במזומנין לה. מעשה ברבן גמליאל שאמר: השכימו לי שבעה לעלייה, השכים ומצא שמונה. אמר: מי הוא שעלה שלא ברשות. ירד. עמד שמואל הקטן ואמר: אני הוא שעליתי שלא ברשות, ולא לעבר השנה עליתי, אלא ללמוד הלכה מעשה הוצרכתי. אמר לו: שב בני, שב. ראויות כל השנים כולן להתעבר על ידך, אלא אמרו חכמים: אין מעברין את השנה אלא במזומנין לה. ולא שמואל הקטן הוה, אלא אינשי אחרינא, ומחמת כיסופא הוא דעבר.

כי הא דיתבי רבי וקא דריש, והריח ריח שום, אמר: מי שאכל שום, יצא. עמד רבי חייא ויצא. עמדו כולן ויצאו. בשחר מצאו רבי שמעון רבי לרבי חייא, אמר ליה: אתה הוא שציערת לאבא. אמר לו: לא תהא כזאת בישראל. ורבי חייא מהיכא גמיר לה, מרבי מאיר. דתניא: מעשה באשה אחת שבאתה לבית מדרשו של רבי מאיר, אמרה לו: רבי, אחד מכם קדשני בביאה. עמד רבי מאיר וכתב לה גט כריתות, ונתן לה, עמדו כתבו כולם ונתנו לה. ורבי מאיר מהיכא גמיר לה, משמואל הקטן. ושמואל הקטן מהיכא גמיר לה, משכניה בן יחיאל. דכתיב ויען שכניה בן יחיאל מבני עילם ויאמר לעזרא אנחנו מעלנו באלהינו ונשב נשים נכריות מעמי הארץ ועתה יש מקוה לישראל על זאת. ושכניה בן יחיאל מהיכא גמר לה, מהיושע. דכתיב ויאמר ה' אל יהושע קם לך למה זה אתה נפל על פניך חטא ישראל. אמר לפניו: רבוננו של עולם, מי חטא. אמר לו: וכי דילטור אני לך. הטל גורלות. ואיבעית אימא, ממשא, דכתיב עד אנה מאנתם.

תנו רבנן: משמחו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי, נסתלקה רוח הקודש מישראל, ואף על פי כן היו משתמשין בבת קול. פעם אחת היו מסובין בעליית בית גוריה ביריחו ונתנה עליהם בת קול⁵¹ מן השמים: יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכניה (כמשה רבינו), אלא שאין דורו זכאי לכך, נתנו חכמים את עיניהם בהלל הזקן. וכשמת אמרו עליו: הי חסיד, הי עניו⁵², תלמידו של עזרא. שוב פעם אחת היו מסובין בעליה ביבנה, ונתנה עליהם בת קול מן השמים: יש כאן אחד שראוי שתשרה עליו שכניה, אלא שאין דורו זכאי לכך, נתנו חכמים את עיניהם בשמואל הקטן. וכשמת אמרו עליו: הי חסיד, הי עניו, תלמידו של הלל. אף הוא אמר בשעת מיתתו: שמעון וישמעאל לחרבא, וחברוהי לקטלא, ושאר עמא לביזא, ועקן סגיאן עתידין למיתי על עלמא. ועל יהודה בן בבא בקשו לומר כן, אלא שנטרפה שעה, שאין מספידין על הרוגי מלכות.

תנו רבנן: אין מעברין את השנה אלא אם כן ירצה נשיא⁵³. ומעשה ברבן גמליאל שהלך ליטול רשות אצל הגמון אחד שבסוריא, ושהה לבוא, ועיברו את השנה על מנת שירצה רבן גמליאל. וכשבא רבן גמליאל ואמר רצה אני, נמצאת שנה מעוברת. תנו רבנן: אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה צריכה מפני הדרכים⁵⁴, ומפני הגשרים, ומפני תנורי פסחים, ומפני גליות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו. אבל לא מפני השלג⁵⁵, ולא מפני הצינה, ולא מפני גליות ישראל שלא עקרו ממקומן.

⁵¹ ולא אמר יצא קול מן השמים שזה אינו דומה למה שנאמר בכל מקום קול ה'. כי דבר זה פירושו כי נולד מן השמים דבר זה, ואין כאן לא דבור ואמירה, שכל אמירה ודבור הוא שמדבר לאחר לנוכח, אבל כאן נולד ונגזר מן השמים דבר זה. ולכן נקרא בת קול כלומר תולדה זה שנולד ונגזר מן השמים כך. ולא נקרא בן קול, כי הבת מיוחסת יותר לתולדה מן הבן, כי אף על גב שהבן נולד מתיחס בעצמו לפועל, אבל הבת מתיחסת בעצמו ג"כ לתולדה אשר אחד מוליד אותה, כי כל נקיבה אינה פועלת עד שהבת היא תולדה לגמרי, ור"ל שנולד ובא קול מן השמים דבר זה נקרא [בת] קול (מהר"ל).

⁵² אלו שתי מדות הם מדות הנכבדות מכל ונתבאר במסכת ברכות (ז' ב') אצל הקובע מקום לתפילתו (מהר"ל).

⁵³ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ה): הוב"ד לעיל הערה 5.

ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ב): היה ראש בית דין הגדול והוא הנקרא נשיא בדרך רחוקה אין מעברין אותה אלא על תנאי אם ירצה הנשיא, בא ורצה הרי זו מעוברת לא רצה אינה מעוברת, ואין מעברין את השנה אלא בארץ יהודה שהשכינה בתוכה שנאמר לשכנו תדרשו, ואם עיברוה בגליל מעוברת, ואין מעברין אלא ביום, ואם עיברוה בלילה אינה מעוברת.

⁵⁴ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ה): ויש שם דברים אחרים שהיו בית דין מעברין בשבילן מפני הצורך, ואילו הן, מפני הדרכים שאין מתקנין ואין העם יכולין לעלות מעברין את השנה עד שיפסקו הגשמים ויתקנו הדרכים, ומפני הגשרים שנהרסו ונמצאו מפסיקין ומונעין את העם או מסכנין בעצמן ומתים, מעברין את השנה עד שיתקנו הגשרים, ומפני תנורי פסחים שאבדו בגשמים ואין להם מקום לצלות את פסחיהם מעברין את השנה עד שיבנו התנורים ויבשו, ומפני גליות ישראל שנעקרו ממקומן ועדיין לא הגיעו לירושלם מעברין את השנה כדי שיהיה להם פנאי להגיע.

⁵⁵ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ו): אבל אין מעברין את השנה לא מפני השלג ולא מפני הצנה ולא מפני גליות ישראל שעדיין לא נעקרו ממקומם, ולא מפני הטומאה, כגון שהיו רוב הקהל או רוב הכהנים טמאים אין מעברין את

השנה כדי שיהיה להם פנאי לטהר ויעשו בטהרה אלא יעשו בטומאה, ואם עיברו את השנה מפני הטומאה הרי זו מעוברת.

⁵⁶ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ז): יש דברים שאין מעברין בשבילן כלל אבל עושין אותן סעד לשנה שצריכה עיבור מפני התקופה או מפני האביב ופירות האילן, ואילו הן: מפני הגדיים והטלאים שעדיין לא נולדו או שהן מעט, ומפני הגוזלות שלא פרחו, אין מעברין בשביל אלו כדי שיהיו הגדיים והטלאים מצויין לפסחים והגוזלות מצויין לראייה או למי שנתחייב בקרבן העוף, אבל עושין אותן סעד לשנה.

⁵⁷ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ח): כיצד עושין אותן סעד לשנה, אומרים שנה זו צריכה עיבור מפני התקופה שמשכה או מפני האביב ופירות האילן שלא הגיעו ועוד שהגדיים קטנים והגוזלות רכים.

⁵⁸ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ז): כשמעברין בית דין את השנה כותבין אגרות לכל המקומות הרחוקים ומודיעים אותן שעיברוה ומפני מה עיברוה, ועל לשון הנשיא נכתבות, ואומר להן יודע לכם שהסכמתני אני וחברי והוספנו על שנה זו כך וכך, רצו תשעה ועשרים יום רצו שלשים יום, שחדש העיבור, הרושות לבית דין להוסיפו מלא או חסר לאנשים הרחוקים שמודיעין אותם, אבל הם לפי הראייה הם עושים אם מלא אם חסר.

תקפאי קדמאי לעינוותני בתראי. דתניא: מעשה ברבן גמליאל שהיה יושב על גב מעלה בהר הבית, והיה יוחנן סופר הלז עומד לפניו, ושלש איגרות חתוכות לפניו מונחות. אמר לו: טול איגרתא חדא, וכתוב: לאחנא בני גלילאה עילאה ולאחנא בני גלילאה תתאה, שלומכון יסגא מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא, לאפרושי מעשרא ממעטנא דזיתא. וטול איגרתא חדא וכתוב: לאחנא בני דרומא, שלומכון יסגא. מהודעין אנחנא לכון דזמן ביעורא מטא, לאפרושי מעשרא מעומרי שיבליא. וטול איגרתא חדא וכתוב: לאחנא בני גלוותא בבבל, ולאחנא דבבדי, ולשאר כל גלוותא דישראל, שלומכון יסגא לעלם. מהודעין אנחנא לכון דגווליא רכיכין, ואימריא ערקין, וזמנא דאביבא לא מטא, ושפרא מילתא באנפאי ובאנפי חביריי ואוסיפית על שתא דא יומין תלתין, דילמא בתר דעברוהו. תנו רבנן: על שלשה דברים מעברין את השנה⁵⁹: על האביב, ועל פירות האילן, ועל התקופה. על שנים מהן, מעברין, ועל אחד מהן, אין מעברין. ובזמן שאביב אחד מהן, הכל שמחין, רבן שמעון בן גמליאל אומר: על התקופה. איבעיא להו: על התקופה שמחין, או על התקופה מעברין. תיקו. תנו רבנן: על שלשה ארצות מעברין את השנה⁶⁰: יהודה, ועבר הירדן, והגליל. על שנים מהן, מעברין, ועל אחת מהן, אין מעברין. ובזמן שיהודה אחת מהן, הכל שמחין, שאין עומר בא אלא מיהודה. תנו רבנן: אין מעברין את השנים אלא ביהודה⁶¹, ואם עיברה בגליל, מעוברת. העיד חנניה איש אונו: אם עיברה בגליל אינה מעוברת. אמר רבי יהודה בריה דרבי שמעון בן פזי: מאי טעמא דחנניה איש אונו, אמר קרא לשכנו תדרשו ובאת שמה, כל דרישה שאתה דורש, לא יהיו אלא בשכנו של מקום. תנו רבנן: אין מעברין את השנה אלא ביום, ואם עיברה בלילה, אינה מעוברת. ואין מקדשין את החדש אלא ביום, ואם קידשוהו בלילה, אינו מקודש⁶². אמר רב אבא: מאי קרא, תקעו בחדש שופר בכסה ליום חגנו, איזהו חג שהחדש מתכסה בו, הוי אומר זה ראש השנה, וכתוב כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב, מה משפט ביום, אף קידוש החדש ביום. תנו רבנן: אין מעברין את השנה⁶³

⁵⁹ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ב): על שלשה סימנים מעברין את השנה, על התקופה ועל האביב ועל פירות האילן, כיצד בית דין מחשבין ויועצין אם תהיה תקופת ניסן בששה עשר בניסן או אחר זמן זה מעברין אותה השנה, ויעשו אותו ניסן אדר שני כדי שיהיה הפסח בזמן האביב, ועל סימן זה סומכין ומעברין ואין חוששין לסימן אחר.

⁶⁰ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ד): ועל שלש ארצות היו סומכין באביב, על ארץ יהודה ועל עבר הירדן ועל הגליל, ואם הגיע האביב בשתי ארצות מאלו ובאחת לא הגיע אין מעברין, ואם הגיע באחת מהן ולא הגיע בשתיים מעברין, אם עדיין לא צמחו פירות האילן, ואלו הן הדברים שהן העיקר שמעברין בשבילן כדי להיות השנים שני חמה.

⁶¹ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ב): הוב"ד לעיל הערה 53.

⁶² עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ב ה"ח): ואחר כך אחר שתתקיים העדות ראש בית דין אומר מקודש וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש ואין מקדשין את החדש אלא בשלשה, ואין מחשבין אלא בשלשה, ואין מקדשין אלא חדש שנראה בזמנו, ואין מקדשין אלא ביום ואם קדשוהו בלילה אינו מקודש. אפילו ראוהו בית דין וכל ישראל ולא אמרו בית דין מקודש עד שחשכה ליל אחד ושלושים, או שנחקרו העדים ולא הספיקו בית דין לומר מקודש עד שחשכה ליל אחד ושלושים, אין מקדשין אותו ויהיה החדש מעובר ולא יהיה ראש חדש אלא יום אחד ושלושים אף על פי שנראה בליל שלשים, שאין הראייה קובעת אלא בית דין שאמרו מקודש הם שקובעין.

⁶³ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ט): אין מעברין את השנה בשנת רעבון שהכל רצים לבית הגרנות לאכול ולחיות ואי אפשר להוסיף להן זמן לאסור החדש, ואין מעברין בשביעית שיד הכל שולטת על הספיחין ולא ימצאו לקרבן העומר ושתי הלחם, ורגילין היו לעבר בערב שביעית.

בשני רעבון. תניא, רבי אומר: ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים עשרים לחם שערים וגו' ואין לך קלה בכל ארץ ישראל לבשל פירותיה יותר מבעל שלישה, ואף על פי כן לא בכרה אלא מין אחד. שמא תאמר חטים, תלמוד לומר לעומר, שמא תאמר לפני העומר, תלמוד לומר תן לעם ויאכלו, אחר העומר היה. אמור מעתה: ראוייה היתה אותה שנה שתתעבר, ומפני מה לא עיברה אלישע, ששנת בצורת היתה, והיו הכל רצין לבית הגרנות.

תנו רבנן: אין מעברין את השנה לפני ראש השנה⁶⁴, ואם עיברה, אינה מעוברת, אבל מפני הדחק מעברין אותה אחר ראש השנה מיד, ואף על פי כן אין מעברין אלא אדר. איני. והא שלחו ליה לרבא: זוג בא מרקת, ותפשו נשר, ובידם דברים הנעשה בלוח, ומאי ניהו, תכלת, בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום. ועמוסי יריכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד, ולא הניחן אדומי הלז, אבל בעלי אסופות נאספו, וקבעו לו נציב אחד בירח שמת בו אהרן הכהן. חשוכי מחשבי, גלויי, לא מגלו. מאי משמע דהאי נציב לישראל דירחא הוא, דכתיב ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל וכלכלו את המלך ואת (אנשיו) + מסורת הש"ס: ביתו + חדש בשנה. והכתיב: ונציב אחד [אשר] בארץ. רב יהודה ורב נחמן, חד אמר: אחד ממונה על כולם, וחד אמר: כנגד חדש העיבור.

תנו רבנן: אין מעברין את השנה לא משנה לחברתה, ולא שלש שנים זו אחר זו. אמר רבי שמעון: מעשה ברבי עקיבא שהיה חבוש בבית האסורים, ועיבר שלש שנים זו אחר זו. אמרו לו: משם ראייה. בית דין ישבו וקבעו אחת אחת בזמנה. תנו רבנן: אין מעברין את השנה לא בשביעית⁶⁵, ולא במוצאי שביעית, אימתי רגילין לעבר, ערב שביעית. של בית רבן גמליאל היו מעברין במוצאי שביעית. ובפלוגתא דהני תנאי, דתניא: אין מביאין ירק מחוצה לארץ, ורבותינו התירו, מאי בינייהו. אמר רבי ירמיה: חוששין לגושיהן איכא בינייהו.

תנו רבנן: אין מעברין את השנה מפני הטומאה⁶⁶, רבי יהודה אומר: מעברין. אמר רבי יהודה: מעשה בחזקיה מלך יהודה שעיבר את השנה מפני הטומאה, ובקש רחמים על עצמו, דכתיב כי מרבית העם רבת מאפרים ומנשה יששכר וזבולון לא הטהרו

⁶⁴ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ג): יש לבית דין לחשב (ולקבוע) ולידע איזה שנה תהיה מעוברת בכל עת שירצה אפילו כמה שנים, אבל אין אומרים שנה פלונית מעוברת אלא אחר ראש השנה הוא שאומרים שנה זו מעוברת, ודבר זה מפני הדחק אבל שלא בשעת הדחק אין מודיעין שהיא מעוברת אלא באדר הוא שאומרים שנה זו מעוברת וחדש הבא אינו ניסן אלא אדר שני, אמרו לפני ראש השנה שנה זו שתכנס מעוברת אינה מעוברת באמירה זו.

⁶⁵ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ו): הוב"ד לעיל הערה 63.

⁶⁶ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ו): הוב"ד לעיל הערה 55.

עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ז): כשמעברין בית דין את השנה כותבין אגרות לכל המקומות הרחוקים ומודיעים אותן שעיברה ומפני מה עיברה, ועל לשון הנשיא נכתבות, ואומר להן יודע לכם שהסכמתי אני וחברי והוספנו על שנה זו כך וכך, רצו תשעה ועשרים יום רצו שלשים יום, שחדש העיבור הרשות לבית דין להוסיפו מלא או חסר לאנשים הרחוקים שמודיעין אותם, אבל הם לפי הראייה הם עושים אם מלא אם חסר.

הוא, ומפוריא דרשינן בהלכות הפסח, דתניא: שואלין בהלכות הפסח⁷⁵ קודם לפסח שלשים יום, רבן שמעון בן גמליאל אומר: שתי שבתות. וכי מטי ריש ירחא, מרחקין ליה, אתי לזלזולי בחמץ. אמר ליה: מידע ידיעי דשתא מעברתא בחושבנא תליא מילתא. אמרי: חושבנא הוא דלא סליק להו לרבנן עד השתא.

אמר רב יהודה אמר שמואל: אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה תקופה חסירה רובה של חודש, וכמה רובה של חודש, ששה עשר יום⁷⁶, דברי רבי יהודה.

כי אכלו את הפסח בלא ככתוב כי התפלל חזקיהו עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד. רבי שמעון אומר: אם מפני הטומאה עיבורה, מעוברת. אלא מפני מה ביקש רחמים על עצמו, שאין מעברין אלא אדר, והוא עיבר ניסן בניסן⁶⁷. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: מפני שהשיא את ישראל לעשות פסח שני. אמר רב: רבי יהודה אומר: מעברין: אלמא: אית ליה לרבי יהודה טומאה דחזיה היא בציבור⁶⁸. והא תניא: ציץ, בין שישנו על מצחו ובין שאינו על מצחו, מרצה, דברי רבי שמעון. רבי יהודה אומר: עודו על מצחו, מרצה, אין עודו על מצחו, אינו מרצה⁶⁹. אמר לו רבי שמעון: כהן גדול ביום הכיפורים יוכיח, שאינו על מצחו ומרצה. אמר לו רבי יהודה: הנח ליום הכיפורים שטומאה הותרה בציבור. וליטעמך, תיקשי לך היא גופה, רבי יהודה אומר: מעברין, ואמר רבי יהודה: מעשה בחזקיה מלך יהודה שעבר את השנה מפני הטומאה, וביקש רחמים על עצמו. אלא חסורי מחסרה, והכי קתני: אין מעברין את השנה מפני הטומאה, ואם עיבורה, מעוברת⁷⁰. רבי יהודה אומר: אינה מעוברת. ואמר רבי יהודה וכו'. אי הכי, רבי שמעון אומר: אם מפני הטומאה עיבורה, מעוברת היינו תנא קמא. אמר רבא: לכתחלה איכא בינייהו. תניא נמי הכי: אין מעברין את השנה מפני הטומאה לכתחילה, רבי שמעון אומר: מעברין. אלא מפני מה בקש רחמים על עצמו, שאין מעברין אלא אדר⁷¹, והוא עיבר ניסן בניסן. אמר רב: שאין מעברין אלא אדר, והוא עיבר ניסן בניסן. ולית ליה לחזקיה החדש הזה לכם, זה, ניסן, ואין אחר ניסן. טעה בדשמואל. דאמר שמואל: אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר⁷², הואיל וראוי לקובעו ניסן. ואיהו סבר: הואיל וראוי, לא אמרינן. תניא נמי הכי: אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר, הואיל וראוי לקובעו ניסן. רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: מפני שהשיא את ישראל לעשות פסח שני. היכי דמי. אמר רב אשי: כגון שהיו ישראל מחצה טמאים ומחצה טהורים, ונשים משלימות לטהורים, ועודפות עליהם. מעיקרא סבר: נשים בראשון חובה⁷³, דהו מיעוטן טמאים ומיעוטן מידחו לפסח שני. ולבסוף סבר: נשים בראשון רשות, דהו להו טמאים רובא, ורובא לא מדחו לפסח שני.

גופא, אמר שמואל: אין מעברין את השנה ביום שלשים של אדר, הואיל וראוי לקובעו ניסן. עיבורה מאי. אמר עולא: אין מקדשין את החדש. קידשו מאי. אמר רבא: בטל העיבור. רב נחמן אמר: מעובר ומקודש⁷⁴. אמר ליה רבא לרב נחמן: מכדי, מפוריא לפיסחא, תלתין יומין

⁷⁵ ע"י שו"ע (א"ח ס"ו תכט ס"א): שואלין בהלכות פסח קודם לפסח שלשים יום. הגה: ומנהג לקנות חטים לחלקן לעניים לצורך פסח. וכל מי שדר בעיר י"ב חודש צריך ליתן לזה (א"ח).

משנה ברורה: שואלין בהלכות פסח וכו' - שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על כל הלכות פסח שני וה"ה בשאר יום טוב נמי דורשין קודם לכן ל' יום בהלכותיהן ועיין בבאור הגר"א שדעתו דבעצרת סגי מיום א' בסיון וי"א דחזיבו שלשים יום הוא רק בפסח משום דיש בהן הלכות רבות כגון טחינת חטים ואפיית המצות והגעלת כלים וביעור חמץ שאלו אם אין עושין אותן כהלכותיהן קודם פסח לית להו תקנה בפסח משא"כ בשאר יום טוב די באיזה ימים קודם ועל"פ ביום טוב גופא לכו"ע צריך לשאול ולדרוש בכל יום טוב בהלכותיה וכדאינא בסוף מגילה [דף לב] משה תיקן להם לישראל שיהו שואלין ודורשין בענינו של יום הלכות פסח בפסח הלכות עצרת בעצרת והלכות חג בחג:

שלשים יום - ומתחילין מיום הפורים עצמו. ועכשיו נוהגין לדרוש בשבת הגדול [כשאין ע"פ חל בו דאז צריך להקדים בשבת הקודם] ובשבת שובה [והעיקר להורות לעם דרכי ה' ללמד המעשה אשר יעשו] דהיינו דיני הגעלה וביעור חמץ ואפיית המצה ושאר הלכות פסח וכן בשבת שובה לדרוש לפנייהם הלכות יוה"כ וחג הסוכות לבד מה שדורש מענין התשובה אבל אם יהיה הדרשה רק בפסח או דרוש בעלמא אין יוצאין בזה ידי חובתן ומ"מ מצוה לכל אחד לעסוק בהלכות פסח ל' יום קודם וכן בחג עצמו [אחרונים]: ומנהג וכו' - הוא מנהג קדום מזמן הגמרא והובא דבר זה בירושלמי פ"ק דב"ב ויכולין בני העיר לכפות זה לזה לענין זה:

חטים לחלקן - ובמדינותינו המנהג לחלק להן קמח שע"ז מקרבא הנייתה טפי ושיעור הנתינה הוא כפי צרכו לכל ימי הפסח ופשוט דאם הוא עני גדול ואין לו במה לאפות המצה צריך ליתן לו גם דמי האפיה שהוא בכלל די מחסורו אשר יחסר לו:

י"ב חודש - ואם אנו רואין שנכנס בעיר ע"ד להשתקע שם לאלתר חייב ועיין בשע"ת. ודין זה ד"ב חודש שייך גם לעני שאז חייבים ליתן לו כשאר עניי העיר ואם דעתו להשתקע לאלתר חייבים ליתן לו וכתבו האחרונים בשם הסמ"ג דהאידינא נוהגים בכל הצדקות בין לענין בעה"ב בין לענין העניים בשלשים יום. ואפילו העני שאין דר פה ל' יום אף שאין מחויבים ליתן לו קמח לכל ימי הפסח בבית אחת מ"מ חייבים ליתן לו מצה בפסח כדרך שחייבים ליתן לו פת כל ימות השנה מזון ב' סעודות לכל יום ויום מימות החול שהוא שוהה בעיר ובשבת מזון ג' סעודות כמ"ש ב"ד סימן רנ"ו ע"ש:

ליתן לזה - ואפילו ת"ח הפטור ממס [אחרונים] ועיין בפמ"ג ושיעור הנתינה צריך להעריך על כל אחד לפי ממונו ואלה המשתמטים עצמם מליתן קמח עניים יש עון בידם. והנה ידוע שעיני העניים נשאות לזה וכשהם יאורו בדוחק וברעבון והוא יעלים עין בזה ידוע מה שאמר הגמרא סנהדרין ל"ה כל תענית וכו' ע"ש בפירש"י והוא ג"כ כעין זה:

⁷⁶ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ב) על שלשה סימנים מעברין את השנה, על התקופה ועל האביב ועל פירות האילן, כיצד בית דין מחשבין ויודעין אם תהיה תקופת ניסן בששה עשר בניסן או אחר זמן זה מעברין אותה השנה, ועשו אותו ניסן אדר שני כדי שיהיה הפסח בזמן האביב, ועל סימן זה סומכין ומעברין ואין חוששין לסימן אחר.

⁶⁷ ע"י רמב"ם (ביאת המקדש פ"ד ה"ח): ועוד אחרת היתה שם באותה השנה, שעבר חזקיה המלך את השנה ביום שלשים של אדר שראוי להיות ראש חדש ניסן ועשה אותו החדש אדר שני ולא הודו לו חכמים שאין מעברין ביום זה כמו שבאירנו בקידוש החדש, ומפני דברים אלו שעשה שלא כהלכה נאמר כי אכלו את הפסח בלא ככתוב, וביקש רחמים על עצמו ועל החכמים שהסכימו על מעשיו שנאמר כי התפלל יחזקיהו עליהם לאמר ה' הטוב יכפר בעד ונאמר וישמע ה' אל יחזקיהו וירפא את העם שנרצה קרבנם.

⁶⁸ ע"י רמב"ם (ביאת המקדש פ"ד ה"ט): ומפני מה מחזירין על הטהור מבית אב אחר, מפני שהטומאה לא הותרה בציבור אלא באיסורה עומדת ודחיה היא עתה מפני הדחק, ואין דוחין כל דבר הנדחה אלא במקום שאי אפשר ומפני זה צריכה ציץ לרצות עליה.

⁶⁹ ע"י רמב"ם (ביאת המקדש פ"ד ה"ח): ואין הציץ מרצה אלא בזמן שהוא על מצחו שנאמר והיה על מצחו תמיד לרצון להם לפני יי'.

⁷⁰ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ו) הוב"ד לעיל הערה הוב"ד לעיל הערה 55.

⁷¹ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ח): הוב"ד לעיל הערה.

⁷² ע"י רמב"ם (ביאת המקדש פ"ד ה"ד): היו מקצת בית אב טמאים ומקצתם טהורים אף על פי שרובן טמאי מת לא יקריבו אלא הטהורים, היה כל בית האב טמאי מת יביאו בית אב אחר, היתה כל המשמרה טמאי מת מחזירין על משמרה אחרת, אם היו רוב הכהנים הנכנסין שם בירושלים בזמן הקבוע טמאין יעשו בטומאה.

ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ד): הגיע יום שלשים באדר ולא עיברו עדיין השנה לא יעברו אותה כלל, שאותו היום ראוי להיות ראש חדש ניסן ומשיכנס ניסן ולא עיברו אינן יכולים לעבר, ואם עיברוה ביום שלשים של אדר היה זו מעוברת, בא עדים אחר שעיברוה והעידו על הירח הרי אלו מקדשין את החדש ביום שלשים ויהיה ראש חדש אדר שני, ואילו קידשוהו קודם שיעברו את השנה שוב לא היו מעברין שאין מעברין בניסן.

⁷³ ע"י רמב"ם (קרבן פסח פ"ה ה"ח): נשים שנדחו לשני, בין מפני האונס והשגגה, בין מפני הטומאה ודרך רחוקה, הרי פסח שני להם רשות, רצו שוחטין רצו אין שוחטין, לפיכך אין שוחטין עליהן בפני עצמן בשבת בפסח שני, אבל אם היתה האשה אחת מבני חבורה מותר, ואי זו היא דרך רחוקה חמשה עשר מיל חוץ לחומת ירושלים.

⁷⁴ ע"י רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ד) הוב"ד לעיל הערה

{ יג ע"א }

רבי יוסי אומר: אחד ועשרים יום, ושניהם מקרא אחד דרשו, חג האסיף תקופת השנה. מר סבר: כוליה חג בעינן בתקופה חדשה, ומר סבר: מקצת חג בעינן בתקופה חדשה. מאי קא סברי. אי קסברי יום תקופה גומר, בלאו הכי נמי, לא למאן דאמר כוליה חג, איכא, ולא למאן דאמר מקצת חג איכא. אלא קסברי יום תקופה מתחיל. מיתיבי, יום תקופה גומר, דברי רבי יהודה, רבי יוסי אומר: יום תקופה מתחיל, ועוד, תניא: אין מעברין את השנה אלא אם כן היתה תקופה חסירה רובו של חודש, וכמה רובו של חדש, ששה עשר יום. רבי יהודה אומר: שתי ידות בחודש. וכמה שתי ידות בחדש, עשרים יום. רבי יוסי אומר: מחשבין, ששה עשר לפני הפסח, מעברין, ששה עשר לפני החג, אין מעברין. רבי שמעון אומר: אף ששה עשר לפני החג מעברין. אחרים אומרים: מיעוטו, וכמה מיעוטו, ארבעה עשר יום. קשיא. אמר מר: רבי יהודה אומר: שתי ידות בחודש, עשרים יום. רבי יוסי אומר: מחשבין, ששה עשר יום לפני הפסח, מעברין. היינו רבי יהודה. יום תקופה גומר ויום תקופה מתחיל איכא בינייהו. אמר מר: ששה עשר לפני החג אין מעברין. אלא לרבי יוסי, ששה עשר לפני החג הוא דלא, הא שיבסר ותמניסר, מעברין. והאמר: ששה עשר לפני הפסח, אין, בציר, לא, לא, אידי ואידי אין מעברין, ואידי דתנא רישא ששה עשר לפני הפסח, תנא נמי ששה עשר לפני החג. רבי שמעון אומר: אף ששה עשר לפני החג מעברין. היינו תנא קמא.

{ יג ע"ב }

איכא בינייהו יום תקופה מתחיל, ויום תקופה גומר, ולא מסיימי. אחרים אומרים: מיעוטו, וכמה מיעוטו, ארבעה עשר יום. מאי קסברי. אי קסברי יום תקופה גומר, וכוליה חג בעינן, האיכא. אמר רב שמואל בר רב יצחק: אחרים בתקופת ניסן קיימי, דכתיב שמור את חדש האביב, שמור אביב של תקופה שיהא בחדש ניסן⁷⁷. וליעבריה לאדר. אמר רב אחא בר יעקב: תנא מלמעלה למטה קחשיב, והכי קאמר: עד מיעוטו מעברין, וכמה מיעוטו, ארבעה עשר יום. רבינא אמר: לעולם אחרים בתשרי קיימי, וקסברי אחרים: כוליה חג בעינן ויום טוב ראשון. יום טוב ראשון. חג האסיף כתיב. חג הבא בזמן אסיפה.

סמיכת זקנים. תנו רבנן: וסמכו זקני, יכול זקני השוק, תלמוד לומר עדה. אי עדה, יכול קטני עדה, תלמוד לומר העדה, מיוחדין שבעדה. וכמה הן. וסמכו, שנים, זקני, שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד, הרי כאן חמשה, דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: זקני, שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהן עוד אחד, הרי כאן שלשה. ורבי שמעון, הכתיב וסמכו. ההוא מיבעי ליה לגופיה. ורבי יהודה, לגופיה לא צריך; דאם כן, דלא אתי וסמכו לדרשה, ליכתוב זקני העדה ידיהם על ראש הפר. ורבי שמעון, אי כתיב הכי, הוה אמינא: מאי על, בסמוך. ורבי יהודה: גמר ראש ראש מעולה. ורבי שמעון לא גמר ראש ראש מעולה.

תנא: סמיכה וסמיכת זקנים בשלשה⁷⁸. מאי סמיכה ומאי סמיכת זקנים. אמר רבי יוחנן: מיסמך סבי. אמר ליה אביי לרב יוסף: מיסמך⁷⁹ סבי בשלשה מנלן. אילימא מדכתיב ויסמך את ידיו עליו, אי הכי תסגי בחד, וכי תימא משה במקום שבעים וחד קאי, אי הכי ליבעי שבעים וחד. קשיא. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: בידא ממש סמכין ליה. אמר ליה: סמכין ליה בשמא⁸⁰, קרי ליה רבי, ויהבי ליה רשותא למידן דיני קנסות. וחד לא סמיך. והא אמר רב יהודה אמר רב: ברם, זכור אותו האיש לטוב, ורבי יהודה בן בבא שמו, שאילמלא הוא נשתכחו דיני קנסות מישראל. נשתכחו. נגרוסניהו. אלא:

⁷⁷ עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"א): שנה מעוברת היא שנה שמוסיפין בה חדש, ואין מוסיפין לעולם אלא אדר ועושין אותה שנה שני אדרין אדר ראשון ואדר שני, ומפני מה מוסיפין חדש זה מפני זמן האביב כדי שיהא הפסח באותו זמן שנאמר שמור את חדש האביב שיהיה חדש זה בזמן האביב, ולולא הוספת החדש הזה היה הפסח בא פעמים בימות החמה ופעמים בימות הגשמים.

⁷⁸ עי' רמב"ם (מעשה הקרבנות פרק ג ה"י): אין סמיכה בקרבנות הצבור חוץ משתי סמיכות, על שעיר המשתלח ועל פר העלם דבר, ושלשה מן הסנהדרין סומכין עליו, ודבר זה הלכה מפי משה רבינו שאין בצבור אלא שתי סמיכות.

⁷⁹ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ג): הוב"ד לעיל הערה 6.

⁸⁰ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ב): וכיצד היא הסמיכה לדורות לא שיסמכו ידיהן על ראש הזקן אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי את סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות.

בטלו דיני קנסות מישאל. שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל, שכל הסומך, יהרג, וכל הנסמך, יהרג, ועיר שסומכין בה, תיחרב, ותחומין שסומכין בהן, יעקרו. מה עשה יהודה בן בבא. הלך וישב לו בין שני הרים גדולים, ובין שתי עיירות גדולות, ובין שני תחומי שבת, בין אושא לשפרעם. וסמך שם חמשה זקנים, ואלו הן: רבי מאיר, ורבי יהודה, ורבי שמעון, ורבי יוסי, ורבי אלעזר בן שמעון. רב אויא מוסיף: אף רבי נחמיה. כיון שהכירו אויביהם בהן אמר להן: בני, רוצו. אמרו לו: רבי, מה תהא עליך. אמר להן: הריני מוטל לפניכם כאבן שאין לה הפוכים. אמרו: לא זזו משם עד שנעצו בו שלש מאות לונביאות של ברזל, ועשוהו ככברה. רבי יהודה בן בבא אחריני הוה בהדיה, והאי דלא חשיב להו, משום כבודו דרבי יהודה בן בבא. ורבי מאיר רבי יהודה בן בבא סמכיה. והא אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: כל האומר רבי מאיר לא סמכו רבי עקיבא, אינו אלא טועה. סמכיה רבי עקיבא ולא קיבלו, סמכיה רבי יהודה בן בבא, וקיבלו.

אמר רבי יהושע בן לוי: אין סמכיה בחוצה לארץ. מאי אין סמכיה. אילימא דלא דיני קנסות כלל בחוצה לארץ, והא תנן: סנהדרין נוהגת בין בארץ ובין בחוצה לארץ⁸¹. אלא: דלא סמכין בחוצה לארץ⁸². פשיטא, סומכין בחוצה לארץ ונסמכין בארץ, הא אמרין דלא. אלא סומכין בארץ ונסמכין בחוצה לארץ מאי. תא שמע: דרבי יוחנן הוה מצטער עליה דרב שמן בר אבא דלא הוה גבייהו דליסמכיה. רבי שמעון בן זיורוד וחד דעימיה, ומנו, רבי יונתן בן עכמאי, ואמרי לה: רבי יונתן בן עכמאי וחד דעימיה, ומנו, רבי שמעון בן זיורוד, חד דהוה גבייהו, סמכוהו, וחד דלא הוה גבייהו, לא סמכוהו. רבי חנינא ורבי הושעיא הוה קא משקדי רבי יוחנן למיסמכיהו, לא הוה מסתייעא מילתא, הוה קא מצטער טובא, אמרו ליה: לא נצטער מר, דאנן מדבית עלי קאתינן. דאמר רבי שמואל בר נחמן אמר רבי יונתן: מניין שאין נסמכין לבית עלי, שנאמר לא יהיה זקן בביתך כל הימים, מאי זקן. אילימא זקן ממש, והכתיב כל מרבית ביתך ימותו אנשים, אלא סמכיה. רבי זירא הוה מיטמר למיסמכיה, דאמר רבי אלעזר: לעולם הוה קבל וקיים⁸³. כיון דשמעה להא דאמר רבי אלעזר: אין אדם עולה לגדולה⁸⁴ אלא אם כן מוחלין לו על כל

⁸¹ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ב): בית דין שנסמכו בארץ ישראל ויצאו חוצה לארץ הרי הם דיני קנסות בחוצה לארץ כדרך שדנים בארץ, שסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ והוא שיהיו סמוכים.

⁸² ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ו): אין סומכין זקנים בחוצה לארץ ואף על פי שאלו הסומכין נסמכו בארץ ישראל, אפילו היו הסומכין בארץ והנסמך חוצה לארץ אין סומכין, ואין צריך לומר אם היו הסומכין בחוצה לארץ והנסמך בארץ, היו שניהם בארץ סומכין אותו אף על פי שאינו עם הסמוכים במקום אחד, אלא שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות הואיל ושניהם בארץ, וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראוייה לסמכיה.

⁸³ ובפרק חלק (סנהדרין צ"ב, א') אמר ר"א לעולם הוה קבל וקיים אמר ר' זירא אף אנן נמי תנינא בית אפל אין פותחין לו חלונות לראות נגעו שמע מינה. בארו ג"כ מעלת מדת השפלות, כי מדה זאת שהיא השפלות הוא ראוי אל הקיום, בשביל כי המדה הזאת שהיא מדת הפשיטות אין לו מתנגדים ומקטריגים כלל, ואין מקטריגים רק מי שעושה עצמו דבר חשוב ובזה הוא רחוק מן מדת הפשיטות ואילו יש מתנגדים, אבל דבר שהוא כמו זה שאינו מחשיב עצמו דבר זה אין מתנגדים אליו מצד הפשיטות שבו כי לפשוט אין מתנגדים, ומפני שאין מתנגדים אליו הוא מקיים ביותר. וזה שמביא רביא ממה שאמרו בית אפל אין פותחין לו חלונות לראות את נגעו, והוא דבר מופלג בחכמה עליונה, כי הנגעים הם הפגעים שהם נגד האדם, וכאשר הוא בית אפל שהוא בית שפל אין פותחין לו חלונות לטמאות אותו בנגע שהם הפגעים, כי לבית כמו זה אין לו פגעים ונגעים, ודבר זה הוא מבואר (מהר"ל נתיב הענוה ב).

⁸⁴ פ' כי הוא יוצא מן השם הראשון אשר היה קודם עליו שלא היה עליו שם של (קדושה) [גדולה] ועכשיו עליו שם של גדולה וכאלו היה אדם אחר לגמרי, ומאחר שהיה כאלו אדם אחר מוחלין לו עונותיו, או שנושא אשה ונשיא שעולה לגדולה וגר שנתגייר. כי הנושא אשה אמרו (ביבמות ס"ג א') כל מי ששרוי בלא אשה אינו אדם שנאמר זכר ונקבה בראם ויקרא שמם אדם, והרי כאלו היה אדם אחר כאשר נשא אשה, ולפיכך מוחלין לו עונותיו. ונשיא שכיון שנעשה נשיא כאלו היה אדם אחר, כי קודם היה אדם פרטי ומצד הגדולה שנותנין לו הרי שכול הוא כמו הכלל, והרי הוא כמו אדם אחר לגמרי ואינו עוד הראשון. וגר שנתגייר כאלו נולד מתחלה לא נחשב בריאה כמו שאמרו גר שנתגייר כמו קטן שנולד דמי. כלל הדבר גר שנתגייר מתחלה לא נחשב אדם בשלימות, ועכשיו נחשב אדם בשלימות. והעולה לגדולה מתחלה לא נחשב רק אדם יחיד, וכאשר עולה לגדולה נחשב כמו כלל לא אדם פרטי, שהרי אמרו מכאן שהמלך הוא כמו כל העם וכמו שפי' רש"י בפרשת חקת על ואשאל מלאכים ממדבר קדימות. ועוד יש בזה מה שאמרו שהעולה לגדולה מוחלין לו עונותיו, כי העולה לגדולה מתורם ומתעלה, ודבר זה הוא הכפרה ומחילה

עונותיו, אמצעי ליה אנפשיה. כי סמכוה לרבי זירא שרו ליה הכי: לא כחל ולא שרק ולא פירכוס, ויעלת חן. כי סמכוה לרבי אמי ולרבי אסי שרו להו הכי: כל מן דין כל מן דין סמוכו לנא, לא תסמכו לנא לא מסרמיטין, ולא מסרמיטין. ואמרי לה: לא מחמיטין, ולא מטורמיטין. רבי אבהו כי הוה אתי ממתבתא לבי קיסר, נפקי מטרוניתא דבי קיסר ומשריין ליה: רבה דעמיה, מדברנא דאומתיה, בוצינא דנהורא, בריך מתייך לשלם.

עריפת עגלה בשלשה. תנו רבנן: ויצאו זקניך ושפטין, זקניך, שנים, שופטין, שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כאן חמשה, דברי רבי יהודה⁸⁵. רבי שמעון אומר: זקניך, שנים, ואין בית דין שקול, מוסיפין עליהם עוד אחד, הרי כאן שלשה. ורבי שמעון, האי שופטין מאי עביד ליה. ההוא מיבעי ליה למיחדין שבשופטין. ורבי יהודה, מזקני זקניך נפקא. ורבי שמעון: אי מזקני הוה אמינא: זקני השוק, כתב רחמנא זקניך, ואי כתיב, זקניך הוה אמינא: סנהדרי קטנה, כתב רחמנא ושפטין, ממיוחדין שבשופטין. ורבי יהודה: גמר זקני זקני, מוסמכו זקני העדה את ידיהם, מה להלן מיוחדין שבעדה, אף כאן מיוחדין שבזקניך. אי יליף, לילף כולה מהתם, זקניך ושפטין למה לי. אלא: וי"ו ושפטין למנינא. ורבי שמעון, וי"ו לא דריש. אלא מעתה: ויצאו, שנים, ומדרו, שנים, לרבי יהודה, הרי תשעה, לרבי שמעון, שבעה. ההוא מיבעי ליה לכדתניא: ויצאו, הן ולא שלוחן, ומדרו, שאפילו נמצא

אליו כי החטא הוא באדם מצד החומר, והשפלות לאדם ג"כ מצד החומר. וכאשר עולה לגדולה הוא מתעלה מן החמרי, ודבר זה הוא הכפרה ומחילה לאדם מן החטא שהם מצד החומר. וכן הגוי הוא מתעלה אל מדריגות ישראל, ובזה יש לו התעלות מן החטא. ומי שנושא אשה מתעלה אל מדריגה שהוא חבור זכר ונקבה, ובזה יש לו סלוק החטא. והבן אלו ג', נשיא שהעולה אל הגדולה מצד אחד, וגוי שנעשה [גר] מצד אחד, ונושא אשה שהוא חבור זכר ונקבה והבן זה. ואל יקשה לך שא"כ לא יהיה חטא בנשיא, דבר זה כי כל אדם הוא בעל גוף ויש בו חטא, רק כאשר עולה לגדולה מצד שהוא עולה לגדולה מתעלה מן החטא כי בזה שעולה לגדולה מתעלה מפחיתות החומר, ובזה מסולק החטא ממנו. ודבר זה רמזנו במקום אחר ג"כ ביבמות (ק"ח א') אצל לכן נשבעתי לבית עלי בזבח ומנחה אינו מתכפר אבל מתכפר בתורה ובגמילות חסדים (מהר"ל).

⁸⁵ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ה):

ע"י רמב"ם (רוצח פ"ט ה"א):

{ יד ע"ב }

בעליל לעיר צריך לעסוק במדידה.

מתניתין דלא כי האי תנא, דתניא, רבי אליעזר בן יעקב אומר: ויצאו זקנין ושפטין זקנין, זו סנהדרין, ושפטין, זה מלך וכהן גדול. מלך, דכתיב מלך במשפט יעמיד ארץ, כהן גדול, דכתיב ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט. איבעיא להו: רבי אליעזר בן יעקב בחדא פליג, או בתרתי פליג. במלך וכהן גדול פליג, אבל בסנהדרין אי כרבי יהודה אי כרבי שמעון, או דילמא בסנהדרין נמי פליג. דאמר: כולה סנהדרין בעינן. אמר רב יוסף, תא שמע: מצאן אבית פגי והמרה עליהן, יכול תהא המראתו המראה, תלמוד לומר וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם.⁸⁶ דנפוק כמה. אילימא מקצתן, דילמא הנך דאיכא גואי קיימי כוותיה, אלא פשיטא, דנפוק כולהו, למאי. אילימא לדבר הרשות, מי מצו נפקי.⁸⁷ והכתיב שורך אגן הסהר אל יחסר המזג. אלא פשיטא, לדבר מצוה. היכי דמי, לא למדידת עגלה, ורבי אליעזר בן יעקב היא, דאמר: כולי סנהדרין בעינן. אמר ליה אביי: לא, כגון שיצאו להוסיף על העיר ועל העזרות. כדתנן: אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא בבית דין של שבעים ואחד. תניא כוותיה דרב יוסף: מצאן אבית פאגי והמרה עליהן, כגון שיצאו למדידת עגלה, ולהוסיף על העיר ועל העזרות, יכול שתהא המראתו המראה, תלמוד לומר וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם.

נטע רבעי ומעשר שני שאין דמיו ידועין בשלשה. תנו רבנן: איזהו מעשר שני שאין דמיו ידועין,⁸⁸ פירות שהריקבו ויין שהקרים, ומעות

⁸⁶ עי' רמב"ם (ממרים פ"ג ה"ז): מצאן חוץ למקומן והמרה עליהן פטור, שנאמר וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם לו מיתה, וכל אלו וכיוצא בהן שהן פטורין מן המיתה יש לבית דין הגדול לנדונתם ולהפרישן ולהכותן ולמנען מללמד כפי מה שיראה להן שהדבר צריך לכך.

⁸⁷ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"ב): אין בית דין של שבעים ואחד צריכין שיהיו יושבין א' כולן כאחד במקומן שבמקדש, אלא בעת שיהיו צריכין להתקבץ מתקבצין כולן, ובשאר העתות כל מי שהיה לו עסק יצא לעשות חפצו וחוזר והוא שלא יפחתו מעשרים ושלושה יושבין תמיד כל זמן ישיבתן, הוצרך אחד מהן לצאת הרי זה מסתכל בחביריו הנשארים אם ישארו שם עשרים ושלושה יצא ואם לאו לא יצא עד שיבא אחר.

⁸⁸ עי' רמב"ם (מעשר שני ונטע רבעי פ"ד ה"כ): אין פודין מע"ש אכסרה אלא מדקדק במדתו או במשקלו ונותן דמיו, אם היו דמיו ידועים יפדה על פי אחד, ואם דבר שאין דמיו ידועים כגון יין שהתחיל להחמיץ ופירות שהקריבו או מעות שהחלידו יפדה ע"פ ג' תגרים ואפילו היה אחד מהן עכ"ל או בעל המעשר אפילו איש ושתי נשיו פודין על פיהם, וכופין את הבעלים לפתוח ראשון וזה חומר במעשר מן ההקדש. +/השגת הראב"ד/ וזה חומר במעשר מבהקדש. א"א יש כאן שבוש ובתוספתא אמרו כופין אותו לפתוח ראשון כ' ואם רצה לחזור בו חוזר וזה חומר בהקדש מבהקדש.

דרך אמונה: אכסרה. היינו מאומד בלי מדה ובלי משקל מיהו דברים שדרךן לימכר אכסרה מותר:

אלא מדקדק במדתו. כגון אם ה' לו פירות מריקבין ומעות מחלידין שקשה לשער דמיהן לא יאמר כמה אדם רוצה ליקח לו מעות בדינר או פירות בסלע ובדיעבד אם פדה אכסרה או שלא בשומא פדוי דלא גרע משוה מנה שחיללו על פרוטה:

במדתו או במשקלו. היינו דברים שדרךן למדוד משער במדה ושדרךן לשקול משער במשקל:

יפדה ע"פ אחד. היינו ששואלין לאחד מה דמיו וסומכין עליו דמילתא דעבידא לאיגלווי לא משקרי בה אינשי ולכן סגי בא' וצריך שיהא תגר ובקי דכבסמון אבל לא ע"פ הבעלים שלא יחשדוהו שפודהו בפחות מדמיו ולא ע"פ גוי:

שהתחיל להחמיץ. ועלה עליו קרום שזה סימן שהתחיל להחמיץ וצריך מומחה שישער כמה החמיץ וכן כולן וי"א שאף אם החמיץ לגמרי הוי אין דמיו ידועים:

שהקריבו. שנתעפשו:

שהחלידו. שכהן מראיהן או שהעלו חלודה וכל כיו"ב ומיירי שהקריבו קצת או החלידו קצת שאם הקריבו לגמרי עד שאין ראויין לאוכלן או שהחלידו עד שאין יוצאין בהוצאה פקע מהן קדושת מע"ש:

ג' תגרים. סוחרים שבקייאם בשומא ודסתם בנ"א שאינם תגרים אינם בקייאם בנ"א וי"א שצריך ג' אנשים שרוצים ללוקחו ויתנו למי שיתן יותר וי"א דבעינן תרוייהו תגרים וגם שרוצים לקנותו ובה"ז שפודין שוה מנה על פרוטה א"צ ע"פ שלשה:

ואפי' ה' א' מהן גוי או בעל המעשר. מצטרף להיות ממנין הג' אבל אם שנים גוים או שנים בעלי המעשר או א' גוי וא' בעל המעשר אין מצטרפין עם השלישי:

א' מהן גוי. דגילוי מילתא בעלמא הוא ובמקום שאין לו ריוח מזה אין חוששין שישקרו:

שהחלידו. תנו רבנן: מעשר שני שאין דמיו ידועין פודין אותו בשלשה לקוחות, אבל לא בשלשה שאין לקוחות. אפילו נכרי אחד מהן, אפילו אחד מהם בעלים. בעי רבי ירמיה: שלשה ומטילין לתוך כיס אחד, מהו. תא שמע: איש ושתי נשיו, פודין מעשר שני שאין דמיו ידועין. דילמא כגון רב פפא ורב אבא סורא.

ההקדשות בשלשה. מתניתין דלא כי האי תנא, דתניא רבי אליעזר בן יעקב אומר: אפילו צינוורא של הקדש צריכה עשרה בני אדם לפדותה. אמר ליה רב פפא לאביי: בשלמא לרבי אליעזר בן יעקב, דאמר כשמואל. דאמר שמואל: עשרה כהנים כתובין בפרשה. אלא לרבנן, שלשה מנא להו. וכי תימא דכתיב בהו שלשה, קרקעות דכתיב בהו ארבעה תיסגי בארבעה. וכי תימא הכי נמי, אלמא תנן: הקרקעות תשעה וכהן. אלא מאי, דמשלמי בהו עשרה, הקדשות דמשלמי בהו שיתא, ליבעו שיתא. קשיא. הערכין כו'. מאי ערכין המטלטלין. אמר רב גידל אמר רב: באומר ערך כלי זה עלי, דאמר רב גידל אמר רב:

אפי' איש ושתי נשיו. וכ"ש ג' שותפין ובלבד שיהיו כולן סוחרים ובקיאין בשומא וי"א שהוא ספק:

וכופין את הבעלים לפתוח ראשון. היינו לומר ראשון את המחיר שרוצה לתת בעד פדיונו לפי שהבעלים מוסיף חומש ואם הבעלים אמרו מחיר שוב אין יכולין לחזור בהו דהוי כנדר להקדש כיון דמע"ש ממון גבוה הוא וי"א דיכולין לחזור בהן:

לפתוח ראשון. אבל אם יש אחר שרוצה לתת יותר ממנו אף על פי שעם החומש של הבעלים יהי' יותר מהשני נותנין אותה לשני כדלקמן פ"ה ה"ז, וכ"ז שהבעלים רוצים לפדות אין אחר יכול לפדות שלא מדעתן ואם הוא זכות לו י"א שיכול לחלל ויש חולקין שיכול לחלל אף של חברו שלא מדעתו ובחזו"א כתב אין אחר יכול לפדות מע"ש של חברו בלי רשותו אף שהוא ממון גבוה רק מי ששליט עליו לאכלו אבל אם נתנו לחברו אף שלא זכה בו חברו דהוי ממון גבוה מ"מ חברו יכול לפדותו כיון שאין הבעלים מעכבין עליו מלפדותו או לאכלו שא"צ בעלים לפדיה, ואם נתייאשו הבעלים מהמע"ש שוב אין יכולין לפדותו דהוו כאינש דעלמא:

וזה חומר במעשר מן ההקדש. דבהקדש אין כופין את הבעלים לפתוח ראשון חוץ משדה אחוזה בזמן שאין היובל נוהג כמש"כ רבנו רפ"ה מערכין וי"א דגם בהקדש כופין את הבעלים לפתוח ראשון ואפי' בזמן שהיובל נוהג:

מן ההקדש. ומה שהחמירו במעשר טפי מהקדש משום דמע"ש קיל להו לאינשי ואתו לזולזלי ב'.

האומר ערך כלי זה עלי, נותן דמיו. מאי טעמא. אדם יודע שאין ערך לכלי, וגמר ואמר לשום דמים, משום הכי נותן דמיו. האי ערכין מטלטלין. ערכין של מטלטלין מבעיא ליה. תני: ערכין של מטלטלין. רב חסדא אמר אבימי: במתפיס מטלטלין לערכין. האי ערכין המטלטלין. מטלטלין של ערכין מבעיא ליה. תני: מטלטלין של ערכין. רבי אבהו אמר: באומר ערכי עלי⁸⁹. בא כהן לגבות ממנו מטלטלין, בשלשה, קרקעות, בעשרה. אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא: בשלמא לאפוקי מהקדש, בעינן שלשה, אלא לעיולי להקדש, שלשה למה לי. אמר ליה: סברא הוא, מה לי עיולי מה לי אפוקי. אפוקי מאי טעמא, דילמא טעי, עיולי נמי, דילמא טעי.

רבי יהודה אומר כו'. אמר ליה רב פפא לאביי: בשלמא לרבי יהודה, היינו דכתיב כהן, אלא לרבנן כהן למה להו. קשיא. הקרקעות תשעה וכהן. מנהני מילי. אמר שמואל: עשרה כהנים כתובין בפרשה, חד לגופיה, הנך הוי מיעוט אחר מיעוט, ואין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות, דאפילו תשעה ישראל ואחד כהן. מתקיף לה רב הונא בריה דרב נתן: אימא חמשה כהנים וחמשה ישראלים, קשיא.

ואדם כיוצא בהן. אדם מי קדוש. אמר רבי אבהו: באומר דמי עלי, דתניא: האומר דמי עלי⁹⁰, שמין אותו כעבד הנמכר בשוק. ועבד אתקש לקרקעות. בעי רבי אבין: שער העומד ליגזוז בכמה. כגזוז דמי, ובשלשה. או כמחומר דמי, ובעשרה. תא שמע: המקדיש את עבדו אין מועלין בו⁹¹, רבן שמעון בן גמליאל אומר: מועלין בשערו. וקיימא לן דבשערו העומד ליגזוז פליגי, שמע מינה. נימא הני תנאי כהני תנאי. דתנן, רבי מאיר אומר: יש דברים שהן כקרקע ואינן כקרקע, ואין חכמים מודים לו. כיצד. עשר גפנים טעונות מסרתי לך, והלה אומר אינן אלא חמש רבי מאיר מחייב, וחכמים אומרים: כל המחומר לקרקע הרי הוא כקרקע⁹². ואמר רבי יוסי בר חנינא: בענבים העומדות ליבצר עסקינן, מר סבר: כבצורות דמיין, ומר סבר: לאו כבצורות דמיין. לא, אפילו תימא רבי מאיר, עד כאן לא קאמר רבי מאיר התם, כל כמה דשבקה להו מיכחש כחשי, אבל שערו, כל כמה דשבקה להו אשבוחי משבח.

דיני נפשות כו'. קא פסיק ותני, לא שנא רובע זכר ולא שנא רובע נקבה⁹³, בשלמא רובע נקבה, דכתיב והרגת את האשה ואת הבהמה, אלא רובע זכר מנא לן. דכתיב כל שכב עם בהמה מות יומת, אם אינו ענין לשוכב, תניהו ענין לנשכב. ואפקיה רחמנא בלשון שוכב, לאקושי נשכב לשוכב. מה שוכב, הוא ובהמתו בעשרים ושלשה אף נשכב, הוא ובהמתו בעשרים ושלשה.

שור הנסקל בעשרים ושלשה. שנאמר השור יסקל וגם בעליו יומת, כמיתת הבעלים כך מיתת השור. אמר ליה אביי לרבא: ממאי דהאי וגם בעליו יומת לכמיתת בעלים כך מיתת השור הוא דאתא,

⁸⁹ עי' רמב"ם (ערכין וחרמין פ"ח ה"ב): אין פודין את ההקדשות אלא בשלשה בקיאיין, וכן כשגובין מטלטלין שממשכנין מחייבי ערכין שמין אותן בשלשה, וכשמעריכין בהמה וכיוצא בה משאר מטלטלין שמין אותה בשלשה, אבל כשמעריכין את הקרקעות או אם הוזקקו לגבות ערכי אדם מן הקרקע שלו אין מעריכין אותן אלא בעשרה ואחד מהן כהן שהרי כהן כתוב בפרשה, וכן האומר דמי עלי או דמי פלוני עלי או דמי ידי או רגלי עלי כששמין אותו כמה הוא שוה או כמה דמי ידו או רגלו ששמין בעשרה ואחד מהן כהן.

⁹⁰ עי' רמב"ם (ערכין וחרמין פ"א ה"ט): הדמים אינן כערכין, כיצד האומר דמי עלי או דמי זה עלי או דמי פלוני עלי אפילו היה אותו פלוני קטן בן יומו או טומטום ואנדרוגינוס או עכו"ם נותן מה שהוא שוה דינר או אלף כאילו הוא עבד הנמכר בשוק.

⁹¹ עי' רמב"ם (מעילה פ"ה ה"י): המקדיש עבדו אין מועלין בו ולא בשערו אף על פי שהוא עומד להגזוז מפני שהוא מחובר לו וכל זמן שהוא מחובר הולך ומשביח.

⁹² עי' שר"ע (חור"מ סי' צה ס"ב):

⁹³ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ב): הוב"ד לעיל הערה 12.

אימא לקטלא הוא דאטא. אם כן ליכתוב וגם בעליו ולישתוק. אי כתב רחמנא הכי, הוה אמינא: בסקילה. בסקילה סלקא דעתך. קטל איהו, בסיף, ממנו, בסקילה. ודילמא האי דכתב רחמנא יומת לאקולי עליוהי, לאפוקי מסיף לחנק. הניחא למאן דאמר חנק חמור, אלא למאן דאמר חנק קיל, מאי איכא למימר. לא סלקא דעתך דכתיב אם כפר יושט עליו, ואי סלקא דעתך בר קטלא הוא, והכתיב לא תקחו כפר לנפש רצח. אדרבה, משום היא גופה; קטל איהו לא תיסגי ליה בממונא אלא בקטלא, קטל שורו, ליפרוק נפשיה בממונא. אלא אמר חזקיה, וכן תנא דבי חזקיה: אמר קרא מות יומת המכה רצח הוא, על רציחתו אתה הורגו, ואי אתה הורגו על רציחת שורו. איבעיא להו: שור סיני בכמה. מי גמר שעה מדורות, או לא. תא שמע, דתני רמי בר יחזקאל: אם בהמה אם איש לא יחיה, מה איש בעשרים ושלשה, אף בהמה בעשרים ושלשה.

הארי והזאב כו'. אמר ריש לקיש: והוא שהמיתו⁹⁴, אבל לא המיתו, לא. אלמא קסבר: יש להן תרבות, ויש להן בעלים. רבי יוחנן אמר: אף על פי שלא המיתו, אלמא קסבר: אין להם תרבות, ואין להם בעלים. תנן, רבי אליעזר אומר: כל הקודם להורגן זכה, בשלמא לרבי יוחנן, למאי זכה, זכה לעורן, אלא לריש לקיש, למאי זכה. כיון שהמיתו, שוינהו רבנן כמאן דגמר דינייהו, ואיסורי הנאה נינהו. מאי זכה, זכה לשמים. תניא כוותיה דריש לקיש: אחד שור שהמית ואחד בהמה וחיה שהמיתו בעשרים ושלשה, רבי אליעזר אומר: שור שהמית, בעשרים ושלשה, ושאר בהמה וחיה שהמיתו, כל הקודם להורגן זכה בהן לשמים. רבי עקיבא אומר כו'. רבי עקיבא היינו תנא קמא. איכא בינייהו נחש.

אין דנין כו'. האי שבט דחטא במאי. אילמא שבט שחלל את השבת. אימר דפליג רחמנא בין יחידים למרובין לענין עבודת כוכבים, בשאר מצות מי פליג. אלא: בשבט שהודח⁹⁵. למימרא דבדינא דרבים דינינן ליה. כמאן. לא כרבי יאשיה ולא כרבי יונתן. דתניא: עד כמה עושין עיר הנדחת, מעשרה ועד מאה, דברי רבי יאשיה. רבי יונתן אומר: ממאה ועד רובו של שבט⁹⁶. ואפילו רבי יונתן לא קאמר אלא רובו, אבל כולו, לא. אמר רב מתנה: הכא

⁹⁴ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ב): הוב"ד לעיל הערה 12.

⁹⁵ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"א): הוב"ד לעיל הערה 13.

⁹⁶ עי' רמב"ם (עבודה זרה פ"ד ה"ב): אין העיר נעשית עיר הנדחת עד שיהיו מדיחיה מתוכה ומאותו השבט שנאמר מקרבך וידיחו את יושבי עירם, ועד שיהיו מדיחיה שנים או יתר על שנים שנאמר יצאו אנשים בני בליעל וידיחו את יושבי עירם, ועד שידיו רובה, ויהיו המודחין ממאה ועד רובו של שבט, אבל אם הודח רובו של שבט דנין אותם כיחידים שנאמר יושבי העיר לא כפר קטן ולא כרך גדול וכל פחות ממאה כפר קטן ורובו של שבט כרך גדול, וכן אם הדיחו נשים או קטנים או שהדיחו יחיד או שהודחה מיעוטה או שהודחו מאליהן או שהיו מדיחיה מחוצה לה אין דנין בה דין עיר הנדחת אלא הרי הן כיחידים שעבדו עבודת כוכבים וסוקלין כל מי שעבר וממונן ליורשיהן כשאר הרוגי בית דין.

בנשיא שבט שחטא עסקינן. מי לא אמר רב אדא בר אבהה כל הדבר הגדל יביאו אליך, דבריו של גדול, האי נמי גדול הוא. עולא אמר רבי אלעזר: בבאין על עסקי נחלות, וכתחילתה של ארץ ישראל. מה תחילתה שבעים ואחד, אף כאן שבעים ואחד. אי מה תחילתה קלפי, אורים ותומים וכל ישראל, אף כאן קלפי אורים ותומים וכל ישראל. אלא מחוורתא כדבר מתנה. רבינא אמר: לעולם בשבט שהודח. ודקא קשיא לך בדינא דרבים דיינינן ליה, אין, אף על גב דקטלינן ביחיד, בי דינא דרבים דיינינן ליה⁹⁷. מי לא אמר רבי חמא ברבי יוסי אמר רבי אושעיא: והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההוא וגו', איש ואשה אתה מוציא לשעריך, ואי אתה מוציא כל העיר כולה לשעריך. הכא נמי: איש ואשה אתה מוציא לשעריך ואי אתה מוציא כל השבט כולו לשעריך.

לא את נביא השקר⁹⁸, מנהגי מילי. אמר רבי יוסי ברבי חנינא: אתיא הזדה, הזדה מזקן ממרא, מה להלן בשבעים ואחד, אף כאן בשבעים ואחד. והא הזדה כי כתיבא, בקטלא הוא דכתיבא, וקטלא בעשרין ותלתא הוא. אלא אמר ריש לקיש: גמר דבר דבר מהמראתו. ולהדר זקן ממרא ולגמר הזדה הזדה מנביא השקר. דבר דבר, גמיר, הזדה הזדה, לא גמיר. ולא את כהן גדול. מנהגי מילי. אמר רב אדא בר אבהה: דאמר קרא, כל הדבר הגדל יביאו אליך, דבריו של גדול. מיתבי: דבר גדול, דבר קשה. אתה אומר דבר קשה או אינו אלא דבריו של גדול. כשהוא אומר את הדבר הקשה יביאון אל משה, הרי דבר קשה אמור. הוא דאמר כי האי תנא, דתניא: דבר גדול, דבריו של גדול, אתה אומר דבריו של גדול או אינו אלא דבר קשה, כשהוא אומר הדבר הקשה, הרי דבר קשה אמור, הא מה אני מקיים דבר גדול, דבריו של גדול. והאי תנא תרי קראי למה לי. חד לצוואה בעלמא, וחד לעשייה. ואידך: אם כן לכתוב או גדול גדול או קשה קשה; מאי גדול ומאי קשה, שמע מינה תרתי. בעי רבי אלעזר: שורו של כהן גדול בכמה. למיתת בעלים דידה מדמינן ליה, או דילמא למיתת בעלים דעלמא מדמינן ליה. אמר אביי: מדקא מבעיא ליה שורו, מכלל דממונו פשיטא ליה. פשיטא. מהו דתימא: הואיל וכתב כל הדבר הגדול, כל דבריו של גדול, קא משמע לך.

אין מוציאין כו'. מנהגי מילי. אמר רבי אבהו: דאמר קרא ולפני אלעזר הכהן יעמד, הוא, זה מלך, וכל בני ישראל אתו, זה משוח מלחמה, וכל העדה, זה סנהדרי. ודילמא לסנהדרי הוא דקאמר להו רחמנא דלישיילו באורים ותומים. אלא, כי הא דאמר רב אחא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא: כגור היה תלוי למעלה ממטתו של דוד, כיון שהגיע חצות לילה רוח צפונית מנשבת בו, והיה מנגן מאליו. מיד היה דוד עומד ועוסק בתורה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר נכנסו חכמי ישראל אצלו. אמרו לו: אדונינו המלך, עמך ישראל צריכין לפרנסה. אמר להם: לכו והתפרנסו זה מזה. אמרו לו: אין הקומץ משביע את הארי, ואין הבור מתמלא מחולייתו. אמר להם: לכו פשטו ידיכם בגדוד. מיד יועצין באחיתופל, ונמלכין בסנהדרין, ושואלין באורים ותומים. אמר רב יוסף: מאי

⁹⁷ ע"י רמב"ם (עבודה זרה פ"ד ה"ג): אין דנין עיר הנדחת אלא בבית דין של אחד ושבעים שנאמר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו את הדבר הרע הזה אל שעריך, יחידים נהרגים בבית דין של כל שער ושער ואין המרובים נהרגין אלא בבית דין הגדול.

⁹⁸ ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"א): הוב"ד לעיל הערה 13.

סנהדרין גדולה היתה. מאי טעמייהו דרבנן דאמרי ומשה על גביהן? -
אמר קרא והתיצבו שם

{טז ע"ב}

קרא - ואחרי אחיתפל בניהו בן יהוידע ואביתר ושר צבא למלך יואב.
אחיתפל - זה יועץ, וכן הוא אומר ועצת אחיתפל אשר יעץ וגו', ובניהו
בן יהוידע - זו סנהדרין. אביתר - אלו אורים ותומים, וכן הוא אומר
ובניהו בן יהוידע על הכרתי ועל הפלתי. ולמה נקרא שמן כרתי ופלתי?
כרתי - שכורתי דבריהן, ופלתי - שמופלאין מעשיהן. ואחר כך - שר
הצבא למלך יואב, אמר רבי יצחק בריה דרב אדא ואמרי לה אמר רבי
יצחק בר אבדימי: מאי קרא - עורה כבודי עורה הנבל וכנור אעירה שחר.
ואין מוסיפין על העיר⁹⁹. מנהגי מילי? אמר רב שימי בר חייא: אמר
קרא ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן וכן תעשו - לדורות
הבאין. מתיב רבא: כל הכלים שעשה משה - משיחתן מקדשן¹⁰⁰, מיכן
ואילן - עבודתן מחנכתן. ואמאי? נימא וכן תעשו - לדורות הבאין! -
שאני התם דאמר קרא וימשחם ויקדש אתם - אותם במשיחה, ולא לדורות
במשיחה. ואמאי: אותם במשיחה, ולדורות - אי במשיחה אי בעבודה! -
אמר רב פפא: אמר קרא אשר ישרתו בס בקדש¹⁰¹ - הכתוב תלאן בשירות.
- אלא, אתם למה לי? - אי לאו אתם הוה אמינא: לדורות - במשיחה
ובעבודה, דהא כתיב וכן תעשו כתב רחמנא אתם - אותם במשיחה, ולא
לדורות במשיחה.

ואין עושין סנהדראות כו'. מנא לן? - כדאשכחן במשה, דאוקי
סנהדראות, ומשה במקום שבעים וחד קאי. תנו רבנן: מניין שמעמדין
שופטים לישראל¹⁰²? תלמוד לומר שפטים תתן, שטרים לישראל מניין -
תלמוד לומר שטרים תתן, שופטים לכל שבט ושבט מניין - תלמוד לומר
שפטים לשבטך, שטרים לכל שבט ושבט מניין - תלמוד לומר שטרים
לשבטך, שופטים לכל עיר ועיר מניין - תלמוד לומר שפטים לשעריך,
שופטים לכל עיר ועיר מניין - תלמוד לומר שטרים לשעריך. רבי יהודה
אומר: אחד ממונה על כולן, שנאמר תתן - לך. רבן שמעון בן גמליאל
אומר: לשבטך ושפטו - מצוה בשבט לדרן את שבטו.

ואין עושין עיר הנדחת. מנא הני מילי? אמר רבי חייא בר יוסף אמר
רבי אושעיא: דאמר קרא והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא,
איש ואשה אתה מוציא לשעריך, ואי אתה מוציא כל העיר כולה לשעריך.
אין עושין עיר הנדחת בספר. מאי טעמא? - מקרבך, אמר רחמנא, ולא מן
הספר. ולא שלש (עיר הנדחת). דכתיב: אחת. אבל עושין אחת או שתיים,
דכתיב עריך. תנו רבנן: אחת - אחת ולא שלש¹⁰³. אתה אומר אחת ולא
שלש, או אינו אלא אחת ולא שתיים? כשהוא אומר עריך - הרי שתיים
אמור, הא מה אני מקיים אחת - אחת ולא שלש. זימנן אמר רב: בבית דין
אחד הוא דאין עושין, הא בשנים ושלשה בתי דינין - עושין. וזימנן אמר
רב: אפילו בשנים ושלשה בתי דינין, - לעולם אין עושין. מאי טעמא דרב
- משום קרחה. אמר ריש לקיש: לא שנו אלא במקום אחד, אבל בשנים
ושלשה מקומות - עושין. רבי יוחנן אמר: אין עושין, משום קרחה. תניא
כוותיה דרבי יוחנן: אין עושין שלש עיירות מנודחות בארץ ישראל, אבל
עושין אותם שתיים, כגון אחת ביהודה ואחת בגליל. אבל שתיים ביהודה
ושתיים בגליל - אין עושין. וסמוכה לספר - אפילו אחת אין עושין. מאי
טעמא - שמא ישמעו נכרים ויחריבו את ארץ ישראל. ותיפוק לי דמקרבך
אמר רחמנא, ולא מן הספר! - רבי שמעון היא, דדריש טעמא דקרא.

⁹⁹ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"א): הוב"ד לעיל הערה 13.

¹⁰⁰ עי' רמב"ם (כלי המקדש פ"א ה"ב): כל כלי המקדש שעשה משה במדבר
לא נתקדשו אלא במשיחתן בשמן המשחה שנאמר וימשחם ויקדש אותם, ודבר
זה אינו נוהג לדורות, אלא הכלים כולן כיון שנשתמשו בהן במקדש במלאכתן
נתקדשו שנאמר אשר ישרתו בס בקדש בשירות הם מתקדשין.

¹⁰¹ עי' רמב"ם (כלי המקדש פ"א ה"ב): הוב"ד לעיל הערה 100.

¹⁰² עי' רמב"ם (סנהדרין פ"א ה"א): מצות עשה של תורה למנות שופטים
ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך
בכל שעריך, שופטים אלו הדיינים הקבועין בבית דין ובעלי דינין באים לפניו, שוטרים
אלו בעלי מקל ורצועה והם עומדים לפני הדיינים המסבבין בשווקים
וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעוות וכל
מעשיהם ע"פ הדיינים וכל שיראו בו ערות דבר מביאין אותו לבית דין ודין
אותו כפי רשעו.

¹⁰³ עי' רמב"ם (עבודה זרה פ"ד ה"ד): אין אחת מערי מקלט נעשית עיר
הנדחת שנאמר באחד שעריך, ולא ירושלים נעשית עיר הנדחת לפי שלא
נתחלקה לשבטים, ואין עושין עיר הנדחת בספר כדי שלא יכנסו עובדי כוכבים
ויחריבו את ארץ ישראל, ואין בית דין אחד עושה שלש עיירות הנדחות זו בצד
זו, אבל אם היו מרוחקות עושה. +/השגת הראב"ד/ אין אחת מערי מקלט
נעשית עיר הנדחת. א"א לא ידעתי מאין לו זה ולא נאמר בגמרא אלא על
ירושלים אבל כל ערי מקלט השבטים נתנו אותם מחלקיהם. /השגת הראב"ד/
ואין ב"ד אחד עושה שלש עיירות הנדחות זו בצד זו אבל אם היו מרוחקות
עושה. א"א כל זה שבוש לעולם אין עושין שלש עיירות נדחות לא בב"ד אחד
ולא בשלש לא במקום אחד ולא מרוחקות אלא יהודה וגליל. +

עמך, עמך, ואת בהדיהו. ורבי יהודה: עמך, משום שכינה. ורבנן: אמר קרא ונשאו אתך במשא העם, אתך, ואת בהדיהו. ורבי יהודה: אתך, בדומין לך¹⁰⁴. ורבנן: מוהקל מעליך ונשאו אתך, נפקא. וילפא סנהדרי גדולה מסנהדרי קטנה.

תנו רבנן: וישארו שני אנשים במחנה יש אומרים בקלפי נשתיירו. שבשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה אספה לי שבעים איש מזקני ישראל אמר משה: כיצד אעשה. אברור ששה מכל שבט ושבט, נמצאו שנים יתירים, אברור חמשה חמשה מכל שבט ושבט, נמצאו עשרה חסרים, אברור ששה משבט זה וחמשה משבט זה, הריני מטיל קנאה בין השבטים, מה עשה. בירר ששה ששה, והביא שבעים ושנים פיתקין, על שבעים כתב זקן ושנים הניח חלק, בללן ונתנן בקלפי, אמר להם: בואו וטלו פיתקכם. כל מי שעלה בידו זקן אמר: כבר קידשך שמים, מי שעלה בידו חלק, אמר: המקום לא חפץ בך, אני מה אעשה לך. כיוצא בדבר אתה אומר: ולקחת חמשת חמשת שקלים לגלגלת, אמר משה: כיצד אעשה להן לישראל. אם אומר לו תן לי פדיונך וצא, יאמר לי: כבר פדאני בן לוי. מה עשה. הביא עשרים ושנים אלפים פיתקין, וכתב עליהן בן לוי, ועל שלשה ושבעים ומאתים כתב עליהן חמשה שקלים, בללן ונתנן בקלפי. אמר להם: טלו פיתקכם. מי שעלה בידו בן לוי, אמר לו: כבר פדאך בן לוי. מי שעלה בידו חמשת שקלים, אמר לו: תן פדיונך וצא. רבי שמעון אומר: במחנה נשתיירו. בשעה שאמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: אספה לי שבעים איש אמרו אלדד ומידד: אין אנו ראויין לאותה גדולה, אמר הקדוש ברוך הוא: הואיל ומיעטתם עצמכם, הריני מוסיף גדולה על גדולתכם. ומה גדולה הוסיף להם, שהנביאים כולן נתבאו ופסקו, והם נתבאו ולא פסקו. ומה נבואה נתבאו. אמרו: משה מת, יהושע מכניס את ישראל לארץ. אבל חנין אומר משום רבי אליעזר: על עסקי שליו הן מתנבאים, עלי שליו, עלי שליו. רב נחמן אמר: על עסקי גוג ומגוג¹⁰⁵ היו מתנבאין, שנאמר כה אמר ה' אלהים האתה הוא אשר דברתי בימים קדמונים ביד עבדי נביאי ישראל הנבאים בימים ההם שנים להביא אתך עליהם וגו', אל תיקרי שנים אלא שנים. ואילו הן שנים נבאים שנתבאו בפרק אחד נבואה אחת, היו אומר אלדד ומידד. אמר מר: כל הנביאים כולן נתבאו ופסקו, והן נתבאו ולא פסקו. מנא לן דפסקו. אלימא מדכתיב ויתנבאו ולא יספו. אלא מעתה קול גדול ולא יסף, הכי נמי דלא אוסיף הוא. אלא, דלא פסק הוא. אלא: הכא כתיב ויתנבאו, התם כתיב מתנבאים, עדיין מתנבאים והולכים. בשלמא למאן דאמר משה מת, היינו דכתיב אדני משה כלאם, אלא למאן דאמר הנך תרתי, מאי אדני משה כלאם. דלא אורח ארעא, דהוה ליה כתלמיד המורה הלכה לפני רבו. בשלמא למאן דאמר הנך תרתי, היינו דכתיב מי יתן, אלא למאן דאמר משה מת, מינח הוה ניחא ליה. לא סיימוה קמיה. מאי כלאם, אמר ליה: הטל עליהן צרכי ציבור¹⁰⁶, והן כלין מאליהן.

מניין להביא עוד שלשה. סוף סוף, לרעה על פי שנים לא משכחת לה; אי אחד עשר מזכין ושנים עשר מחייבין, אכתי חד הוא, אי עשרה מזכין שלשה עשר מחייבין, תלתא הוו. אמר רבי אבהו: אי אתה נמצא אלא במוסיפין¹⁰⁷, ודברי הכל, ובסנהדרי גדולה ואליבא דרבי יהודה דאמר שבעים. ואמר רבי אבהו: במוסיפין עושין בית דין שקול לכתחילה¹⁰⁸, פשיטא. מהו דתימא: האי דקאמר איני יודע כמאן דאיתיה דמי, ואי אמר מילתא, שמעינן ליה, קא משמע לן דהאי דקאמר איני יודע כמאן דליתיה דמי, ואי אמר טעמא לא שמעינן ליה. אמר רב כהנא: סנהדרי שראו כולן לחובה, פוטרין אותם¹⁰⁹. מאי טעמא. כיון דגמירי הלנת דין למעבד ליה זכותא, והני תו לא חזו ליה. אמר רבי יוחנן: אין מושיבין בסנהדרי אלא בעלי קומה¹¹⁰, ובעלי חכמה, ובעלי מראה, ובעלי זקנה, ובעלי כשפים, ויודעים בשבעים לשון, שלא תהא סנהדרי שומעת מפני המתורגמן. אמר רב יהודה אמר רב: אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיוודע לטהר את השרץ מן התורה¹⁰⁹. אמר רב: אני אדון וטאהרנו;

כל אף בלילה בא החלום ברוב ענין מה שרגיל להתעסק בו ולכך זה ממעט מן הנבואה (מהר"ל).

¹⁰⁷ ע'י רמב"ם (סנהדרין פ"ח ה"ב):

ע'י רמב"ם (סנהדרין פ"ט ה"ב):

¹⁰⁸ ע'י ש"ע (ח"מ סי' יח ס"א): הביא אחד מהבעלי דינים עדים לדבריו, מכניסין העדים ומקבלים עדותם כראוי, כמו שיתבאר בסיומן כ"ח, ולאחר שיקבלו עדותם יוציאו כל אדם לחוסך, וישאו ויתנו בדבר. (יש אומרים דטוב להתחיל מן הקטן). אם יסכימו לדעת אחת, מוטב, ואם לאו, ילכו אחר הרוב. שנים אומרים: זכאי, ואחד אומר: חייב, שנים אומרים: חייב, ואחד אומר: זכאי, אחד אומר: זכאי, ואחד אומר: חייב, ואחד אומר: חייב, ואחד אומר: זכאי, שנים אומרים: זכאי או חייב, ואחד אומר: איני יודע, יוסיפו שני דינים, ונמצא שהם חמשה, נושאים ונותנים בדבר, אם שלשה מזכים ושנים מחייבים, זכאי, ואם שלשה מחייבים ושנים מזכים, חייב. שנים אומרים: זכאי, ושנים אומרים: חייב, ואחד אומר: איני יודע, יוסיפו עוד דינים, אבל ארבעה אומרים: זכאי או חייב, ואחד אומר: איני יודע, או שאמרו שלשה: זכאי, ואחד אומר: חייב, ואחד אומר: איני יודע, בין שהוא אותו שאמר תחלה איני יודע, בין שהוא אחר, הולכים אחר הרוב. הגה: וכן "ל עיקר, דלא כמו שכתב לעיל סימן י"ג סעיף ז' בהיפך, והוא דעת החולקים. ואפשר דעתו לחלק בין אם נתברר תחלה יותר מג' ובין ירדו מתחלה לג', אך אינו נ"ל, רק שחולקים, הא' דעת הרמב"ם, והשני דעת הרשב"א. קהל שבררו ד' או ה' ביורים, אין הולכים אחר הרוב, שאין רוב אלא בבית דין. ואם אמרו הקהל שילכו אחר הרוב, והם שקולים, אין אומרים שיבאו אחרים ויכריעו, שהרי הקהל לא לקחו רק אלו המבוררים, אבל אלו המבוררים יכולים לשאול לאחרים ויפסקו על פיהם מה שירצו. הביא אחד מהבעלי דינים עדים כו' - י"א דאסור לדין לזון היכא דגילה דעתו קודם וצ"ע. [הגה: ועיין לעיל סי' יז סק"י] (ש"ך).

יוציאו כל אדם לחוסך - כדי שלא ידעו הבע"ד מי הוא המזכה ומי הוא המחייב, וגם משום דאליכ' שמא ישמעו הבע"ד דברי ששא ומתן של הדיינים ומתוך דבריהן ילמדו לטעון שקר (סמ"ע), י"א דגם את בע"ד מוציאו לחוסך כמו שמוציאין את העדים, אבל שאר כל אדם שאינו בע"ד ואינו עדים א"צ להוציאין לחוסך, אלא אדרבה ראוי להניח מי שהוא תלמיד תיק, דדוקא תלמיד בור אין להניח לישב לפניו כדלעיל סימן ט', וי"א דעיקר כפשוטו שיוציאו כל אדם אף לאותן שאינם בע"ד ולא עדים כדי שלא לחוש להם להולך רכיל, רק כל השייכים לדיינים כגון אחד מן התלמידים א"צ לצאת אם לא שהוא תלמיד בור, ועמ"ש לעיל (סי' ז' ס"ח סק"י) (פ"ת).

דטוב להתחיל מן הקטן - פירוש, אף שאינו חובה זה כ"א בדיני נפשות (סמ"ע), י"א ראוי לעשות בענין שלא יצטרכו לענות על רב. כלומר שידברו הם תחלה. ולא מפני כבודו. אלא שיש לחוש שמא לא ירצה התלמיד לחלוק אחר כך על הרב כי יתבייש ממנו ויכניס דבריו (פ"ת * תוס' י"ט), ויש חולקים (פ"ת * ברכ"י), וי"א דכונת הרמ"א להתחיל לעולם מן הקטן, אבל לפרקים אסור, כי הוא זילותא להגדולים אשר שם (פ"ת).

ילכו אחר הרוב, שנים אומרים כו' - בא ללמדינו בזה דאף בדדיני נפשות אין הולכין אחר הרוב לחובה כי אם שנתברו שנים המחייבים על המזכים, מ"מ דגמי ממונות שמה שהוא חובה לזה הוא זכות לזה, בחד סגי (סמ"ע), אם יושב חד דגמי בדין עם תרי דלא גמירי והם רבו עליו, הולכין אחריהם (פ"ת), אמנם י"א דדעת הרוב הדיוטות דלא גמירי דפסילי לדיני ממונות לא גוברים על דברי הגמיר דכשר לדון דיני ממונות (פ"ת שעה"מ).

ע'י המשך בהערה .

ע'י ש"ע (ח"מ סי' יח ס"ב): היו מחצה על מחצה, ואחד אומר: איני יודע, הרי אלו מוסיפין שנים אחרים. וכן אם נסתפק הדבר, מוסיפין והולכים עד ע"א. הגיעו לע"א ואמרו ל"ה זכאי, ול"ה חייב, ואחד אומר: איני יודע, נושאים ונותנים עמו עד שיחזור לצד האחד ונמצא ל"ו מזכין או מחייבין. ואם לא חזר לא הוא ולא אחד מהם, הרי הממון ספק ומעמידים הממון בחזקת בעלי.

¹⁰⁹ ע'י ריש עירובין (מהר"ל).

¹⁰⁴ ע'י רמב"ם (סנהדרין פ"ב ה"א): אין מעמידין בסנהדרין בין בגדולה בין בקטנה אלא אנשים חכמים ונבונים, מופלגין בחכמת התורה בעלי דיעה מרובה, יודעים קצת משאר חכמות כגון רפואות וחשבון ותקופות ומזלות ואיטצגונינות ודרכי המעוננים והקוסמים והמכשפים והבלי ע"ז וכיוצא באלו כדי שיהיו יודעים לדון אותם, ואין מעמידין בסנהדרין אלא כהנים לויים וישראלים המיוחסים הראויים להשיא לכהונה, שנאמר והתיצבו שם עמך בדומין לך בחכמה וביראה וביחס.

¹⁰⁵ וקשה מה עניין גוג ומגוג אל אותו שעה שהיו מתנבאים עליו. ודע כי מה שהיה ממנה באותה שעה שבעים זקנים, דבר זה היה מורה לישראל שימשלו על גוג ומגוג, שיהיה ראש כל האומות שהם שבעים אומות. ועמו יבאו כל האומות למלחמה על ישראל ומכה מעלה זאת שקנו ישראל להיות להם שבעים זקנים ע'י מושלים עליהם לעתיד, ופי' זה ברור. וג' מחלוקות בדבר, כי למאן דאמר שהיו מתנבאים משה מת והיושע מכניסם לארץ, דבר זה כי משה [ביקש] (הלב ממנו) זקנים לישראל בשביל טורח ומשא שלו, ועל זה היו מתנבאים כי משה מת והיושע מכניס אותם לארץ, ולא יהיה [עליו] טורח ומשא של ישראל להכניסם לארץ, וכמו שאמר משה כאשר ישא האומן וגומר. ומ"ד על עסקי השליו היו מתנבאים, דבר [זה], שבשבילו הובררו ע'י זקנים דכתיב בקרא שהיו מתאוננים על המן, ומ"ד על עסקי גוג ומגוג כי אלו ע'י זקנים שהיו ע'י נביאים מתאוננים, כי ישראל יהיו מושלים על ע'י אומות כאשר יבאו בימי גוג ומגוג למלחמה על ישראל ויתעלו ישראל, כמו שמורה אלו ע'י זקנים שיש לישראל דביקות בו יתברך ובוזה יתגברו על כח שבעים אומות ואין להאריך במקום הזה (מהר"ל).

¹⁰⁶ פרשו התוספת דאם יהיו טרודים בצרכי הצבור לא תשרה שכינה עליהם, שאין שכינה שורה מתוך עצבות ונכון הוא. ואין צריך לומר שאין שכינה שורה מתוך עצבות, רק מפני הטורח שיש לו הוא פונה אל ענין הצבור, מחמת טרדה אין השכינה שורה עליו כי לכך עיקר הנבואה היא בחלום בעת השינה, בשעה שאין הנפש פונה לעסקים של עולם, והוה שהוא עוסק בצרכי צבור אינו פנוי

ומה נחש שממית ומרבה טומאה, טהור, שרץ שאינו ממית ומרבה טומאה, אינו דין שיהא טהור. ולא היא, מידי דהוה אקוץ בעלמא. אמר רב יהודה אמר רב: כל עיר שאין בה שנים¹¹⁰ לדבר אחד לשמוע, אין מושיבין בה סנהדרין. ובביתר הווי שלשה, וביבנה ארבעה: רבי אליעזר, ורבי יהושע, ורבי עקיבא, ושמועון התימני דן לפניהם בקרקע. מיתבי: שלישית, חכמה. רביעית, אין למעלה הימנה. הוא דאמר כי האי תנא, דתניא: שניה, חכמה, שלישית, אין למעלה הימנה. למידין לפני חכמים, לוי מרבי, דנין לפני חכמים, שמועון בן עזאי, ושמועון בן זומא, וחנן המצרי, וחנניא בן חכנאי. רב נחמן בר יצחק מתני חמשה: שמועון, שמועון, ושמועון, חנן, וחנניה. רבותינו שבבבל, רב ושמואל. רבותינו שבארץ ישראל, רבי אבא. דייני גולה, קרנא. דייני דארץ ישראל, רבי אמי ורבי אסי. דייני דפומבדיתא, רב פפא בר שמואל, דייני דנהרדעא, רב אדא בר מניומי, סבי דסורא, רב הונא ורב חסדא. סבי דפומבדיתא, רב יהודה ורב עינא, חריפי דפומבדיתא, עיפא ואבימי בני רחבה. אמוראי דפומבדיתא, רבה ורב יוסף. אמוראי דנהרדעי, רב חמא. נהרבלאי מתנו, רמי בר ברבי. אמרי בי רב, רב הונא. והאמר רב הונא: אמרי בי רב. אלא: רב המנונא. אמרי במערבא, רבי ירמיה. שלחו מתם, רבי יוסי בר חנינא. מחכו עלה במערבא, רבי אלעזר. והא שלחו מתם לדברי רבי יוסי בר חנינא. אלא איפוך: שלחו מתם, רבי אלעזר, מחכו עלה במערבא, רבי יוסי בר חנינא.

וכמה יהא בעיר ויהא ראוייה לסנהדרין מאה ועשרים וכו'. מאה ועשרים מאי עבדיתייהו. עשרים ושלשה¹¹¹ כנגד סנהדרין קטנה, ושלש שורות של עשרים ושלשה, הרי תשעים ותרתי. ועשרה בטלנין של בית הכנסת, הרי מאה ותרתי. ושני סופרים, ושני חזנים, ושני בעלי דינים ושני עדים, ושני זוממין, ושני זוממי זוממין, הרי מאה וארביסר. ותניא: כל עיר שאין בה עשרה דברים¹¹² הללו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה: בית דין מכין ועונשין, וקופה של צדקה נגבית בשנים ומתחלקת בשלשה, ובית הכנסת, ובית המרחץ, ובית הכסא, רופא, ואומן, ולבלר, (וטבח), ומלמד תינוקות. משום רבי עקיבא אמרו: אף מיני פירא, מפני שמיני פירא מאירין את העינים. רבי נחמיה אומר וכו'. תניא רבי אומר:

¹¹⁰ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"א ה"ה): כל עיר שאין בה שני חכמים גדולים אחד ראוי ללמד ולהורות בכל התורה כולה ואחד יודע לשמוע ויודע לשאול ולהשיב אין מושיבין בה סנהדרין אף על פי שיש בה אלפים מישאל. +/השגת הראב"ד/ כל עיר שאין בה שני חכמים גדולים וכו' עד יודעים לדבר הרי זו סנהדרין חכמה. א"א כן צריך להגיה שנים ראויים לדבר הרי זו ראוייה לסנהדרין היו בה שנים בין הכל הרי זו בינונית היו בה שלשה הרי זו שאין למעלה ממנה וראוייה לדבר. +

¹¹¹ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"א ה"י): ולמה אין סנהדרין אלא בעיר שיש בה מאה ועשרים, כדי שיהיה מהן סנהדרין של עשרים ושלשה ושלש שורות של עשרים ושלשה ועשרה בטלנין של בית הכנסת, ושני סופרים ושני חזנים ושני בעלי דינים, ושני עדים ושני זוממין, ושני זוממי זוממין, ושני גבאי צדקה ועוד אחד כדי שיהיו שלשה לחלק צדקה, ורופא אומן, ולבלר, ומלמד תינוקות הרי מאה ועשרים.

¹¹² עי' רמב"ם (דעות פ"ד ה"ג): כל עיר שאין בה עשרה דברים האלו אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה, ואלו הן: רופא, ואומן, ובית המרחץ, ובית הכסא, ומים מצויין כגון נהר ומעיין, ובית הכנסת, ומלמד תינוקות, ולבלר, וגבאי צדקה, ובית דין מכים וחובשים.

{ יח ע"א }

מאתים ושבעים ושבעה. והתניא, רבי אומר: מאתים שבעים ושמנה.
לא קשיא, הא, רבי יהודה, הא, רבנן. תנו רבנן: ושמת עליהם שרי אלפים
שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרת, שרי אלפים, שש מאות, שרי מאות,
ששת אלפים, שרי חמשים, שנים עשר אלף, שרי עשרות, ששת ריבוא,
נמצאו דייני ישראל שבעת ריבוא ושמונת אלפים ושש מאות.

בשווי ש'אין שם לא שומרים ולא פועלים, ואם היה הפקר
אין לו אלא שכר לקיטה בלבד.
דרך אמונה: כיצד פודין נטע רבעי. בין כרם בין שאר כל
הפירות:

את הסל. אחר שתלשו ומלאהו פירות א"נ לפני שתלשו
ואומר שיחול החילול לכשיתלש שא"א לפדותו במחבר
כנ"ל ה"ב:

הסל. וסגי שמשער בסל א' וא"צ לשער יותר דמסתמא
כל הסלים שוין:

ע"פ שלשה. כדן מע"ש לעיל פ"ד ה"כ שאין נפדה אלא
ע"פ ג' שישומו את מחירו ואף על גב דהתם אם דמיו
ידועים נפדה ע"פ אחד הכא אין חילוק בזה דכולהו מקרי
אין דמיהן ידועין דהא צריך לפחות מהן ההוצאה כדבסמוך
ואפשר דכאן לא מהני א' מהן גוי או בעלים אלא בעי ב"ד
חשוב ו"א שהטעם מתוך שאדם להוט לאכילה פירות
נטיעה זו חיישי' שלא ידקדק בדמיו כראוי ולכן צריך שלשה
ו"א שגם בנ"ר אם דמיו ידועים סגי באחד כמו במע"ש:
לפדות לו בסלע. ר"ל ליקח לו בסלע בעודו מחובר
לקרקע ומש"כ בסלע דוגמא נקט:

שיוציא יציאות השומרים כו'. וכ"ז מנכין מהפדיון ואף
על גב דבמע"ש ק"ל לעיל ספ"ד היו לו פירות מע"ש בגורן
והוציא עליהן יציאות מביתו עד שהביאן לעיר והשביחו
פודה כשער העיר והפסיד יציאותיו ואין מנכין ההוצאות
מהפדיון וגם כאן פודה אחר שנתלשו ולמה מנכין שאני
התם שהתורה חייבתו להביא המע"ש לירושלים וא"כ
כשמוליכו חייב בזה ולכן לא מנכין משא"כ בנ"ר שלא הי'
חייב לעבוד על האילן ולשמרו וללקטו אחר שנעשה נ"ר
[דהא הקדושה חלה עליו במחבר] ולכן יכול לנכות הוצאות
אלו:

השומרים. מן הגנבים:

והפועלים. היינו ג"כ שכר לקיטה וכל ההוצאות משעה
שנעשו פרי ו"מ שמנכין גם שכר חפירה וזמירה וזיבול:

מניח את המעות. כפי השער שקצבו:

ואומר. ותחלה מברך אקב"ו על פדיון נטע רבעי ו"א על
פדיון רבעי ויש מי שאומר שמברך ג"כ שהחיינו אבל
הפוסקים לא הביאו זה:

כל הנלקט מזה. דהיינו מה שכבר לקטו דאין נפדה
במחבר כנ"ל ה"ב:

משער כך וכך סלים בסלע. זה א"צ המחלל לומר אלא
רבנו כתב שיניח את המעות לפי השער שביירר בסלע ולפ"ז
יניח סלעים לפי הסלים. ואם הכרם שלו צריך להוסיף
חומש כנ"ל ה"ב:

ובשביעית. שגם בשביעית נוהג נטע רבעי:

פודה בשויו. ואין מנכה לו היציאות כנ"ל וא"צ להוסיף
חומש אפי' הוא שלו דשביעית הכל הפקר ואינו שלו ונראה
דהדמים שפודהו מקבלין ג"כ קדושת שביעית שהרי
שביעית תופסת דמיה [אינו נכון דפרי ראשון אין מתחלל
אלא דרך מקח]:

ש'אין שם לא שומרים ולא פועלים. שכל זה אסור
בשביעית אלא כל א' מלקט לעצמו וגם שכר לקיטה אין
להוריד ואף על גב דיש אופן דמותר ליתן שכר לקיטה
בשביעית כמש"כ רבנו בפ"ו משמיטה ה"ב דבאומר לו הא
לך איסר זה ולקט לי ירק היום מותר התם אין משלם לו
עבור הפרי רק עבור רגליו שהולך ללקט וזה ל"ש לנכות
מדמי הפרי:

ואם הי' הפקר. שהשדה הי' הפקר שגם בהפקר נוהג נ"ר
[ולאו אשביעית קאין] אפי' אם זרע שדה הפקר או שעלה
מאליו ואם בא אחד וזכה בו ורוצה לפדותו:

אין לו אלא שכר לקיטה בלבד. שאין מנכה הוצאות
השומרים ופועלים דכ"ז ליתא בהפקר אבל שכר לקיטה זה
שייך גם בהפקר שאחר שזכה בו צריך לשכור פועל ללקטו
ולכן מנכה זה אבל בשביעית כל א' מלקט לעצמו שאסור

¹ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ח): דיני קנסות כגון
גזילות וחבלות ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה
והאונס והמפתה וכיוצא בהן אין דנין אותם אלא שלשה
מומחים והם הסמוכים בארץ ישראל, אבל שאר דיני
ממונות כגון הודאות והלואות אינן צריכין מומחה אלא
אפילו שלשה הדיוטות ואפילו אחד מומחה דן אותן, לפיכך
דנין בהודאות והלואות וכיוצא בהן בחוצה לארץ, אף על פי
ש'אין בית דין של חוצה לארץ אלהים שליחות בית דין של
ארץ ישראל עושין, ואין להן רשות לדון דיני קנסות
בשליחותן.

² עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ג): המוציא שם רע אין
דנין אותו תחילה אלא בבית דין של עשרים ושלשה מפני
שיש בדינו צד דיני נפשות שמא יהיה הדבר אמת ותסקל
הבת, לא נאמנו דברי הבעל ובא האב לתובעו בקנס דינו
בשלשה, ומניין שאין דנין דיני נפשות אלא בעשרים
ושלשה, אף על פי שדברי קבלה הן הרי הוא אומר ושפטו
העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת, עדה שופטת
והן המחייבין, ועדה מצלת והן המזכין, ואין עדה פחות
מעשרה הרי עשרים, ומוסיפין שלשה כדי שלא יהא בית דין
שקול ויהיה בו אחרי רבים להטות.

³ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ד): מכות בשלשה ואף על
פי שאפשר שימות כשמלקין אותו.

⁴ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ו): עיבור החדש בשלשה.
⁵ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ז): עיבור השנה בשבעה,
וכל אלו סמוכין כמו שביארנו.

עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"ט): אין מעברין את
השנה אלא במזמנאין לה, כיצד יאמר ראש בית דין הגדול
לפלוני ופלוני מן הסנהדרין היו מזמנאין למקום פלוני
שנחשב ונראה ונדע אם שנה זו צריכה עיבור או אינה
צריכה, ואותן שזמנאין בלבד הן שמעברין אותה, ובכמה
מעברין אותה מתחילין בשלשה דיינין מכלל סנהדרין גדולה
ממי שסמכו אותן, אמרו שנים לא נשב ולא נראה אם
צריכה עיבור אם לא ואחד אמר נשב ונבדוק, בטל יחיד
במיעוטו, אמרו שנים נשב ונראה ואחד אומר לא נשב,
מוסיפין שנים מן המזמנאין ונושאים ונותנין בדבר.

עי' רמב"ם (קידוש החודש פ"ד ה"י): שנים אומרים
צריכה עיבור ושלשה אומרים אינה צריכה, בטלו שנים
במיעוטן, שלשה אומרים צריכה עיבור ושנים אומרים אינה
צריכה עיבור, מוסיפין שנים מן המזמנאין לה ונושאים
ונותנין וגומרים בשבעה, אם גמרו כולם לעבר או שלא
לעבר עושין כמו שגמרו, ואם נחלקו הולכים אחר הרוב בין
לעבר בין שלא לעבר, וצריך שיהא ראש בית דין הגדול
שהוא ראש שיבה של שבעים ואחד מכלל השבעה, ואם
גמרו בשלשה לעבר הרי זו מעוברת והוא שיהא הנשיא
עמה או שירצה, ובעיבור השנה מתחילין מן הצד, ולקידוש
החדש מתחילין מן הגדול.

⁶ עי' רמב"ך (מעשה הקרבנות פ"ג ה"י): אין סמיכה
בקרבנות הצבור חוץ משתי סמיכות, על שעיר המשתלח
ועל פר העלם דבר, ושלשה מן הסנהדרין סומכין עליו, ודבר
זה הלכה מפי משה רבינו שאין בצבור אלא שתי סמיכות.

עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ג): ואין סומכין סמיכה
שהיא מינוי הזקנים לדיינות אלא בשלשה והוא שיהיה
האחד מהן סמוך מפי אחרים כמו שביארנו.

⁷ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ה): עריפת העגלה
בחמשה.

⁸ עי' שר"ע (אה"ע סי' קסט ס"א):

⁹ עי' רמב"ם (מעשר שני ונטע רבעי פ"ט ה"ו): כיצד
פודין נטע רבעי מניח את הסל ע"פ שלשה ואומדן כמה
אדם רוצה לפדות לו בסלע על מנת שיוציא יציאות
השומרים והחמרים והפועלים מביתו, ואחר שקוצבין את
השער מניח את המעות ואומר כל הנלקט מזה מחולל על
המעות אלו משער כך וכך סלים בסלע, ובשביעית פודהו

ללקט הרבה ו"א דדוקא אם הי' בתחלה של א' ואח"כ הפקירו אבל אם הי' תחלתו הפקר אין מנכה לו אפי' שכר לקיטה כמו בשביעית. כתב רבנו בפי' ממאכ"א הי"ז כיצד פודין פירות נ"ר בזה"ז [שא"א להעלותו לירושלים] אחר [שיגמרין] ואוסף אותן מברך בא"י אמ"ה אקב"ו על פדיון נ"ר [וי"א על פדיון רבעי וכו'] ואח"כ פודה את כולו ואפי' בפרוטה אחת [ולפ"ד רבנו אפשר לפדות גם על פירות ששוה פרוטה אבל רבים חולקים ע"ז כנ"ל פ"ב ה"ג וס"ל דאין לפדות אלא על מעות ואין להקל בזה] ואומר הרי אלו פדויין בפרוטה זו ואם הוא שלו אומר הרי אלו פדויין הוא וחומשו בפרוטה זו [וא"צ ע"פ שלשה כיון שפודין בפרוטה] ומשליך אותה פרוטה לים המלח או לים הגדול או ישחנה ויפזרנה לרוח או ישליכנה בנהר אחר שחיקה ואוכל כל הפירות:

לקיטה. היינו תלישת הפירות:

¹⁰ עי' רמב"ם (מעשר שני ונטע רבעי פ"ד ה"ו): אין מחללין מעות מעשר על הפירות ואם חילל יעלו הפירות ויאכלו בירושלים, ולא יחללם על בהמה חיה ועוף חיון, ואם חילל לא קנה מעשר שמא יגדל מהם עדרים עדרים, אבל אם חילל על שחוטים הרי הן כשאר הפירות ויעלו ויאכלו בירושלים ויצאו המעות לחולין.

דרך אמונה: אין מחללין מעות מעשר על הפירות חוץ לירושלים. אף על גב דדעת רבנו לעיל ה"ב שאפשר לחלל פירות מע"ש על פירות אבל מעות על פירות אין מחללין דילפי' מדכתיב ונתת הכסף בכל אשר תאוה וגו' ודרשי' בקירוב מקום אתה מחללו על הפירות ואי אתה מחללו בקירוב מקום:

ואם חילל יעלו הפירות ויאכלו בירושלים. שא"א לחללם שהלקוח בכסף מע"ש א"א לפדותו אא"כ נטמא כדלקמן רפ"ז ואם לא הי' דעתו להעלותו לירושלים י"א דלא חל החילול כלל:

ויאכלו בירושלים. וזה דוקא דרך חילול אבל אם קנה פירות בדמי מעשר יש חילוק בין שוגג למזיד כמו שיתבאר בפ"ז ה"ו:

בירושלים. ואם אין מקדש ירקבו כדלקמן פ"ז ה"ט ו"א דכ"ז כשהקדישן בשעת הבית וחרב הבית אבל המחלל בזה"ז מעות על פירות לא חל כלל החילול:

ולא יחללם. ואפי' מע"ש של דמאי:

על בהמה חי' ועוף. מסתימת רבנו משמע שאין חילוק בין תמימה לבעלת מום ו"א דבהמה תמימה שמקדישה לשלמים אם חילל חל המעשר ויעלנה לירושלים ויקריבנה: ואם חילל לא קנה מעשר. ואף על גב דמדאורייתא חל יש כח ביד חכמים לעקור דבר מה"ת במקום שיש להם טעם הגון לזה. ו"א שצריך לחזור ולחללה על המעות ומחזיר הבהמה להמוכר והמוכר יחזיר לו המעות ו"א שבדיעבד אם חילל מחוללין:

שמא יגדל מהם עדרים עדרים. לכך תקנו חכמים שלא חל המכירה כלל וגם בזכרים גזרו אטו נקבות ואפי' הוא בהמה אחת והוא בדרך להוליכה לירושלים אסור:

עדרים עדרים. שישם אצלו לגדל ולדות ונמצא משה מעשרותיו והתורה אמרה שנה שנה ואכלת ואם שהה ראשונה ושניה חייב לבער כל מעשרותיו בסוף שנה שלישית ולהתוודות כדלקמן פ"א, וכ"ז במחלל אבל בלוקח בהמה יתבאר דינם לקמן פ"ז ה"ט:

על שחוטים. הרי הבשר כפירות בעלמא ודינו כנ"ל גבי פירות:

ויצאו המעות לחולין. אף שעשה איסור בזה כנ"ל גבי פירות מ"מ יצאו המעות לחולין והבשר א"א לפדותה אלא תעלה ותאכל בירושלים ואם הוא בשר שעד שיגיע לירושלים יתקלקל ולא יהא ראוי לאכילה יתבאר דינו בפ"ז ה"ד:

¹¹ עי' רמב"ם (ערכין וחרמין פ"ח ה"ב): אין פודין את ההקדשות אלא בשלשה בקיאי, וכן כשגובין מטלטלין שממשכנין מחייבי ערכין שמין אותן בשלשה, וכשמעריכין בהמה וכיצא בה משאר מטלטלין שמין אותה בשלשה, אבל כשמעריכין את הקרקעות או אם הוזקו לגבות ערכי אדם מן הקרקע שלו אין מעריכין אותן אלא בעשרה ואחד מהן כהן שהרי כהן כתוב בפרשה, וכן האומר דמי עלי או דמי פלוני עלי או דמי ידי או רגלי עלי כששמין אותו כמה הוא שוה או כמה דמי ידו או רגלו ששמין בעשרה ואחד מהן כהן.

¹² עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ב): אין דנין דיני נפשות בפחות מעשרים ושלשה שהן סנהדרין קטנה בין דיני נפשות של אדם בין דיני נפשות של בהמה, לפיכך אין דנין שור הנסקל ולא הבהמה הנרבעת או הרובע אלא בבית דין של עשרים ושלשה, אפילו ארי ודוב וברדלס שהן בני תרבות ויש להן בעלים שהמיתו מיתתן בעשרים ושלשה, אבל נחש שהמית אחד הורג אותו. +/השגת הראב"ד/ אין דנין דיני נפשות בפחות מעשרים ושלשה וכו' אבל נחש שהמית אחד הורג אותו. א"א זהו כר' עקיבא ולא ידעתי למה.

¹³ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"א): אין מעמידין מלך אלא על פי בית דין של שבעים ואחד, ואין עושין סנהדרין קטנה לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר אלא על פי בית דין של שבעים ואחד, ואין דנין לא את השבט שהודח כולו ולא את נביא השקר ולא את כהן גדול בדיני נפשות אלא בבית דין הגדול, אבל דיני ממונות [של כהן גדול] בשלשה, וכן אין עושין זקן ממרא ולא עושין עיר הנדחת ולא משקין את הסוטה אלא בבית דין הגדול, ואין מוסיפין על העיר ועל העזרות ולא מוציאים למלחמת הרשות ולמדנית החלל אלא על פי בית דין הגדול, שנאמר כל הדבר הגדול יביאו אליו.

¹⁴ עי' רמב"ם (עבודה זרה פ"ד ה"ד): אין אחת מערי מקלט נעשית עיר הנדחת שנאמר באחד שעריך, ולא ירושלים נעשית עיר הנדחת לפי שלא נתחלקה לשבטים, ואין עושין עיר הנדחת בספר כדי שלא יכנסו עובדי כוכבים ויחריבו את ארץ ישראל, ואין בית דין אחד עושה שלש עיירות הנדחות זו בצד זו, אבל אם היו מרוחקות עושה. +/השגת הראב"ד/ אין אחת מערי מקלט נעשית עיר הנדחת. א"א לא ידעתי מאין לו זה ולא נאמר בגמרא אלא על ירושלים אבל כל ערי מקלט השבטים נתנו אותם מחלקיהם. /השגת הראב"ד/ ואין ב"ד אחד עושה שלש עיירות הנדחות זו בצד זו אבל אם היו מרוחקות עושה. א"א כל זה שבוש לעולם אין עושין שלש עיירות נדחות לא בב"ד אחד ולא בשלש לא במקום אחד ולא מרוחקות אלא יהודה וגליל.

¹⁵ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ג): כמה בתי דינין קבועין יהיו בישראל וכמה יהיה מנינן, קובעין בתחלה בית דין הגדול במקדש, והוא הנקרא סנהדרין גדולה ומנינם שבעים ואחד, שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל ומשה על גביהן שנאמר והתיצבו שם עמך הרי שבעים ואחד, הגדול בחכמה שבכולן מושיבין אותו ראש עליהן והוא ראש הישיבה והוא שקורין אותו החכמים נשיא בכל מקום והוא העומד תחת משה רבינו, ומושיבין הגדול שבשבעים משנה לראש ויושב מימינו והוא הנקרא אב בית דין ושאר השבעים יושבין א' לפניו כפי שניהם וכפי מעלתם, כל הגדול מחבירו בחכמה יהיה קרוב לנשיא משמאלו יותר מחבירו, והם יושבין בכמו חצי גורן, בעיגול כדי שיהיה הנשיא עם אב בית דין רואין כולן, ועוד מעמידין שני בתי דינין של עשרים ושלשה עשרים ושלשה אחד על פתח העזרה ואחד על פתח הר הבית, ומעמידין בכל עיר ועיר מישראל שיש בה מאה ועשרים או יותר סנהדרין קטנה ויושבת בשער העיר שנאמר והציגו בשער משפט, וכמה יהיה מנינם עשרים ושלשה דיינים והגדול בחכמה שבכולן

ראש עליהן והשאר יושבין בעיגול כמו חצי גורן כדי שיהא הראש רואה את כולן.

¹⁶ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ג): הוב"ד לעיל הערה 2.
¹⁷ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"א): מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, שופטים אלו הדיינים הקבועים בבית דין ובעלי דינים לפנייהם, שוטרים אלו בעלי מקל ורצועה והם עומדים לפני הדיינים המסבבין בשווקים וברחובות ועל החנויות לתקן השערים והמדות ולהכות כל מעוות וכל מעשיהם ע"פ הדיינים וכל שיראו בו ערות דבר מביאין אותו לבית דין ודנין אותו כפי רשעו.

¹⁸ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"י): ולמה אין סנהדרין אלא בעיר שיש בה מאה ועשרים, כדי שיהיה מהן סנהדרין של עשרים ושלושה ושלוש שורות של עשרים ושלושה ועשרה בטלנין של בית הכנסת, ושני סופרים ושני חזנים ושני בעלי דינים, ושני עדים ושני זוממין, ושני זוממי זוממין, ושני גבאי צדקה ועוד אחד כדי שיהיו שלשה לחלק צדקה, ורופא אומן, ולבלר, ומלמד תינוקות הרי מאה ועשרים.

¹⁹ אם הנתבע מסרב - אם יצא זכאי מב"ד. ושוב חזר בע"ד ותבעו בפני ב"ד אחר אינו זקוק לירד עמו וגם אין ב"ד רשאי לשמוע דבריו כלל. ואפילו אם אין עדים בדבר נאמן לומר שכבר דן עמו על אותו תביעה שבע"פ ויצא זכאי ואפי' שבועה אינו חייב דכיון שאם יודה אינו חייב ממון כ"א לדין עמו אמנם אפשר שמחרימי אותו שלא יטעון שקר ויודה אם לא דן עמו על תביעה זו עי' סמ"ע לקמן (סי' יט סק"ב) (רע"א).

שאינו רוצה לדון עם התובע - עי' לקמן סי' י"ד (סמ"ע סק"א) דדוקא הנתבע אינו יכול לדחותו מלדון עמו בעירו, אבל התובע יכול לכופו לילך עמו לבית הועד. ולב"ד הגדול גם הנתבע יכול לדחותו (סמ"ע), עי' שם ש"ך סק"ג? (ש"ך). אבל אם דיינים קבועים כו' - עי' לקמן סי' י"ג ס"ב ברמ"א דכל מקום שאינו יכול לחזור לא יוכל ג"כ לומר שיוסיפו הדיינים, א"כ ה"ה הכא בדיינים קבועים אף קודם שטענו דפסק הרמ"א כאן דאינו יכול לומר לא אדון לפנייהם רק בזה בורר, ג"כ אינו יכול לומר להוסיף דיינים. וי"א דהא דמשוה הרמ"א הוספה לחזרה היינו בנתבע ולא בתובע, דהתובע יכול לטעון להוסיף דיינים אף בדיינים קבועים ואף אחר שהתחילו לטעון, והגאון המחבר חולק עליו בזה ודעתו דאין חילוק. וי"א דאפילו אם ב"ד קבוע בעיר דלא מצי לטעון לא אדון לפנייהם, מ"מ אם טוען שרוצה להוסיף דיינים שומעין לו (פ"ת).

²⁰ עי' שו"ע (חול"מ סי' ל ס"א): עידי דיני ממונות, חוץ מעידי חבלות, אינם צריכים דרישה וחקירה. כיצד, אמרו העדים: בפנינו הלוח זה את זה מנה בשנה פלונית, אף על פי שלא כיונו החדש ולא המקום שהלוח בו ולא המנה אם היה ממטבע פלונית או ממטבע פלונית, עדותן קיימת. ואם נראה לדין שהדין מרומה, צריך דרישה וחקירה להוציא הדין לאמתו. הגה: עיין לעיל סימן ט"ו ועדים המעידים על דבר איסור, עיין באבן העזר סימן י"ז סעיף כ"א וסימן מ"ב סעיף ד' אם בעינן דרישה וחקירה וסימן י"א סעיף ד'.

אינם צריכים דרישה וחקירה - אף על גב דכתיב "משפט אחד יהיה לכם", לדיני ממונות ולדיני נפשות, ובדיני נפשות כתיב "ודרשת וחקרת ושאלת היטב", מ"מ חכמים תיקנו משום שלא תנעול דלת בפני לוין שלא ילכו, דיאמרו שמא יכפרו, ועדי הלואה יתכחשו ע"י דרישה וחקירה. וגם כדי לנעול דלת בפני עושי עולה, שלא יסמכו עושי עולה לומר נעשה עול ולא יתעבד בנו דינא, כי העדים יתכחשו ע"י דרישה וחקירה. או יאמרו על קצת דרישה שאינן יודעין, שגם בזה עדותן בטלה בדיני נפשות. משום הכי תיקנו דלא יצטרכו דרישה בדיני ממונות השכיחין. ובכלל

דיני ממונות הוא ג"כ ירושות ומתנות וכל הני דקחשיב בריש סימן א' דדנין אותן בזמן הזה דליכא מומחין משום נעילת דלת, כיון דהן שכיחין ואית בהו חסרון כיס, מה"ט נמי תיקנו דלא בעינן דרישה וחקירה אפילו לדיינים מומחים ובזמן המקדש, אבל בעדי חבלות והדומה לו הנזכרים בסימן א' דלא שכיחין ולית בהו חסרון כיס, הניחוהו על דין תורה לדרוש ולחקור העדים. וזה שהמחבר כתב חוץ מעדי חבלות, חדא מינייהו נקטי וה"ה כל דכוותיה (סמ"ע), עי' מש"כ לקמן (סי' לג סק"), דאף אם הדיין ירצה להחמיר לדרוש ולחקור בהשבע חקירות שהזמה תלויה בהן, לא יעשה כן (ש"ך).

אעפ"י שלא כיוונו החודש - פירוש, בין אם אומר עד אחד בניסן היתה ההלואה והשני אומר באייר, והתובע תבע שני מנין. בין אם אמר האחד בניסן והשני אומר איני יודע אימת היתה, דאז מצרפין עדותן אף על גב דהתובע אינו תובע אלא מנה. ונראה דמזה דאומר השני איני יודע מיירי הטור והמחבר כאן, מדסתמי בטענות התובע, וגם דומיא מ"ש "ולא המנה אם היה ממטבע פלוני" כו', דפירושו דאומר איני יודע. וכן הוא ביאור דמ"ש "ולא המקום" (סמ"ע).

שהדין מרומה - דין מרומה הוא כגון שבית דין מכירין בתובע זה שהוא רמאי או שמבינים טענת רמאות בדבריו צריכין לחקור לבטל רמאותו וכל שלא נעשית בהם דרישה וחקירה יש מח' הראשונים אם הם יכולין לחזור בהם להכחיש עדותן ואין כאן משום חוזר ומגיד (ש"ך) * מהריב"ל, י"א דאע"פ דבעינן דרישה וחקירה בדיני ממונות בדין מרומה, מ"מ אינו כדני נפשות ממש שנפסול עדותן כשיאמר איני יודע על הדרישה וחקירה (עי' רמ"א סי' טו ס"ג), וי"ח וס"ל דכל שלא נעשה בדרישה וחקירה היטב עדותן בטילה (קצה"ח). בספר סדר אליהו בקונטרס עיגונא דף קי"ו האריך בזה ע"ש, ועיין בכנסת הגדולה [הגהות ב"י אות ט'] ובתומים סק"א (פ"ת).

עיין לעיל סימן ט"ו - ושם סעיף ג' נמי נתבאר ברמ"א דדרישה וחקירה בדין מרומה אינה כדרישה בדיני נפשות (סמ"ע), בדין מרומה לא בעינן דרישה וחקירה כדני נפשות ממש אלא שצריך הדיין לחקור כל מה שאפשר (ש"ך) * מהריב"ל, עיין בתשובות מהרי"ט סי' קל"ט (ש"ך).

דבר איסור - הנה בעדות גיטין וקידושין מבואר בשו"ע (אה"ע סי' יז סכ"א וסי' מב ס"ד) דא"צ דרישה וחקירה, ויש חולקים. היכא דבאו עדים לפני ב"ד והעידו היום לזה פלוני מנה מפלוני תו לא צריך למיבדק באיזה שבוע ובאיזו שנה ובאיזו חודש כיון שאומרים היום, ולכן עדות שבשטר נעשה כאומר בשעה זו (קצה"ח).

וסימן י"א סעיף ד' אם בעינן דרישה וחקירה - כך צ"ל (סמ"ע).

²¹ ונטל רשות מריש גלותא - ה"ה אם נטל רשות מב"ד שבא"י, אלא דלא מהני רשות דב"ד דא"י אלא בא"י ולא בחו"ל, משא"כ רשות דריש גלותא (סמ"ע). והאידינא לא שייך נטילת רשות מריש גלותא או מנשיא שבארץ ישראל שאין לנו לא זה ולא זה (ש"ך), אין נטילת רשות מועלת לדון בכפיה ולהיות נפטר אם טעה אלא צריך שיקבלו בעלי דינים את הדיין ושידין להם מרצונם. או שיקבלוהו עליהם הקהל ויתנו לו רשות לדון בכפיה. דאז הוי כמו אם קבלו עליהם הבעלי דינים. אבל שיקום רב אחד ומובזה ויתן לו רשות לדון בכפיה ושיהיה פטור אם טעה זה לא שמענו מעולם. והוא עצמו אם דן בכפיה וטעה חייב לשלם (ש"ך) * ריב"ש.

אבל קיבלו אותו בעלי דינים עליהם כו' - כל קבלה שהוזכר בסימן זה בדינים אלו אין צריך קנין, רק בסתם קבלה שדנו לפניו סגי, ובאמירה בעלמא סגי. וה"ה כשבאו ודנו לפניו בסתם (ש"ך), ויש צד דאם לא קבלו בפירוש אינו מוכח שכיוונו לפוטרו מתשלומין (קצה"ח). מומחה אף שדן

יחיד, מכל מקום אין לו דין בית דין לענין שתהיה ההודאה בפניו הודאה ולענין החלפות טענות, אם לא שקיבלו עליהו כמבואר לעיל סימן ג' סעיף ב'. וכיון דבעינן הקבלה לענין זה לא מהני הקבלה למיפטרינהו, משום הכי הוצרך לטעם דאנוס. ומכל מקום העיקר דבמומחה כיון דעיקר הטעם דאנוס הוא, וכשלא קיבלו לא הוי אנוס כמו שכתב הש"ך, משום הכי סגי בסתם כשבאו לפניו לדון, מה שאין כן בג' הדיוטות דעיקר הטעם משום דהקבלה היא מילתא יתירתא למיפטרינהו, בעינן דוקא שיאמרו בפה מלא הרי אתה מקובל עלינו. (נתה"מ).

הואיל והוא מומחה כו' - ר"ל הואיל והוא מומחה מהני ליה מה שקיבלוהו עליהו או נטילת רשות לענין שהוא פטור מתשלומין, לאפוקי אם לא היה מומחה, וכמ"ש בסעיף ג' (סמ"ע), אפילו אם נשא ונתן ביד, וכל היכא דפטור מתשלומין משום מומחה, אינו פטור עד שהוא מברר שהוא מומחה, ולא כל כמיניה לומר מומחה אני, ולא שייך לומר כאן המע"ה, דאדרבה עליו לברר שהוא מומחה, וכל שיהא האיש ההוא כבר עמד בנסיונות וקושיות ונמצא בחכמה גדול ומובהק, ואם היה המקשה עליו והמנסה אותו ב"ד הוא נקרא מומחה בית דין. או אם נתפרסמה חכמתו אצל המון בני אדם מעצמו לא שזיכו אותו ב"ד, הוא הנקרא מומחה לרבים. אבל המומחה לרבים דהיינו שהוא מפורסם לרבים שהוא מומחה, דינו כסתם מומחה דאינו פטור רק בקיבלוהו או בנטל רשות מריש גלותא. ואף בזמן הזה יש מומחה לענין פטור תשלומין אם הוא מומחה, דהיינו שהוא חשוב כרב נחמן בדורו ובקי במשנה ובתלמוד ובקי נמי בשיקול הדעת ומענין בדינים כמה שנין ומנסין ליה זמנין סגיאין ולא הוה ביה טעות, כגון האי הוה מומחה לרבים, ולא כתבו דהאידינא ליכא מומחה, כמ"ש הרב לעיל סימן ג' סעיף ב' דבזמן הזה אין דנין דין מומחה לרבים שידון ביחיד בעל כרחו של אדם, אלא ודאי דוקא לענין שידון לכתחילה בעל כרחו הוא דליכא מומחה, אבל לענין פטור מתשלומין או אם דן בדיעבד או שאר מילי, יש מומחה גם האידינא (ש"ך). והא דמשלם הדין ולא מצי אמר הראוני דשלא כהלכה דנתי כמו שאמר הבעל דין, משום דהדין יש בו יראת שמים ומודה שטעה, אבל אין אנו כופין אותו לשלם, ועוד כיון שאומר אמת טעיתי אבל מומחה אני ואנוס הייתי נראה דנאמן משום מגו כיון דאין החיוב אלא על פיו (קצה"ח).

חוזר הדין - דבזמן שהדין פטור מלשלם אמרו חכמים שיחזור הדין משום פסידא דבע"ד. ויש חולקים, והרמ"א לא הזכיר דעתם כאן שסמך על מש"כ בסעיף ג' וסעיף י"א (סמ"ע), אמנם כל שיש גדול הימנו בחכמה ומנין ומי שפסק הוא מומחה, הגדול מחזירו, אמנם בדקיבל עליהו ולא מועיל גדול הימנו, ויש להסתפק במומחה ולא קיבלוהו ויש גדול, אי מחזיר או לא, אי נימא כיון דבכל דוכתא מומחה ולא קיבלו דינו כאינו מומחה וקיבלו, ובאינו מומחה וקיבלו אפילו יש גדול אינו מחזיר, א"כ ה"ה הכא, או נימא דדוקא באינו מומחה אינו מחזיר, דכיון שנשתדל מתחילה לדון והוא אינו מומחה, ראוי שיתקיים להדין וישלם מביתו, משא"כ במומחה. ונראה דאף במומחה שלא קיבלוהו הדין כן, דכי היכי דבאינו מומחה שייך טעמא דלא ה"ל לדון יחיד, ה"ה במומחה שלא קיבלוהו, אף על גב דדיניה דינא מ"מ לכתחילה אסור לו לדון יחיד, וכדלעיל סימן ג' סעיף ג', מיהו בג' הדיוטות ולא קבלינהו עליהו, לא חשיבי כב"ד מומחה אע"פ דיכולין לדון אפילו לכתחילה [כל זמן שזה לא בכפיה ואע"ג שיכולים לעשות כן מתקנתא דרבנן], אם טעו ויש גדול, אין מחזיר אותם. ודוקא ג' דיינים שיש בהן חד מומחה דגמיר וסביר הוא דמחזיר גדול אותם, אבל בג' הדיוטות וקיבלו עליהו, אין גדול מחזיר. ובג' הדיוטות שיש ביניהם אחד מומחה דהיינו דגמיר וסביר, אף על גב דלא קבלינהו עליהו, אם יש גדול ממנו

מחזיר אותם. העולה מזה, יחיד מומחה דקיבלוהו או ג' הדיוטות ואית בהו חד מומחה, היכא דיש גדול יכול להחזיר אותם, אבל בגווי אחריני בר מהא אין הגדול מחזיר. והיכא דאין גדול, במומחה שקיבלוהו מה שעשה עשוי ופטור לשלם, ובג' הדיוטות דאית בהו חד מומחה חייבים לשלם כיון דלא קבלינהו, ואם הסכימו כולם לדעת א' משלמים ביחד, ואי גמר דינא בתרי מינייהו משלמי הנך תרי כולה. והיכא שהאכיל לכלבים קודם שהחזיר הגדול או הלך למ"ה או אין לו לשלם, ביחיד מומחה וקיבלוהו ודאי פטור לשלם. ובשלשה הדיוטות ולא קיבלוהו וחד מינייהו מומחה, נראה לכאורה דחייבים לשלם אפי' לא נשאו ונתנו ביד, כיון דמדינא מה שעשה עשוי וחייבים לשלם, אלא היכא דאיכא גדול הוא דמחזירם, וכל כמה דליתא לגדול עליהו לשלומי היכא דלא אפשר למהדר, דלא ה"ל למידן בעל כרחם, ולא דמי לטעה בדבר משנה, דהתם הדר דינא מיד מעצמו ולא כלום עביד, מה שהאכילה לכלבים אפסיד אנפשיה, אך לענין מעשה אין בי כח לחייבו בסברא זו, והוא פטור מלשלם (ש"ך), הרמ"א ביר"ד (סימן רמ"ב סעיף ל"א) כתב טעה בשיקול הדעת יכול לישא וליתן עם המורה עד שיחזור. והש"ך חולק, אמנם עיקר כדברי הרמ"א, ומ"ש מה שעשה עשוי היינו אם אינו מודה שטעה אין השני יכול לאסור, ואם מודה שטעה ומיתסר הפירות על ידי עצמו ישלם מביתו (קצה"ח).

וג' הדיוטות דינם כיחיד מומחה - פירוש, ומהני גבייהו הקבלה שאם טעו פטורים מלשלם, ובזה אין מח' מחבר רמ"א (סמ"ע), וי"א דבג' הדיוטות כיון דלא צריך לקבלתם לא אמרינן דקבלתם מועיל לפטור, וחייב מדינא דגרמי (ש"ך). וי"א דאפילו לא קבלוהו בפירוש אלא שלא דן ע"י כפיה נמי פטור כיון דאנוס הוא, דאין הקבלה גורם הפטור אלא הכפיה גורם החיוב וכל שלא דן בכפיה הוי אנוס ופטור, ועיין מ"ש בסק", ובהוראות איסור והיתר כל שהוא מומחה וחייב להורות אפילו לא קבלו פטור ולא בעינן קבלה אלא בדיני ממונות, וכן כתב הרמ"א (סעיף א') [ודלא כש"ך סק"]. אבל אפילו לדעת הש"ך עכשיו שנשתררב המנהג שהדיינים לוקחים שכר על הפסק א"כ חייב בטעות, ואין טענת אנוס, ואפילו אם שכרם היא שכר בטלה, גם כן דינם כשומר שכר שחייב (קצה"ח). כל שקיבלו בפירוש ואמרו הרי אתה מקובל עלינו ודאי דפטירי, אבל לא בסתם שבאו (נתה"מ).

ולא יאמר האדם כו' - קאי אהיכא דאין סוגיא דעלמא כאידך, דאי סוגיא דעלמא כאידך, פשיטא דאין בהכרעתו כלום (ש"ך).

לא יוציא ממון מספק - ואי מהני תפיסה בדבר שיש בו פלוגתא ותופס האחד ואומר קים לי כמ"ד כמותי, לא מהני כי אם בנדוניות חתנים, אבל במקומות אחרים לא מצינו שאמרו דמהני בכה"ג, וי"א דיכול לומר קים לי בכ"מ, ועי' לקמן סי' קלט ס"ד, דבר שיש בו מחלוקת ולא תפיס חד מינייהו ואין שייך בו חלוקה, אומרים בו כל דאלים גבר (סמ"ע), וכל זה דווקא אם תפס החתן קודם שנולד הספק היינו קודם שמתה אשתו ואפי' אם היה ביד החתן בחיי אשתו חפציו של חמיו בתורת שאלה ואחר מית' רוצה לתפוס לא מהני, ויש חולקים (פ"ת * ב"ש), ועמ"ש לקמן סק" (פ"ת).

דכל היכא דאיכא ספיקא דדינא - עיין בסוף הספר [בקונטרס כללי התפיסה לסמ"ע] כתבתי הכלל דספיקא דדינא באריכות [מובא אחרי סעיף כז?] (סמ"ע), דכל היכא דאיכא ספיקא דדינא אין מוציאין מיד המוחזק. והנה רבו חילוקי הדינים בזה באיזה מקום יכול המוחזק לומר קים לי וכן אי מהני תפיסה, והראשונים והאחרונים לא ביארום על נכון, ומקום הניחו לי להתגדר בזה, וכבר חבירתי על זה ספר שלם קראתיו תקפו כהן, בו מבוארים כל אלו דינים על נכון בראיות ברורות (ש"ך).

בחכמה ובמנין - אם זה גדול בחכמה וזה גדול במנין, הולכין אחר גדול במנין, פירוש, תלמידים הרבה, אי נמי שרוב תלמידים אומרים כמותו (סמ"ע).

ואפילו אין הרבים מסכימים מטעם אחד כו' - בספרי שפתי כהן ב"ד (סימן רמ"ב בהנהגות איסור והיתר) העליתי דבאיסור דאורייתא לא אזלינן בתר רבים אם מסכימים להקל מב' טעמים שונים. מיהו היינו דוקא כשבאנו להתיר דין שאנו מסופקים בו מתוך החיבורים, הלכך כיון שאין הרבים לפנינו חיישינן שמא בזה העיקר כאותו פוסק דמחמיר, אבל כשהרבים לפנינו פשיטא דאזלינן בתרייהו אף על גב שאין מסכימים מטעם אחד, דלא אשכחן בשום דוכתא דסנהדרין או דיינים צריכין הרבים לומר טעם אחד. מיהו היינו דוקא במקרא, אבל במשנה ושו"ס ופוסקים לא שייך האי מילתא, דכמה פעמים אשכחן דין אחד מטעם אחד מפורש במקומות הרבה, ולענין דיני ממונות ק"ל בכל דוכתא קולא לנתבע וחומרא לתובע, הלכך כי היכי דבאיסורא דאורייתא לא אזלינן בתר רבים לקולא היכא דאין מסכימים רק משני טעמים, ה"ה דאין מוציאין ממון בזה, ואף על גב דבלאו הכי ק"ל (בסימן רלב סכ"ג) דאין הולכים בממון אחר הרוב אלא אחר המוחזק, מ"מ נפקא מינה היכא דליכא אלא שני פוסקים ושניהם מחייבין משני טעמים, וזה חולק על טעמו של זה וזה על טעמו של זה, מצי המוחזק לומר קים לי כהפוסק בהא דחולק על טעמו של חבריו, ולא קים לי בהא דמחייב כמותו, רק קים לי בהא כאידך (ש"ך), אם שנים מתירים משני טעמים שונים, הוי מחלוקת אם מצטרפים להתיר (רע"א * גט פשוט), מעשה שראובן תבע את שמעון במאה דהיינו חמשים עבור הדין שגרם לו וחמשים עבור הוצאות שהוציא עליו, וכאשר נשאו ונתנו הדיינים נחלקו לשלש דעות, דין אחד פוטר את שמעון לגמרי, ודיין השני מחייב לשמעון בחמשים דגרמי, ודיין השלישי מחייב ג"כ לשמעון בחמשים, אך לא באותן החמשים דגרמי כי אם באותן שהוציא הוצאות, וכל אחד ואחד מג' הדיינים עומד על דעתו ואין מכריע ביניהם, יש לחתוך הדין לחייב את שמעון בחמשים, דעל"פ נתחייב שמעון חמשים ע"פ רוב דעות, ואף שהוא ע"פ ב' תביעות חלוקות, אע"פ דאילו לא היו אלו ב' תביעות במעמד אחד בודאי שהיה שמעון נפטר מכל תביעה בפני עצמו ע"פ רוב דעות, אפ"ה כיון דשתי התביעות היו בבית אחת, דין תביעה אחת יש להם (פ"ת).

ואם הוא בהוראת איסור והיתר כו' ואזלינן בתרייהו - כבר ביארתי דינים אלו בפסק הארוך שלי על הנהגות איסור והיתר ביורה דעה סימן רמ"ב (ש"ך).

ואם היה מנהג בעיר להקל כו' - וה"ה להיפך שהיה מנהג בעיר להחמיר ע"פ חכם אחד ומת, ובא חכם אחד ומיקל, יכולים לנהוג היתר (ש"ך), במקום שיש שם גדול וחכם שהנהיג שם הוראה אחת, יש ללכת אחרי ההוראה, אפילו לא נהגו כן בשאר המקומות, ואפילו לא קיימי כוותיה בשאר מקומות, שאין פסק ההלכה כמותו, מ"מ במקומו יש לעשות כהוראתו. ואם א' מאנשי מקומו הולך במקום אחר דפליגי על הוראת מקומו, יש לו לנהוג בעצמו כהוראת חכם מקומו אם דעתו לחזור וכו' אפילו מת החכם שהנהיג באותו מקום ההוראה ההיא שלעולם צריך ללכת אחר הוראתו באותו מקום שהנהיג הוא, ואין לבטלה באותו מקום בשום ענין. ואם נעקרו משם כל אנשי המקום ההוא לגמרי ועמד כך המקום כמה שנים בלתי יהודים כלל ואח"כ באו לעמוד שם יהודים ממקום אחר שיודעים הוראת חכם ההוא שהיה עומד שם מסופקני אם עליהם להנהיג כך או לא (ש"ך * שלטי הגבורים).

כל מקום כו' - פוסקים בכל מקום כרב אלפס, אם לא במקום שהתוספות חולקין עליו (סמ"ע). הא דפוסקים נקטינן כבתראי, היינו כשראה האחרון דברי הראשון ולא חזר בו מקמיה דקמא, אבל אם לא ראה אותו ולא שמע

סברתו, אדרבה אמרינן דהלכה כקמא, דשמא אם היה רואה האחרון דברי הראשון היה חוזר בו. ועוד, דע"כ לא אמרינן הלכה כבתראי לגבי קמאי אלא כשאין בין בתראי לקמאי אלא כהדרגת אמוראי קמאי לאמוראי בתראי, אבל היכא דאיכא בינייהו כהדרגת שבין אמורא לתנא, לא אמרינן הלכה כבתראי, אלא אדרבה אין גם האחד מהאמוראים בלעדי רב יחלוק על התנא אם אין תנא אחר מסייעו וסומך עליו, וא"כ השתא אין ספק שמהר"ק שהוא מדורותינו אלה לא אמרינן עליו לגבי התוס' דהלכה כמותו שהוא בתרא לגבי דידהו, ואנן סהדי דאי דעתיה הוה שהתוס' סוברים דאסור לא היה חולק עליהם, ומה גם להקל, אלא אדרבה היה חוזר מקמי דידהו, ועיין מ"ש בזה בהנהגת איסור והיתר ב"ד סימן רמ"ב (ש"ך).

דהלכה כבתראי כו' - אף יחיד נגד רבים הלכה כבתראי, כיון דבתראי ראו דברי קמאי וסברי להו בטענות אמרינן מסתמא הוה קמאי מודו לבתראי, ועוד דהאי כללא לא נאמר אלא היכא דהאחרון מברר דבריו בראיות צודקות, אבל היכא דהאחרון כותב דעתו בסתם בלי שום ראיה שלא כדעת הפוסק הקודם לו, מאי אולמא דהאחרון מהראשון (פ"ת).

ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ד): וכל דין הראוי לדון שנתן לו ראש גלות רשות לדון יש לו רשות לדון בכל העולם אף על פי שלא רצו בעלי דינין בין בארץ בין בחוצה לארץ אף על פי שאינו דן דיני קנסות, וכל דין הראוי לדון שנתנו לו בית דין שבארץ ישראל רשות לדון יש לו רשות לדון בכל ארץ ישראל ובעיירות העומדות על הגבולים אף על פי שלא רצו בעלי דינין, אבל בחוצה לארץ אין רשות מועלת לו לכוף את בעלי דינין, אף על פי שיש לו לדון דיני קנסות בחוצה לארץ אינו דן אלא למי שרוצה לדון אצלו, אבל לכוף את בעלי דינין ולדון להם אין לו רשות עד שיטול רשות מראש גלות.

ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ג): ראשי גליות שבבבל ב במקום מלך הן עומדים, ויש להן לרדות את ישראל בכל מקום ולדון עליהן בין רצו בין לא רצו שנאמר לא יסור שבט מיהודה אלו ראשי גליות שבבבל.

ע"י רמב"ם (בכורות פ"ג ה"א): אין שוחטין את הבכור אלא על פי מומחה שנתן לו הנשיא שבארץ ישראל רשות ואמר לו התר בכורות במומן, אפילו היה מום גדול וגלוי לכל לא יתירו אלא מומחה שנטל רשות, וכל הבכורות אדם רואה חוץ מבכורי עצמו.

ע"י רמב"ם (סנהדרין פ"ד ה"ח): ויש להן למנות כל מי שירצו לדברים יחידים, והוא שיהיה ראוי לכל הדברים, כיצד חכם מופלא שראוי להורות לכל התורה כולה יש לבית דין לסמוך אותו וליתן לו רשות לדון ולא להורות באיסור והיתר, או יתנו לו רשות באיסור והיתר ולא לדון דיני ממונות, או יתנו רשות לזה ולזה אבל לא לדון דיני קנסות, או לדון דיני קנסות אבל לא להתיר בכורות במומין, או יתנו לו רשות להתיר נדרים בלבד או לראות כתמים וכן כל כיוצא בהן.

כל זמן שלא קנו - דוקא כשקיבלו בקנין סודר על הפרשה, ופירשו בפירוש שיהיה פלוני ופלוני פשרנים, אבל אם קיבלו קנין סודר בסתם על הפרשה, אין יכולים שלשה לעשות פשרה כל שלא קיבלו עליה, ואם באו לפני ג' לדין וקיבלו קנין סודר סתם על הפרשה, הוי כפירשו על שמות הפרשנים (נתה"מ), [כהגה"ה על הנתה"מ] לפ"ז גם בדין המבואר לקמן (סי' ר"ט) באם א"ל הריני מוכר לך כפי מה שישומוהו שלשה קנה כו', צריך לפרט דוקא מי יהיו השמאים, וכן במכירת חמץ שלנו [לפי הנהגת כעת שמוכרים הכל לנכרי הקונה בלא קצב דמי המקח על כל דבר ודבר, רק שיהא המקח מכל דבר כפי שישומו שלשה אנשים בקיאים בשומא], אבל מסתימת לשון הש"ס והפוסקים לא משמע כן, וצ"ע (פ"ת).

דפשרה צריכה קנין כו' - והפשרנים נאמנים שעשו קנין, ופשרה שעשו בעלי דינין עצמן ביניהן א"צ קנין (ש"ך), הא דפשרנים נאמנים שעשו קנין, נאמנים אפילו אין בעלי דינים בפניהם, ואפילו ב' עדים מכחישים אותם (ש"ך * מהריב"ל), אם פסקו הדיינים פשרה שלא ברור, ואומר הדיין הפשרן שלכך נתכוון נאמן כיון דלא נתפרש הוה ליה כאלו לא דן וכיון דלא דן אכתי נשאר הרשות בידו לחזור (רע"א * מהריב"ל), ואם נעשה בפני טובי העיר א"צ קנין (רע"א), אם נעשה בפני טובי הקהל אפילו באתן לך הוי כקנו מידו ואינו יכול לחזור (רע"א * הראנ"ח), ו"א דמשי"כ הש"ך שפשרה שעשו בעלי דינין עצמן ביניהן א"צ קנין, כיון דנתפשו מרצונם הטוב שוב אין התובע יכול לחזור בו דמחילה אינה צריכה קנין, דדוקא בפשרה שעל פי הדיינים יכול התובע לחזור בו דיכול לומר הדיינים הטעו אותי ועל פי הפצרתם מחלתי, אבל הנתבע אף בנתפשו מעצמו יכול לחזור בו שלא ליתן כפי הפשרה, והיכא דהנתבע חוזר בו נראה דאף התובע שוב יכול לחזור בו, ועיקר דכל הנתבע לא יכול לחזור בו, ברגע שחייב את עצמו בדבר (פ"ת * שעה"מ), פשרה על מכירה ללא קנין, רק נתינת מעות, נשאר ככל קנין במעות ללא קנין, ולא קנה (פ"ת * נאות דשא), שליח שפשע בשטרות של משלח ונאבדו מידו, והמשלח הוציא כתב בחתימת ידו של השליח שהתחייב א"ע אף באונסין, וטען השליח לפני ב"ד שהמשלח מחל לו שאמר לו אני מוחל לך רק שהשבע לי שאין השטרות ברשותך ולא יותר, והמשלח מודה רק שחוזר בו מאחר שלא הוה המחילה בקנין. יכול לחזור, משום דכשאמר לו אני מוחל לך רק שתשבע שאינו ברשותך, ג"כ לא חל המחילה עד דישבע, וא"כ יכול לחזור (פ"ת). וקשה דהא דין זה מבואר ברמ"א לקמן (סי' כב ס"א). וי"א דהיכא שבאו שנים לדין לפני שלשה לקיים כל אשר ימצאו ביניהם לפי ראות עיניהם, או שבאו בפני ג' בעלי בתים דלא בקיאי בדינא, דנמצא תחילת הורדתן לדין לפנייהם הוא לפשרה, ואף ע"פ שלא פירשו להדיא אין יכולים לחזור בהן אפילו לא קנו מידם, אבל לכו"ע כשהפשרנים שלחו וקראו לבע"ח ופירשו ביניהם, בעי קנין (פ"ת).

אפי' בג' - פירוש, אפילו שלשה דיינים עשו הפשרה וכה"ג בדין א"צ קנין, שאני פשרה שרוצים שיותר עמו במקצת לפני משורת הדין (סמ"ע), ו"א דבג' אין צריכה קנין, עכ"ז אין לטעון קים לי נגד פסק השו"ע והרמ"א, ועי' לקמן (סי' כה סק"י) (פ"ת).

אבל אם קנו מידן - עיין לקמן (סי' קצה ס"ח) [שיכולים לחזור תכ"ד] (ש"ך).

אפילו ביחיד - יפה כח שלשה הדיוטות לגבי דין מכה יחיד מומחה, והם אינן יכולין לכופ לדין לפנייהם במקום שרוצה לירד להם בזה ברור לו א' וכו', ואם שני הצדדים מעיקרא הסכמו לברור להם מבוררים ולטעון לפנייהם והם ישלחו לאשר יחפצו, הוא טוב לשניהם, ואם כבר קנו בקנין לדין בדרך זה, אין לאחר קנין מאומה, ואם אחד מן הדיינים ברח לנפשו, שנים הנשארים במעמדו ייסרו ויכופו אותו הצד להחזירו, או שיברור אחר במקומו (ש"ך * רמ"א). וי"א דוקא בשנים - פירוש, פשרנים (סמ"ע), אם התובע עשה כמו שהנתבע ביקש, ומחלו, אין צריך קנין, אבל לפני פסק הפשרה, צריך קנין כדי לחייבו (סמ"ע * הגהות דרישה ופרישה), אם טובי העיר הטילו חרם לקיים הפשרה ולא עשו קנין, זה לא מחייב, ואין עליהם חרם, דאין כח ביד טובי וגדולי העיר להטיל חרם לעשות פשרה, ועוד אפילו אם טענו טענותיהן בפני הברורין שהובררו מצד טובי הקהל אין לומר סברו וקבילו החרם דאם לא כן היה להם למחות מיד לטעון טענותיהן לפני אותן הברורים, אין זה ראייה, שהרי אפשר מרצונן וחפצן טענו ולא קבלו עליהן החרם, ועוד דאפי' אם נאמר דמחמת החרם טענו טענותיהן ולא מרצונם אלא שחשבו שהיו מוכרחות לקיים

החרם משום דטעו לומר דכל כמינייהו דטובי וגדולי הקהל להטיל החרם הנזכר אפילו הכי הויה קבלה בטעות ולא מילתא היא (ש"ך * מהריב"ל).

ה"ה אם נתן שטר עליו - גם המחבר כתב בסמוך סעיף י"ג דאם קיבל הנתבע גזירת הפשרנים ועשה שטר הן בלשון הודאה הן בלשון חיוב אינו יכול לחזור בו. והרמ"א קמ"ל כאן דאפילו בעוד שאינו יודע הסך שיתפשו אותו עליו, אם נתן שטר אנפשו בלשון חיוב אינו יכול לחזור בו, והוא שיתכתוב בשטר אפילו בלא עדים הריני חייב לך עד סך כך וכך כפי אשר ימצאו הפשרנים בינינו, דבזה נתחייב לו אפילו בדבר שאינו חייב לו מעולם, דאלימא מילתא דשטרי וכמש"ל סימן מ' סעיף א', ע"ש (סמ"ע), עיין לקמן (סי' יג ס"ב) (ש"ך), אם קיים הפשרה או הגזרה עליו ונתן בידו מה שגזר הדיין או הפשרן עליו אין לך קנין גדול מזה (ש"ך * רשד"ם).

צריך להקנות לו החפץ - פירוש, החפץ שטוענין עליו צריך הנתבע להקנות לו ע"י קנין סודר כפי השיעור אשר ימצאו ביניהן הפשרנים, ואם טוענים על המעות דאינו נקנה בחליפין דקנין סודר, צריך לשעבד נפשו להתחייב לו כפי אשר ימצאו הפשרנים (סמ"ע),

שלא יהא קנין דברים - נראה דוקא בנתבע שמקנה לו "ליתן", ו"אתן" הוה קנין דברים כמ"ש בריש סימן רמ"ה, משום הכי צריך להקנות לו החפץ, אבל בתובע סגי שיקנה מידו לותר ולמחול לנתבע מה שבידו, ועיין לקמן (סי' עג ס"ט). ואי תביעתו מכח שטר שבידו, מקנה לו בקנין שיחזיר לחבירו השטר כפי אשר ימצאו הפשרנים, אבל אם מקנה לו בקנין שיעשה לו שטר מחצילו כפי דבריהן, הו"ל קנין דברים, וכ"כ הרמ"א (לקמן סי' רג ס"א) (סמ"ע), עי' ט"ז לקמן (סי' רג ס"א) שחולק עליו וס"ל דקנו מידו למחול הו"ל ג"כ קנין אתן, ע"כ צריך לומר בפירוש אני מוחל לך עד סך שיאמרו הפשרנים (פ"ת).

²⁶ ואין הדין חוזר - פירוש, אפילו כשאפשר להחזיר, כיון דמ"מ פסק כאחד מהתנאים או האמוראים שחולקין בדין זה, לאו כל כמיניה לחזור הדין. ואם כבר הוציאו מיד הנתבע ונתנו ליד התובע פשיטא להו דאין חוזרין ומוציאין מידו, אלא אפילו עדיין לא הוציאו מיד הנתבע דקם דינא וחייב הנתבע לשלם להתובע וחוזר אח"כ על הדיין שגרם לו היזק (סמ"ע), האי דינא דהכא דחייב היינו משום דינא דגרמי וכל היכא דחייב משום דינא דגרמי חייב מדינא ולא משום קנסא, ונ"מ שאם מת שגם בנו אחריו חייב. ועוד דכל זה דווקא אם הוציא, ולא רק שפסק כן, ודלא כסמ"ע. יחיד מומחה שנטל רשות מריש גלותא יכול לדון לכתחילה ואי טעה פטור לשלם, אלמא דנטילת רשות מריש גלותא פטורו לשלם. וכ"ש כשהם ג' סמוכים דיש להם רשות מדאורייתא, וכי לא עדיף רשותם דרחמנא מרשותא דריש גלותא, ולפיכך ג' הדיוטות או יחיד מומחה אף על פי שיש לו רשות מדרבנן לדון, מ"מ כיון דמדאורייתא פסילי אלא שחכמים ז"ל תיקנו שיכולים לדון, הם אמרו והם אמרו שחייבים אם טעו, דלימטעי לית להו רשותא, אבל בג' סמוכים דאית להו רשותא מדאורייתא, לגמרי אית להו רשותא, ורחמנא לא פליג בהכי, וגם כיון דהם חייבים לדון מדאורייתא אף בכפיה, ואם הם לא יכופו לדון מי ידון, א"כ הם אנוסים אף על הכפיה ועל הטעות דמומחים הם, הלכך אפילו טעו פטורים, מיהו דוקא סמוכים, וכמו שנתבאר, אבל שאינן סמוכים אפילו הם מומחים דגמירי וסבירי והם ג', חייבים לשלם כשדנו בכפיה (ש"ך). טעה בדבר משנה שייך לומר בחייב את הזכאי לאו כלום עביד אף דברי הזיקא, דודאי היה מוכרח ליתן על פי בית דין, מכל מקום הא דיבורו של הדיין לא הזיקו כלום, דאף כשנתן לו היה יכול להוציא ממנו דהא הדין חוזר, אף שאחר כך לא היה יכול להוציא ממנו, מכל מקום לא היה ברי הזיקא שלא יהא אפשר להחזיר. מה שאין כן בשיקול הדעת, דתיכף

לישב דנפקא מינא באמרו להם על מנת שתדונו דין תורה
דחייב לרש"י, כמו שכתב הש"ך סק" (נתה"מ).
ע"פ החרם כו' - אבל קנס לא מספיקה, דאונס ממון לא
מיקרי אונס כדלקמן סימן שפ"ח ס"ב (ש"ך), וי"א שכאן
אונס ממון חשיב אונס (נתה"מ).

לא ישלמו - אפילו דנו בכפיה, דמוכרחים הם לכופ
ולדון, דאל"כ בלאו הכי פטורים כדלעיל סעיף ב', דג'
הדיוטות כיחיד מומחה, ומומחה וקיבלוהו אפילו בסתם
פטור. אבל אין לפרש דמיירי ביחיד שדן, דבכה"ג חייב
מדינא כשאינו מומחה וקיבלוהו, דהא פשיטא דמשום חרם
הקהילות אין מוכרח לדון ביחיד, ולכן בג' הדיוטות כו'
דב"ד הן ואין לדין אלא מה שענינו רואות, כלומר מוכרחים
הם לדון דב"ד הן שנבחרו לכך לדון ואין לדין אלא מה
שענינו רואות, אבל אם נשאו ונתנו ביד חייבים, דלא שייך
בזה אין לדין אלא מה שענינו רואות דל"ל לישא וליתן
ביד, ואף על גב דגבי מומחה שנבחר מהקהל פטור בכל
ענין, היינו משום דרשות הקהל הוי כמו רשות דריש
גלותא, אבל ג' הדיוטות אינם פטורים משום רשות הקהל,
דרשות לא מהני רק במומחה, רק דהם פטורים משום שהם
מוכרחים לדון ע"פ הקהל (ש"ך).

דמה להם לעשות כו' - ונראה דכיון דאין פטורין אלא
מהאי טעמא דמה להם לעשות, אם נשאו ונתנו ביד
חייבים, דלא ה"ל לישא וליתן ביד, דדוקא כשלא נשאו
ונתנו ביד פטורים משום דמוכרחים הם לדון בכפיה
ואנוסים הם ע"פ חרם הקהילות, אבל אין חייבין לישא
וליתן ביד, ואפילו לפי מה שפירשתי בס"ק דמומחה פטור
מטעם דהוי כמו אנוס, וא"כ כיון דק"ל מומחה וקיבלוהו
פטור אפילו נשא ונתן ביד, התם כיון שהוא מומחה ושכלו
נוטה בבירור שהדין כך ולבו אנסיה, אם כן לא מיחייב על
מה שנשא ונתן ביד, שהוא סובר בפשיטות הדין כן ולמה
לא ישא ויתן ביד בדבר שהוא פשוט לו שהוא שייך לחבירו,
אלא שטעה בזה והוא אונס על הטעות, אבל הכא דהם
הדיוטות ואין הדין ברור להם, רק שהם פטורים מחמת
שהם כמו אנוסים לדון, א"כ אינם אנוסים רק שיפסקו
הדין, אבל מכל מקום לא ה"ל לישא וליתן ביד בדבר שאין
ברור להם. ועוד דבלאו הכי נמי אין הכל מודים בדין זה
דמוכרחים הם וכמ"ש לעיל, הלכך נראה דבנשאו ונתנו ביד
חייבים (ש"ך), מש"כ הש"ך דל"ל לישא וליתן ביד, קשה
דהא מוכרחין הן לישא וליתן על ידי שליח ב"ד דדמי לנשא
ונתן ביד (נתה"מ).

מ"מ יש להם לחזור אם טעו כו' - משום דאדעתא דהכי
מינוהו וקיבלוהו עליהם הצבור, אבל אם קיבלו בהדיא בין
לדין בין לטעות וכבר הוציאו מיד הנתבע ונתנו ליד התובע,
אפשר דלא מצוי לחזור ולהוציא מיד, דמ"מ רמ"א וכו' יש
להם לחזור, קאי דוקא אמ"ש "או בזמן הזה שמכריחין
הקהל", וכשקיבלו עליהם בין לדין בין לטעות סתם (סמ"ע).
ויש חולקים דמ"ש "מ"מ יש להם לחזור", היינו קודם
שנתקיים פסק שלהם דבזה לא שייך לומר מה יש להם
לעשות, ועיקר מילתא אתא לאשמעינן דאם אינם רוצים
לחזור ישלמו אף בזמן הזה, אבל אם כבר הוציאו מיד
הנתבע ליד התובע פשיטא דאין יכולים לחזור, דהא טעמא
דשיקול הדעת הוא מה שעשה עשוי משום דהמוחזק יכול
לומר מאן לימא שטעית דילמא טעמא קמא דילך אמת, אם
כן האי טעמא שייך נמי אף האידנא שהם דיינים ע"פ
הקהל, ואין מקום לספיקו של הסמ"ע אם קיבלוהו בין לדין
בין לטעות, דקודם שהוציא ונתן לשכנגדו נראה דיוכל
לחזור אף לאחר גמר דין שאמר פלוני זכאי ופלוני חייב, אף
על פי שקיבלוהו בין לדין בין לטעות, היינו כשהדין לא ידע
שטעה ויחשוב שדן יפה אלא שאח"כ נתברר שטעה, שוב
אין הדין חוזר כיון שכבר נעשה כפי מה שפסק, אבל
פשיטא דקודם שנעשה כדבריו אם נודע לו לדין שטעה
והוא חוזר יכול לחזור. ועוד, דהא אפשר לומר דמה שהתנו

כשנתן הנתבע לתובע הדין קיים מחמת דיבורו של הדיין,
ודיבורו של הדיין מזיקו, נהי דמזיק ממש לא הוי כיון דלא
עביד מעשה, והוי גרמי, מה שאין כן בטועה בדבר משנה
דלאו דיבורו מזיקו ושייך לומר לאו כלום עביד (נתה"מ).

אבל אם קיבלום עליהם בין לדין בין לטעות וכו' - יש
אומרים שאם קיבלו עליהם יושבי קרנות, שדינם דין,
ואפילו טעו אין חייבים לשלם, דהא לא מצי למימר
אדעתיה דלדון דין תורה קיבלום, דהא מידע ידעי שאינם
יודעים דין תורה, ועי' לעיל ס"ג סק". אמרו לו מתחילה
הרי אנו מקבלים אותך עלינו ע"מ שתדינינו דין תורה וטעה
בשיקול הדעת, לרש"י נתבטלה הקבלה וה"ל כאילו לא
קיבלוהו, והלכך באינו מומחה אין דינו דין כלל, ובמומחה
מה שעשה עשוי וישלם מביתו, ולהירושלמי הקבלה
במקומה עומדת, ובאינו מומחה מה שעשה עשוי וישלם
מביתו, ובמומחה מה שעשה עשוי ופטור לשלם (ש"ך).

בין לטעות - ונראה דאע"ג דלא אמרו והפטר נמי פטור
הדיין, דכיון דקבלו עליהם בין לדין בין לטעות ה"ל כאומר
קרע כסותי דפטור אפילו לא אמר והפטר היכא דלא אתי
לידו בתורת שמירה (קצה"ח). נראה דסגי בקבלה בלא קנין.
ולא דמי לפשרה דבעי קנין, בטעות בשיקול הדעת דהוי גם
כן דין תורה כמו שכתב הש"ך בסק". ועיקר הטעם הא דקם
דינא בטעות בשיקול הדעת, משום דכבר הוא מוחזק, ואף
דבשיקול הדעת מוציאים אפילו מיד המוחזק כיון דסוגיא
דעלמא כאידך, מכל מקום כיון שכבר הוחזק על פי בית דין
אין מוציאים מידו וכמו שכתבתי לעיל (סק"). וכיון דמומחה
שדן בכפיה אין לו דין בית דין כלל, כמבואר בסימן ג' סעיף
ב', אין הדין שלו קיים בטעות, כיון שהבעל דין לא הוחזק
על פי בית דין, ועל כן בקיבלו עליהם שיהיה לו דין בית
דין, רק שאמר דון לנו דין תורה, וכיון דטעות בשיקול
הדעת גם כן דין תורה הוא, כמו שכתב הש"ך, הדין קיים
כיון שהוחזק על פי בית דין וחייב הדיין לשלם, אבל בקבלה
סתם אמרינן דהיתה הקבלה בין לדין בין לטעות, דאין
לומר שלא היתה הקבלה רק להיות הדין קיים בטעות אבל
לא לענין פטור תשלומין, דזה אינו, דכיון שבודאי היתה
הקבלה אף לענין טעות ולא אמרו בפירוש לדון דין תורה,
ודאי היתה הקבלה לכל דבר אף לענין פטור תשלומין
(נתה"מ).

או בזמן הזה שמכריחין הקהל כו' - וי"א דגם האידנא
חייבים, ועל"פ לא ה"ל להרב מהרמ"א לכתוב בפשיטות דין
זה, אלא ה"ל לכתוב בשם יש מי שאומר או יש אומרים,
וצ"ע (ש"ך).

שם כו' - משמע דפטורים מטעם דמוכרחים הם לדון
שעושים אותם דיינים בעל כרחן והוו כמו אנוסים, וכן
משמע מטעמא דכתב דמה להם לעשות. ויש לדקדק
דתיפוק ליה דהאידינא בלאו הכי פטורים מלשלם, דכיון
דקבלינהו הקהל הוי כמו קבלינהו הבע"ד, שהרי הקהל
בוררים אותם ברצון כל הקהל, וג' הדיוטות דקיבלו עליהו
פטורים, ועוד, דאילו מטעם קבלינהו אפילו נשאו ונתנו
ביד פטורים, ואילו מטעם מוכרחים בנשאו ונתנו ביד
חייבים, וכמ"ש בס"ק. ונראה דס"ל להרב דע"כ לא אמרינן
ג' הדיוטות דקבלינהו פטורים, אלא מטעם דלדון בעל
כרחם לא אצטרך קבלתם דבלא"ה ג' הדיוטות יכולים לדון
בכפיה, וא"כ אהני קבלתם למפטרינהו, אבל האידנא
דבוררין הקהל דיינים, א"כ אין ג' הדיוטות יכולים לדון
בכפיה דהרי אינם דיינים, והוי ברירת הקהל כמו גילוי
מילתא דג' דיינים אלו אינם יושבי קרנות דפסילי לדון,
וא"כ אי לאו ברירת הקהל לא היו יכולין לדון בע"כ, ומהני
ברירת הקהל דיכולים לדון בע"כ, אבל לא למפטרינהו אם
טעו (ש"ך), בזמן הזה שנשתרבב המנהג ליטול שכר אף על
פי דאנוסים הם על פי החרם מ"מ בשכר הוי להו למידק,
ועיין מ"ש בסק" (קצה"ח), מש"כ הש"ך שבזה"ז דקבלינו, יש

בין לדין בין לטעות היינו לענין שיהא פטור מתשלומין, ואף במומחה וקיבלו עליהו דבלאו הכי פטור מתשלומין, ולא שייך לומר דהתנה בין לדין בין לטעות משום האי טעמא, מ"מ י"ל דלאו כולי עלמא דינו גמירי, אפשר שהבעלי דינים היו חושבים שחייב, אף על פי שקיבלוהו בין לדין בין לטעות, אם לא שהתנו בפירוש וקיבלו לקיים כל מה שיפסוק מיד בין שידון יפה בין שידון שלא כדון, דכל תנאי שבממון קיים, ועיין לעיל סימן כ"ב סק" (ש"ך), האי מ"מ קאי על המחבר ולא על רמ"א דבסמוך ליה (ט"ז).

יש להם לחזור כו' - מש"כ בסמ"ע סק" דלא קאי רק אמ"ש או בזמן הזה כו'. ולפי מה שכתבתי שם, דמירי דוקא קודם שהוציא וזכה שכנגדו, א"צ לדחוק בזה, אלא קאי אכולה מילתא, דבין בזמן הזה ובין שקיבלו עליהם בין לדין בין לטעות יכולים הדיינים לחזור כל זמן שלא נתקיים פסק שלהם כשטעו בשיקול הדעת (ש"ך).

הלכו אחר שנים שבהם - היינו דוקא אם אין מומחה באותן השנים, אבל אם יש באותן ב' אחד מומחה שהיה ראוי לדון ביחיד, אז השנים צריכין לשלם הכל, דהא לא מצי למימר דבזולת השלישי לא היינו ראויים לדון וזה שאינו מומחה צריך לשלם כ"כ כמומחה, כיון דזולתו לא היו הולכין אחר דברי המומחה לחוד כיון דיתבי אדעתא דג' והוא נמי גרם הרוב. והרמ"א השמיט זה, אפשר משום דאין נוהגין בזמן הזה לדון ביחיד כמו שהוא כתב בסימן ג' סעיף ב' (סמ"ע), דאע"ג דאין מומחה בזמן הזה, היינו לענין שידון לכתחילה בעל כרחו, אבל אם דן בדיעבד דינו דין וכמ"ש לעיל ס"ק י"ג, אם כן הכא כיון דדיעבד הוא ודינו דין חייבים, וכן עיקר, ואפשר דגם הרמ"א ס"ל הכי וקיצר בדבר (ש"ך).

והחלק השלישי מפסיד - אמנם יש חולקין וס"ל דכל היכא דאיכא פסידא לבעל דין הדר דינא, א"כ ה"ה הכא הדר דינא בחלק השלישי, אבל העיקר כמו הצד המובא ברמ"א (ש"ך), היכא דבע"ד ידע דנגמר הדין ע"פ שנים כי אחד מהג' היה מזכה, ואח"כ נתברר הטעות וצריכים הב' לשלם ב' חלקים, אך עתה כל אחד מהדיינים טוען שהוא המזכה ושני חבריו היו המחייבים, מי נימא דמצי בע"ד למימר להו תנו לי אתם שני חלקים ואתם תראו ביניכם מי חייב ומי פטור, או דילמא כל חד מצי א"ל לית לך מידי גבאי ומפסיד הכל, כי כל אחד נשבע ונפטר, או דילמא כגון זו דודאי תרי בשקרא משתבעי לא יהבינן להו שבועה ומשלמי, ועיין לקמן (סי' ססה ס"א) בגזל אחד מה' כו', כל אחד נשבע ומשלם גזילה לכל אחד, וצריך להתישב (פ"ת).

עיי' שו"ע (חור"מ סי' כה ס"א): כל דין שדן דיני ממונות וטעה, אם טעה בדברים הגלויים והידועים, כגון דינים המפורשים משנה או בגמרא או בדברי הפוסקים, חוזר הדין ודנין אותו כהלכה. הגה: מיהו י"א דאם נראה לדיין ולבני דורו מכח ראיות מוכרחות שאין הדין כמו שהוזכר בפוסקים, יכול לחלוק עליו, מאחר שאינו נזכר בגמרא. מכל מקום אין להקל בדבר שהחמירו בו החבורים שנתפשטו ברוב ישראל, אם לא שקבל מרבתינו שאין נוהגין כאותה חומרא. ואם אי אפשר לחזור, כגון שהלך זה שנטל הממון שלא כדון למדינת הים, או שהוא אלם, או שטימא דבר הטהור או שהורה בכשרה שהיא טרפה והאכילוה לכלבים וכיוצא בזה, הרי זה פטור מלשלם, אף על פי שגרם להזיק, לא נתכוין להזיק. הגה: ויש חולקין. ולענין הוראת איסור והיתר, אם הגיע להוראה, אף על פי שאינו סמוך, דינו כמומחה. ועיין ב"ד סי' רמ"ב מדין הסמיכות בזמן הזה.

כל דין שדן דיני ממונות וטעה כו' - דקדק וכתב כל דין [דווקא מי שנקרא דיין - ש"ך], דהיינו מומחה, או ג' הדיוטות ולא קיבלוהו עליהו, או יחיד הדיוט וקיבלוהו, דהן מותרין לדון ודינם דין אם לא טעו [וכ"ש מומחה וקיבלוהו או ג' מומחין], ואי טעו יש בהו הנהו חילוקים

דקמפרש ואזיל בין טעה בדבר משנה לטועה בשיקול הדעת, לאפוקי יחיד או אפילו שנים שהן הדיוטות ולא קיבלוהו עליהו, דדינם אינו דין אפילו לא טעו, ואפילו נטל רשות מריש גלותא עיי' לקמן סעיף ד' (סמ"ע), הדיוט ולא קיבלו שאינו דיין כלל, אין דינו דין אפילו לא טעה, כדלקמן סעיף ד', ואפילו לא נשא ונתן ביד חייב, דזה מתכוין להזיק הוא, דלא הוה ליה לדון בעל כרחם כיון שאינו מומחה. והיינו שכתבו כאן בסעיף זה אף על פי שגרם להזיק לא נתכוין להזיק, ולקמן בסעיף ד' כתבו שזה מתכוין להזיק, ולכן לקמן בסעיף ד' לא חילקו בין טעה בדבר משנה או בשיקול הדעת. והעיקר דבנשא ונתן ביד וא"א להחזיר אפילו טעה בדבר משנה חייב, דכיון דנשא ונתן ביד טובא עבד, וטעמא לאו משום פשיעותא דבעל דין, דבטועה בדבר משנה לאו כלום עבד, דהא אי בעי למהדר הוי הדר, ואיהו הוא דאפסיד אנפשיה במה שהשליכה לכלבים או הניחו לילך למ"ה או במה שאין לחבירו לשלם, וכה"ג אין הדין מתחייב בכך כיון שלא נשא ונתן ביד. אבל בטעה בשיקול הדעת דקם דינא ולא מצי הדר ביה, ואפילו הוה קמן לא הוה הדר ומתכשרא, א"כ לא עשה הבע"ד כלום במה שהשליכה לכלבים, דהא אפילו הוה קמן לא הוה הדר ומתכשרא, וכן אפילו היה לפנינו והיה לו לשלם לא היה יכול לחזור ולהוציא מיד הבע"ד חבריו, דכיון דנשא ונתן ביד נכנס הוא תחתיו וה"ל הדיין כמו לוח דיליה, ושוב אין לבע"ד שום דין ודברים עם חבריו רק עם הדיין, וזה שהלך למ"ה או הוציא המעות, של הדיין הוציא, והדיין הוא מתחייב לבע"ד שנטל ממנו (ש"ך). בגניבה וגזילה לא מרבינן שוגג כמזיד וכגון שלקח חפץ של חבריו ונתנו לאחר כסבור של אחר הוא, וא"כ צריך לומר אף על גב דאדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד היינו דוקא במזיק וכמ"ש, אבל בגזילה כיון דגוף החפץ לא הזיק אלא הגביה ונתנו לאחר והיה שוגג בו דכסבור שהוא של אחר לא מחייב על השוגג, וא"כ הכא גבי דיין כיון דכסבור הדיין של חבריו הוא וטעה בו ה"ל שוגג ואין בו חומרת מזיק דהא נתן הממון לחבירו ובשעת מעשה הוי אפשר למיהדר, אין בו אלא תורת גזל ואין לנו לחייב גבי גזלן שוגג כמזיד, וצ"ע (קצה"ח), וי"א שזה חשיב מזיק גמור (נתה"מ). ולא נפסל הדיין ההוא מכאן ולהבא, לפי שכל אדם עשוי לטעות, שאפילו גדולי התנאים טעו בדין כו', אלא דאם טעה מפני שאינו זהיר בתלמודו והרבה מדינו היו טעות, אפשר לפוסלו, אך לא פסול אלא לדון ביחיד מומחה אבל לא להיות נמנה בג' כו', ע"ש (פ"ת).

או בדברי הפוסקים - כל מה דסתם לן הב"י בשו"ע ולא חלקו עליו הבאים אחריו הוי דבר משנה, ובמקום שהביא הרמ"א דעת חולקים והסכים עמהם, ג"כ ה"ל כדבר משנה בארצות הללו דנוהגין כוותיה. ובמקום שכתב י"א ולא הכריע, ה"ל סמ"ע וש"ך בהכרעתו כדבר משנה בכל ענין. ואם אין כאן הכרעה אין להוציא ממון, ומ"מ אם פסק כבהגהת רמ"א להוציא ממון אין מחזירין, דאל"כ למאי נ"מ כתבו רמ"א. ואם יש מחלוקת בין הסמ"ע והש"ך, לא גרע כח הש"ך לדעתי במקום שחולק על הסמ"ע לפסוק כוותיה אף להוציא, וה"ל גם כן כדבר משנה דקיי"ל כבתראי, אף כי שמעתי שקשה מאד לפסוק להוציא נגד הסמ"ע, והיה לנו לומר דעכ"פ לא ה"ל הפוסק כסמ"ע כטועה בדבר משנה, מ"מ נ"ל כמו שכתבתי, אם לא שהדיין או הדיינים יודעים ומכירים שהש"ך עבר הדרך על הסמ"ע בטעם נכון. ע"ש עוד שכתב דלא ידע בזמנינו זה היכי דמי טעה בשיקול הדעת ודיתברר ודאי שטעו, אחר דקיי"ל כל מה שנזכר בספרי פוסקים ה"ל כטעה בדבר משנה כו' (פ"ת).

חוזר הדין - אפילו ג' מומחין אפילו קיבלו עליהם, שאין כאן דין כלל כיון שהטעות בדבר הפשוט, ואפילו נקיטי רשותא מבי ריש גלותא, דכיון דטעו בדבר משנה אין דין זה ראוי להתקיים כלל. טעה בדבר שנשאר בספק בש"ס, כגון

(קצה"ח), ו"א דעיקר כסמ"ע (נתה"מ). והנה אם כבר לקח אחד פירות מחבירו בחזקת טהורים ועדיין לא נתן המעות ותבעו לדין, וטעה הדין ואמר שהן טהורין, ומחמת זה זיכה החייב על פי טעות של שיקול הדעת, שטעה בדין טומאה וטהרה, אפילו למ"ד שהפירות נשארו טמאין כמעיקרא, מכל מקום הדין שדן בדיני ממונות קיים, ודומה לשאר טעות בשיקול הדעת דמה שעשוי עשוי, דיכול המוחזק לומר אני סומך על דבריך הראשונים. ומש"כ הקצוה"ח זיכה את החייב הוי כעדים שהעידו שקר ולא הוי מזיק ממש. ולא דק, דהא בשיקול הדעת מוציאין אפילו מיד המוחזק, רק מטעם שהחזיקו ב"ד והרי בדיבורם נעשה ההיזק (נתה"מ). אין הלכה של קם דינא [החזיקו ב"ד] אלא משום דבעל דין מצי אמר אנא אדיין סמיכנא ואין אנו יכולין לברר טעותו, משום הכי קם דינא. וא"כ קמי שמיא גליא אם הדין כדבריו א"כ אינו עושה היזק, ואם אין הדין כן לא עבד כלום (משובב).

שם - בא לפנינו לוקח ומוכר לישאל אם יקח פירותיו של זה המוכר אם הם טהורים, וטיהר את הטמא ולקח זה הפירות על פיו, ואח"כ נודע דשלא כדן טיהר, ורוצה החכם שהמוכר יחזיר לו מעותיו ויחזור ויטול פירותיו שהם טמאים, וקתני מה שעשה עשוי שטיהר לענין שהמוכר בחזקת טהורים מכרם, וא"צ להחזיר המעות, וישלם ללוקח מביתו כמו מראה דינר לשולחני (ש"ך), ו"א דאין לך מקח טעות גדול יותר דאילו הוי ידע הלוקח דאסרו הפירות לא היה לוקח ועי' הרמ"א בסימן רל"ב ס"ב (קצה"ח), ו"א כל שהוא בשיקול הדעת יכול המוכר לומר אני סומך על דבריך הראשונים, אבל כל זה רק אם תחול הוראתו, והיינו שעירבן, ואז הדין צריך לשלם מביתו, שהרי הקונה יכול לומר אני סומך על דבריך השניים.

ולענין הוראות איסור והיתר כו' - באיסור והיתר במומחה שהוא גמיר וסביר לחוד, פטור מתשלומין כיון שהוא מחויב להורות מן התורה, ולא דוקא סמוך (סמ"ע), ו"א דאפילו באיסור והיתר בעינן מומחה ונטילת רשות לענין פטור תשלומין, או מומחה וקיבלו עליהו. ומ"ש שהרי הוא חייב להורות מן התורה, לאו מילתא היא, דהתם מיירי כשמקבלים אותו ואינו מורה, או כשבאים לפניו סתם לשאול דבר הוראה, אבל בלא קבלה אינו מחויב להורות בעל כרחם (ש"ך).

²⁸ ויש חולקין - הלכה כהיש חולקים דכייפינן למיעבד לפנים משורת הדין אם היכולת בידו לעשות שהוא עשיר, וכתב, וכן נוהגים בכל ב"ד בישראל לכוף לעשיר בדבר ראוי ונכון ואף על פי שאין הדין כך (ש"ך * הב"ח), וכן אנו נוהגים להחזיר ואפילו כייפינן להחזיר היכא דהמוצא עשיר (ש"ך), עיין רמ"א לעיל (סי' יב ס"ב), [ואין בית דין יכולין לכוף ליכנס לפנים משורת הדין, אף על פי שנראה להם שהוא מן הראוי, ויש חולקים], ובב"ח שם [כדעת ה"ח שאפשר לכוף, והאי דכייפינן ליה למיעבד לפנים משורת הדין, היינו אם היכולת בידו לעשות שהוא עשיר] (רע"א), ועיין ש"ך לקמן (סי' רנט ס"ה) [אנו נוהגים להחזיר ואפילו כייפינן להחזיר היכא דהמוצא עשיר] (רע"א), וכן משמע דעת הש"ך לקמן (סי' רנ"ט סק"ג?), מה שרצה רב אחד לחייב הבע"ד משום לפנים משורת הדין ואפילו לכוף, ע"פ דברי הב"ח, אין דעתי מסכמת עמו כלל, חדא, דהב"ח גופיה לא כתב כך אלא בעשיר כו'. ועוד, הלא רמ"א העתיק כל המנהגים, ובמקום שיש מנהג כתב וכן נוהגין, וכאן הביא שתי דעות, דעה אחת בסתם ואח"כ ויש חולקין, וידוע היכא שכתב כן דעה ראשונה היא עיקר, ואפילו בדין גמור היכא דיש מחלוקת אין מוציאין מהמוחזק, ואפילו אחר הרוב דעות אין הולכין דיכול המוחזק לומר קים לי, והכא הוא איפכא דרוב דעות דפסקו דאין כופין הם עיקר כו', ובפרט בזה"ח ח"ו ליתן רשות לב"ד לילך אחר הסברות כדי לכוף להוציא ממון לפנים משוה"ד, ואפשר דגם הוא ז"ל לא

הנהו בעיני דקיימינן בתיקו דהוי חומרא לתובע וקולא לנתבע, ולא עבד הכי, לא שייך לומר טעה בדבר משנה אלא כשמתברר מתוך המשנה או הש"ס שטעה בודאי, אבל בבעיי דסלקי בתיקו לא מתברר שטעה. ואפילו כטועה בשקול הדעת נמי לא הוי כיון דלא מתברר שטעה בבירור, אלא מה שעשה עשוי ופטור לשלם. כיון דהתפיסוהו ב"ד ה"ל כתפס ברשות דמהני תפיסה בתיק"ו לכו"ע (ש"ך), פי' דברי הש"ך שהדין קיים דווקא שכבר התפיסו, אבל כל זמן שלא התפיסו, חוזר הדין (נתה"מ).

מכא ראיות מוכרחות - אבל אין דוחין הראשונים דברי חכמי הדורות בסברה בלי ראיה (פ"ת). יכול לחלוק עליו - אפילו לחלוק על דברי הגאונים (ש"ך).

מ"מ אין להקל כו' - בדיני ממונות אין שייך בו לשון קולא סתם, דמה שקולא לזה הוא חומרא לזה, אלא אמרינן ביה קולא לנתבע ומשום דהמעה (סמ"ע).

ואם אי אפשר לחזור וכו' - היינו דווקא כשלא נשא ונתן ביד, ומ"ש "והאכילוהו" היינו ע"י הוראתו (ט"ז).

או שטימא דבר הטהור כו' - היינו לאחר שהורה שהוא טמא לא דקדקו בטהרתו והניחוהו ליטמא בשרץ, דאל"כ היה אפשר לחזור מהוראתו ולומר שטהור הוא (סמ"ע).

והאכילוהו לכלבים - לשון האכילוהו משמע דע"י הוראתו שהיא טריפה האכילוהו בעליו לכלבים (סמ"ע).

אף על פי שגרם להזיק - פירוש וקיי"ל (לקמן סי' שפו ס"א) כר"מ דדן דינא דגרמי (סמ"ע).

לא נתכוין להזיק - שיש לחלק בין דיני דגרמי דמזיק, דמחויב האדם עליהו אפילו לא נתכוין דאדם מועד לעולם וכמ"ש לקמן בס' שנת"ח ס"א, ובין גרמא הבא ע"י הוראת הדיין, דאם באתה לחייב עליו לא ידון לעולם, וכיון דברשות ירד לדון לא מיקרי נתכוין להזיק, משא"כ ביחיד או שנים והן הדיוטות שדנו וטעו דהן חייבין דנקראים מתכוין להזיק (סמ"ע), וי"ח דכשנשא ונתן ביד אפילו טעה בדבר משנה כשא"א להחזיר, משלם כטועה בשיקול הדעת, מיהו היינו דוקא במומחה ולא קיבלו או הדיוט וקיבלו, אבל מומחה וקיבלו אפילו נשא ונתן ביד פטור (ש"ך).

לא נתכוין להזיק - ו"א דלא מיירי אלא כשלא טימא או האכילן לכלבים המורה בידיהם, דאם טימא או האכילן בידיהם זהו אינו גורם אלא מזיק ממש, ובזה מודים כו"ע שמחוייב לשלם אף בטעה בדבר משנה דהיינו בדבר פשוט, והעיקר דאפילו טימא או האכיל בידיהם גם כן גורם להזיק מיקרי, כיון שכוונתו היתה לדון ולהורות הלכה למעשה, לא להזיק נתכוין (סמ"ע).

ויש חולקין - פירוש אהאי דינא דכשאי אפשר להחזיר, וס"ל דאפילו ג' מומחין וקיבלוהו עליהו אפ"ה חייבים לשלם. אבל אירשא באפשר להחזיר כו"ע מודים דמחזירים בכל ענין בטעות כזה שהוא בדבר פשוט הנקרא טועה בדבר משנה (סמ"ע), ויש חולקים דבטעה בשיקול הדעת מה שעשה עשוי במומחה וקיבלו אפילו אפשר לחזור, ואפ"ה פטור מלשלם, וכ"ש כשא"א לחזור דפטור מלשלם, וכ"ש בטעה בדבר משנה. דאפילו היכא דחייב מדין מזיק פטור מטעם מומחה. ולענין דינא, דברי היש חולקים אינם עיקר אלא עיקר, דאפילו למאן דדאין דינא דגרמי טעה בדבר משנה לאו כלום עביד. וכן חכם שטיהר יינו של חבירו ועירבו הבעל הבית עם יין אחר, ואח"כ נודע שהורה שלא כדן ונעשה הכל יין נסך, בין טעה בדבר משנה בין טעה בשיקול הדעת פטור לשלם דה"ל כמנסך בשוגג דפטור. (ש"ך), וי"א דגם זיכה את החייב אינו מזיק ממש, דהרי לא עשה כלום על ידי דיבורו, אבל בטימא את הטהור נראה דהוי מזיק ממש, דבשיקול הדעת שויה אנפשיה חתיכא דאיסורא, וכיון דטימא הטהור קם דינא בודאי אף על פי שיודע טעותו ומשום שויה אנפשיה חתיכא דאיסורא הרי הוא ככהנים שפגלו דבדיבוריה הוי מזיק ממש ונעשה פגול

קאמר אלא לפי מה שנראה דעת הב"ח לכוף בשוטין או ע"י שמתא, אבל בדברים לבד גם הוא מודה, ובפרט היכא שנוכח בפוסקים שחייב לפנים משוה"ד, ועיין מה שכתבתי לקמן (סי' רנט סק"ג?) (פ"ת).

²⁹ ע"י שו"ע (או"ח סי' קצו ס"א): אכל דבר איסור, אף על פי שאינו אסור אלא מדרבנן, אין מזמנין עליו ואין מברכין עליו לא בתחלה ולא בסוף.

משנה ברורה: דבר איסור - אפילו אין איסורו בעצם אלא משום שהוא אסור ע"ע דבר זה:

ואין מברכין עליו - וה"ה שאין עונין אמן על ברכתו: לא בתחלה וכו' - הואיל ודבר איסור הוא ויש עבירה באכילתו מנאץ את ה' בברכתו ע"ז וכענין שנאמר בוצע ברך נאץ ה':

ולא בסוף - ואפילו אם אכל כדי שביעה ואם אכל בשוגג ונזכר אחר אכילתו דעת הט"ז ועוד כמה אחרונים דבזה יוכל לברך בסוף [והיינו אפילו לא אכל כדי שביעה] דבזה לא שייך נאץ אלא דלענין זימון אפילו בשוגג אין לזמן ע"ז דאכילת איסור לא חשיבא קביעות. אם גנב או גזל חטים וטחנן ואפאן ו"א שאע"פ שקנאן בשינוי והרי הם שלו אלא שחייב לשלם לו דמים עבורם מ"מ אסור לברך ע"ז בין ברכה ראשונה ובין בהמ"ז דלענין ברכה דאית בה הזכרת השם חמיר טפי ותמיד הוא בכלל נאץ ו"א דהואיל וקנה יכול לברך ודעת המ"א דלענין בהמ"ז אם אכל כדי שביעה יש להורות בזה שיברך בהמ"ז דהוא דאורייתא ויש להחמיר ולברך:

³⁰ ע"י שו"ע (ח"מ סי' יב ס"א): שנים שבאו לפניך לדין, אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע דבריהם, או משתשמע דבריהם ואי אתה יודע להיכן הדין נוטה, אתה רשאי לומר להם: איני נזקק לכם, שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר הדיין. אבל משתשמע דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה, אי אתה רשאי לומר: איני נזקק לכם. ואם היה ממונה לרבים, חייב להזקק להם. הגה: וכן אם היו שניהם חזקים, צריך לזקק להם. ויש מי שכתב דמכל מקום נוהגין עכשיו שלא למחות בעוברי עבירה, משום שיש סכנה בדבר, שלא ימסרנו למלכות.

ואחד קשה - פירוש, תקיף ואלים ואינו שומע לקול מוריו (סמ"ע), "קשה" פירושו שמא הוא יזיק לו, אבל במקום שודאי יזיק לו, יכול לסלק את עצמו בכל ענין (ש"ך * רש"ד), אחרי שהדיינים שמעו טענותיהם הוצרכו הדיינים למכריע ובחרו בלוי מבלי ידיעת א' מה דיינים, והדיין האחר אומר לנתבע או תסכים למכריע או אני משמיט עצמי ותעמידו דיינים אחרים לשמוע טענותיכם, אסור לדיין להישמט לפני ביצוע הדבר, אבל ללא דעת כל הדיינים אין קביעות מכריע, אז בירור לוי שברור למכריע אינו קיים ואפילו אם הטוען והנטען שניהם כאחד הסכימו בו, אבל הדיין האחר יכול לחזור בו מברור מכריע כיון שהדבר תלוי בדעת הדיינים ולא קנו מידו (ש"ך * ראנ"ח).

אי אתה רשאי כו' - עיין לקמן (סי' יח ס"ד) אם אחד מהדיינים רוצה להסתלק (סמ"ע).

אם היו שניהם חזקים כו' - דאם ירדפנו אחד, השני יעמוד בעזרו (סמ"ע), אבל בזה ו"א שאין יכול לסלק את עצמו אפילו קודם שיודע לאן הדברים נוטים (ש"ך * ראנ"ח).

דמ"מ נוהגין עכשיו כו' - פירוש, מ"מ אפילו שניהם הם חזקים, נוהגין עכשיו כו', דהחשד שמא ימסרנו למלכות לא ימלט על הרוב מהוצאות ממון או סכנות אף שהשני חזק (סמ"ע), היינו דוקא קודם שנוזקק לדין אבל אחר שנוזקק לדין אסור לסלק משום פחד, ולאחר שיודע להיכן הדין נוטה ו"א להסתלק בשום ענין אם לא בפיקוח נפש, ואם אחד רואה ששני הדיינים מקלקלים הדין, וא"כ אף אם יאמר דעתו באופן אחר יהיו שניהם רבים עליו ויצא מעוקל, מוטב לומר איני יודע כדי שע"כ יוסיפו הדיינים.

ועיין לקמן (סי' יח סק") דדוקא אם הדיינים שעמו המה יושבי קרנות, משא"כ אם גם המה בעלי הוראה (פ"ת).

³¹ ע"י שו"ע (יו"ד סי' רמב סכ"ב): ראה רבו עובר על דברי תורה אומר לו למדתי רבינו כך וכך: הגה ואם רצה לעבור רק על איסור דרבנן אפ"ה צריך למחות בידו הוראה רבו עושה מעשה ויש לו להקשות על זה אם הוא איסור דאורייתא יקשה לו קודם המעשה ואם הוא איסור דרבנן יניחו לעשות המעשה ואח"כ יקשה לו הואיל ואינו יודע ודאי שעובר אלא שיש לו להקשות על זה:

ביאור: אומר לו - דרך כבוד (ש"ך).

הרואה רבו - ו"ח שבכל אופן צריכים למחות (ש"ך). ע"י שו"ע (ח"מ סי' ט ס"ז): תלמיד היושב בפני רבו ורואה זכות לעני, והרב רוצה לחייבו, חייב ללמד עליו זכות, ואם שותק עובר משום מדבר שקר תרחק (שמות כג ז).

ורואה זכות לעני כו' - ה"ה כששניהם עניים או עשירים, ומש"כ כאן עני, דאע"ג דאיכא עליו כבוד רבו וכבוד העשיר אפילו הכי לא ישתוק (סמ"ע), אע"ג דעכשיו איכא מיעוט כבוד רבו ביתר שאת, דנראה דלא היה רבו חושש לחפש זכותו של עני, אפ"ה לא ישתוק (ש"ך * ב"ח), אם רואה זכות לעשיר יכול לשתוק, רק להדרו נגד העשיר אסור כשהוא דיין, אבל כשאינו דיין רק יושב לפני רבו יכול לשתוק ולא יפסיד לעני בדיבורו (ט"ז), אפילו אם הרב אינו טועה בדין וגם אינו רוצה להטותו אלא לפי שעה משום כבודו של עשיר עד שיצא לחוץ ויאמר לו תן לו, אעפ"כ אל ישתוק (ט"ז), שלא יחשוב התלמיד הגם דע"פ שורת הדין יש לפטור להעני, מ"מ ברור ע"פ השכל דאמת עם העשיר, דאין יתבע העשיר משופע בכנסיו לרש אין כל, ולעומת זה רגיל העני לכפור בעשיר למלא נפשו כי ירעב, לכך אמרו דאם שותק עובר משום מדבר שקר תרחק, כי אין אמת כאמיתה של תורה (פ"ת).

³² ע"י שו"ע (ח"מ סי' ח ס"ב): צריכים הדיינים לישב באימה, וביראה, בעטיפה ובכבוד ראש. ואסור להקל ראש ולישב לספר בדבר בטלה בבית דין. ויראה הדיין כאילו חרב מונחת לו על צוארו, וכאלו גיהנם פתוח לו מתחתיו, וידע את מי הוא דן, ולפני מי הוא דן, ומי הוא עתיד להפרע ממנו אם נוטה מקו הדין. וכל דיין שאינו דן דין אמת גורם לשכינה שתסתלק מישראל. וכל דיין שנוטל ממון מזה ונותנו לזה שלא כדין, הקדוש ברוך הוא נוטל ממנו נפשות. וכל דיין שדן דין אמת לאמתו, אפילו שעה אחת, כאילו תקן כל העולם כולו, וגורם לשכינה שתשרה בישראל. (שמא יאמר הדיין: מה לי לצרה הזאת, תלמוד לומר: ועמכם בדבר המשפט (דבה"י ב' יט ו) אין לדיין אלא מה שעניניו רואות).

צריכי הדיינים לישב באימה כו' - מפני כבוד השכינה ששרויה ביניהם כמ"ש (תהלים פב א) אלקים נצב בעדנת אל (סמ"ע).

בעטיפה - עטיפה אינה נהוגה עתה, אבל כשיושבים בדין יש להתעטף בבגד עליון שבו הולך לבית הכנסת. ועיין בא"ח (סי' רלב ס"ב) [ז"ל: לא ישב אדם להסתפר סמוך למנחה, עד שיתפלל וכו' ולא לדין וכו' ואם התחיל באחת מכל אלו, אינו מפסיק אף על פי שהתחיל באיסור, והוא שיהא שהות ביום להתפלל אחר שיגמור סעודתו או מלאכתו, אבל אם אין שהות להתפלל אח"כ, צריך להפסיק מיד; ומאימתי התחלת וכו' דין, אם היו עסוקים בו, משיתחילו בעלי דינים לטעון, ואם לא היו עסוקים בו, משיתעטפו הדיינים, ולדין משישבו אדעתא לדון] ועי' סמ"ע לעיל (סי' ה סק"ה) (פ"ת).

כאילו חרב כו' - ה"ז עונש עולם הזה (סמ"ע).

וכאילו גיהנם כו' - הרי עונש עולם הבא (סמ"ע).

וידע את מי הוא דן - יהא דומה לו כאילו דן להקב"ה (סמ"ע).

ולפני מי הוא דן - היינו שהשם יתברך אתם במשפט כמה שכתוב (&) אלקים נצב בעדת אל (סמ"ע).
הוא עתיד ליפרע ממנו - כמ"ש (תהלים שם) בקרב אלהים ישפוט, כלומר אלקים הנזכר ברישא דקרא אלהים נצב כו', ישפוט בקרב אלהים, הם הדיינים, להפרע מהן (סמ"ע).

שתסתלק מישראל - כמ"ש (שם יב ו) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה' (סמ"ע).
נוטל ממנו נפשות - כמ"ש (משלי כב כג) וקבע את קובעיהם נפש (סמ"ע).

שדן דין אמת לאמתו - פירוש שדן האמת לפי שעתו, פעמים בדין תורה פעמים לפי השעה למיגדר מילתא (סמ"ע), בדין מרומה צריך לחקור העדים בטוב עד שיתבאר האמת ואז ידונו אותו לאמתו (ש"ך תוס'), שיוסיפו לדבר ולשאלו ואף על פי שמן הדין היה כן וכן בתחלת הדבר אפילו כן יעינו היטב כדי שיצא לאמתו אם יראה בעיניהם קצת רמאות והערמות בדבר בטענותיהם (ש"ך ב"י), אע"פ שידון הדיין דין אמת אם מצטרף לזה אהבת הדיין לזכאי או שנאתו לחייב לא הוי לאמתו (ש"ך ב"י).

כאילו תיקן כל העולם - דכשיראו בני אדם דיש דין ומשפט ימנעו מלעשות רע (סמ"ע).
וגורם לשכינה שתשרה - כמ"ש אלקים נצב בעדת אל (סמ"ע).

ע"י שו"ע (ח"מ סי' טו ס"ד): במד"א, כשהתובע רמאי. אבל כשהנתבע רמאי, אין הדיין יכול להסתלק, שלא ישתכר הרמאי ברמאותו, אלא ידרוש ויחקור יפה לבטל רמאותו, ואם נראה לו באומדנא דמוכח שהוא חייב, יחייבנו, אם הוא דין מומחה ויחיד בדורו. הגה: ובדרך זה יוכל הדיין לומר לנתבע ג"כ שלא יתן לו זמן עד שיעמיד ערבות, כי אין לדיין באלו הדברים רק מה שענינו ראות. ויכול אפילו להשביע במקום שאינו חייב שבועה מצד הדין, אם עושה כדי לברר האמת.

באומדנא דמוכח כו' - כן אם הנתבע אינו רוצה להשיב על כל דבר שחוקר אותו, ודאי רמאי הוא ויכול לפסוק לו כאילו השיב לו ונתברר השקר (סמ"ע וש"ך).

ויכול אפילו להשביע - י"א דיש לפקפק על דין זה, משום שהדיין ההוא נבחר לפסוק הן דין הן פשרה אפילו כנגד הדין כו' (פ"ת).

ע"י שו"ע (ח"מ סי' טו ס"ה): יש לדיין לדון דיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להם שהם אמת, והדבר חזק בלבו שהוא כך אף על פי שאין שם ראיה ברורה. ומשרבו בתי דינים שאינם הגונים ובעלי בינה, הסכימו שלא יפכו שבועה אלא בראיה ברורה, ולא יפגמו שטר ויפסידו חזקתו על פי עדות אשה או קרוב אף על פי שדעתו סומכת על (דבריהם) [דבריו], וכן אין מוציאם מהיתומים אלא בראיה ברורה, לא בדעת הדיין ולא באומדן המת או הטוען, ואעפ"כ אם העיד אדם נאמן בדבר מכל הדברים ונטתה דעת הדיין שאמת הוא אומר, ממתין בדין ואינו דוחה עדותו, ונושא ונותן עם בעלי דינים עד שיוודו לדברי העד, ודורש וחוקר עד שיתברר הדבר או יעשו פשרה, או יסתלק מן הדין כמו שנתבאר. הגה: ואם נראה לב"ד שאחד גוזל חבירו ולא יוכלו להוציא ממנו בדין, יכולין לגזור על שאר בני אדם שלא ישאו ויתנו עמו, ואם היא אשה שלא תנשא לאיש ולא יעסקו בשידוכיה עד שתוציא מידה שאינו שלה. וע"ל סימן שנ"ח סעיף ה'.

יש לדיין לדון כו' - עיין ברמב"ם [הלכות סנהדרין פכ"ד ה"א]: יש לדיין לדון בדיני ממונות על פי הדברים שדעתו נוטה להן שהן אמת והדבר חזק בלבו שהוא כן אף על פי שאין שם ראיה ברורה ואין צריך לומר אם היה יודע בודאי שהדבר כן הוא שהוא דן כפי מה שיודע, כיצד הרי שנתחייב אדם שבועה בב"ד ואמר לדיין אדם שהוא נאמן אצלו ושדעתו סומכת על דבריו שזה האיש א חשוד על השבועה

יש לדיין להפוך השבועה על שכנגדו וישבע ויטול הואיל וסמכה דעתו של דיין על דבריו זה, אפילו היתה אשה או עבד נאמנים אצלו הואיל ומצא הדבר חזק ונכון בלבו סומך עליו ודן, ואין צריך לומר אם ידע הוא עצמו שזה חשוד. וכן אם יצא שטר חוב לפניו ואמר לו אדם שסמך עליו אפילו אשה או קרוב זה פרוע הוא אם סמכה דעתו על דבריו יש לו לומר לזה לא תפרע אלא בשבועה, או אם היה עליו שטר חוב לאחר יתן לזה שלא נפגם שטרו כלל ויניח זה שנפגם שטרו בדברי האחד או ישליך השטר בפניו ולא ידון בו כפי מה שיראה, וכן מי שבא וטען שיש לו פקדון אצל פלוני שמת בלא צוואה ונתן סימנין מובהקין ולא היה זה הטוען רגיל להכנס בבית זה האיש שמת, אם ידע הדיין שזה המת אינו אמוד להיות לו חפץ זה וסמכה דעתו שאין זה החפץ של מת מוציאו מן היורשין ונותנו לזה האמוד בו ונתן סימנים, וכן כל כיוצא בזה שאין הדבר מסור אלא ללבו של דיין לפי מה שיראה לו שהוא דין האמת, אם כן למה הצריכה תורה שני עדים שבזמן שיבואו לפני הדיין שני עדים ידון על פי עדותן אף על פי שאינו יודע אם באמת העידו או בשקר] (סמ"ע), וי"א דלא מהני אומדנא רק לענין אורועי שטרא. והא דמהני אומדנא להוציא מיתומים היינו דוקא אומדנא שהיא אומדנא לכל העולם, ובדבר שהוא אומד של כל העולם אין זה בגדר עדות, אבל בדבר שהוא רק ידוע להדיין פסלו רחמנא בגזירת הכתוב דאין עד נעשה דיין (נתה"מ).

ומשרבו בתי דינים כו' - אף בזמן הזה מוטל על הדיין לדון ע"פ האמת שנתאמת לו ולא על פי הטענות אם הן מכחישות האמת (סמ"ע) ע"י סמ"ע (ש"ך), היכא דאיכא אומדנות טובא ולבו של הדיין שלם בדבר והוא מומחה בדורו ומוחזק איש ישר שאינו נושא פנים, מותר לדון ע"פ האומד אף בזה"ז (ש"ך * האלשיך), מורידין לנחלה קרוב מספק, בעדות שדעת בני אדם אומדת שהוא אמת (ש"ך * מהר"ם אלשקר), יש לחייב באמתלא' גדולות אפי' להוציא ממון, וכן אם יש אומדנא שיש טעות סופר (רע"א * רשד"ם), או אם עשיר מופלג מת ללא צוואה, ואשתו מוציאה צוואה לאחר ג' שנים (רע"א * רשד"ם), היינו באומדנא חזק, או אומדנא חלש עם עוד טעם אחר, כמו שטר מברחתא [שבאים אנשים עליו, והוא כותב בשטר כל נכסיו לאחר, אינו מתנה] (רע"א * רשד"ם), אין בכל ב"ד כח כזה אלא אם כן היה ב"ד חשוב ומוחז' בחכמ' וחסידות (רע"א * רשד"ם), כל היכא שהמעשה מבורר אצל הדיינים אלא שאנו מסופקין באומדן דעת הנותן או המוכר או המגרשה אזלינן בתר אומדנא אבל היכא דלא נתברר גוף המעשה אצל הדיינים דאין ידוע לנו אם נגחו ואם לאו אלא מתוך אומד בהא לא אזלינן בתר אומדנא, ואפילו עדים מעידים אין אנו צריכים לבדוק אם מעידים מתוך אומדנא או לא, אלא סומכים עליהם (רע"א * מהר"ק), הרשד"ם סותר את עצמו שבמקום א' כותב שאין אומדנא מספיק להוציא כסף, ובמקום אחר סובר שכן מוציא כסף, ופשר הדבר שהמקרה השני היא דאף על גב דאפוקי ממונא הוא כיון דהנכסי' באו ביד מי שהם עכשיו בספק וקרוב לודאי שלא נתנם לו אלא להבריחם מן המלכות לפי השערת העדים מוקמינן ממונא ביד מריה קמא שהוא היורש, וכן במקום שיש אמדנות מוכחות טובא שנכסים אלו גזלם מבית פלוני מפקינן מפלוני באמדנות מוכחות, ואפשר לומר קים לי כמהר"ק שאין אומדנא בדיני ממונות אלא במקום שהמקרה מבורר ולא כוונת האנשים תלוי באומדנא, וכיון דאנן לא בקיאין בשיעור אמדנ' איזו היא אמדנא דמוכח איזו היא אומדנא דלא מוכח לא נוכל להוציא ממון מיד המחזיק אלא או באומד שנוכח בתלמוד או באומדנא דמוכח טובא דליכא למיתלי בה מילתא אחרית, מי יש אומרים שיש אומדנא להוציא, ואפשר לומר קים לי כדבריו (רע"א * בעי חיי), והגם דרמ"א סתם בסימן

ט"ו כדעת הרמב"ם, מ"מ לקמן (סי' צט ס"ח) כתב, מי שבא להפקיע תק"ח בערמה ותחבולות וכ"ש לגזול של חבירו, חייבים חכמי הדור לבטל כונתו אף על פי שאין כאן ראייה רק אומדנות מוכיחות היטב. ואדרבה עכשיו יותר יש לדון על פי האומד והיושר, דהרי הסכמת האחרונים דהאידינא לית דידע למידן דין תורה כו', רק שצריך כל דין להיות מתון בדין בכל מאמצי כחו ולדון דין אמת, ואם רואה שהדין מרומה יכול לדון ע"פ האומד לראות לפשר הדבר או להפך השבועה על שכנגדו כו', רק שיהא כונתו לשם שמים (פ"ת).

וכן אין מוציאין מן היתומים כו' - לאפוקי ממה שנהגו בימיהם, שאם בא אחד וטען יש לי פקדון אצל פלוני שמת בלא צואה ונתן בו סימנים, ולא היה הטוען רגיל לכנוס בבית זה האיש שמת, אם יודע הדיין שזה האיש שמת אינו אמוד להיות לו חפץ זה, וסמכה דעתו שאין זה חפץ של המת, מוציאין אותו מן היורשים ונותנין אותו לזה האיש האמוד שנותן בו סימנים. ועי' לקמן סימן רצ"ז (סמ"ע), עי' לקמן (סי' יז ס"ב) (פ"ת).

³⁴ עי' שו"ע (ח"מ סי' יב ס"ב): הוב"ד לעיל הערה 24. עי' שו"ע (ח"מ סי' י ס"א): צריך הדיין להיות מתון בדין, שלא יפסקנו עד שיחמיצנו וישיא ויתן בו ויהיה ברור לו כשמש. והגס לבו בהוראה וקופץ ופוסק הדין קודם שיחקרנו היטב בינו לבין עצמו עד שיהיה ברור לו כשמש, הרי זה שוטה, רשע וגס רוח.

עד שיחמיצנו - לישנא דקרא נקט דכתיב (ישעיה א יז) אשרו חמוץ, ודרשו רז"ל אשרי לדיין שמחמיץ ומשהה ומלך את דינו כדי להוציאו לאמתו (סמ"ע).

שוטה רשע כו' - שוטה שהוא סובר שהוא חכם בדין ויודע אותו, ואינו, ונשאר בשטותו. ורשע על שמעוות הדין. וגס רוח שסובר שא"צ לאיש כמוהו להיות מתון בדין (סמ"ע).

³⁵ כלומר שהדיין קרוב אל הש"י, כי הדיין נקרא גבור שיש בידו חרב [שהוא על] משפט כמו שאמר כלם אחזי חרב ומה שאמר ששים גבורים כי [ששים הוא מן] מדת הגבורה וזה המספר [שייך] לו כמו שמבואר זה במקום אחר (מהר"ל).

³⁶ פ"י זה כי כך ענין המשפט [מה שהוא] מצורף אל המשפט הוא בכלל עונש והקולר תלוי בצואר כלם, כי המשפט אינו לחצאין כלל שתאמר כי זה נענש וזה לא נענש. כ"כ הדבר שהוא דין לא יתחלק ודבר זה מבואר כי המשפט הוא אחד ובארנו זה במקום אחר. ולכן אף תלמיד שיושב לפני רבו מצטרף ג"כ אל הדין שהוא נושא ונותן עם רבו בדין ולכן ג"כ תלוי הקולר אם אין מדקדק כראוי והוא בכלל לא תטה משפט כי המשפט לא יתחלק לומר כי לזה (נושא) [עונש] הרבה ולזה עונש מועט כי דבר זה לא שייך לומר אצל המשפט (מהר"ל).

³⁷ פ"י כי העולם עומד על הדין, ואם הדיין דומה למלך שאינו צריך לזולתו מבני אדם, אז הוא מעמיד הארץ כאשר ראוי שיהיה הדיין מעמיד הארץ. ואם נצרך לזולתו, הן שצריך לבריות, או לדברי תורה שאינו חכם גמור, איך יהיה מעמיד אחרים והוא נתלה באחרים ואחרים מעמידין אותו. כלל הדבר כל שהוא מעמיד אחר אין ראוי שיהיה נתלה בזולתו, ואם הוא נתלה בזולתו אין קיום לאותם שהם נתלים בו. ועוד כי הדיין ממנו המשפט, ואי אפשר שיבא המשפט רק ממי שהוא כמו מלך שאינו חסר, כי אם הוא חסר אין ספק שהמשפט הבא ממנו ג"כ [חסר] ואין זה משפט גמור. ולפיכך מחויב שיהיה הדיין כמו מלך שאינו חסר והמשפט שלם ולא חסר (מהר"ל).

³⁸ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ג ה"ח): כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל דין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דין, אף על פי שהוא כולו מחמדים ויש בו טובות אחרות הרי זה שהעמידו עובר

בלא תעשה, שנאמר לא תכירו פנים במשפט, מפי השמועה למדו שזה מדבר כנגד הממונה להושיב דיינין, אמרו חכמים שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דין, איש פלוני גבור אושיבנו דין, איש פלוני קרובי אושיבנו דין, איש פלוני יודע בכל לשון אושיבנו דין, נמצא מזכה את החייב ומחייב את הזכאי לא מפני שהוא רשע אלא מפני שאינו יודע, לכן נאמר לא תכירו פנים במשפט, ועוד אמרו כל המעמיד לישראל דין שאינו הגון כאילו הקים מצבה שנאמר ולא תקים לך מצבה אשר שנה ה' אלהיך, ובמקום תלמידי חכמים כאילו נטע אשירה שנאמר לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' אלהיך, וכן אמרו חכמים לא תעשון אתי אלהי כסף אלוה הבא בשביל כסף וזהב זה הדיין שמינוהו מפני עשרו בלבד.

פ"י זה כי הדיין נקרא אלקים בכל הכתוב, מפני כי המשפט לאלקים, ולכן זה שהוא דין ראוי שיהיה נקרא אלקים. ואמרו כל הדין דין אמת לאמתו כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, כמו שבארנו בפ"ק דשבת (י' א'). ולכן דין שאינו הגון נקרא אשירה, כי האשירה היא אל זר וכיון הדיין נקרא אלקים, וכאשר אינו הגון הוא אל זר, ולכן אמר כאלו נטע אשירה. ומה שאמר ובמקום ת"ח כאלו נטע אצל מזבח כי הת"ח הוא מזבח נחשב, מפני כי האדם נברא מן האדמה, וכבר אמרו ז"ל כי האדם נברא מן מקום המזבח כמו שנאמר ויברא אלקים את האדם [מן האדמה] מזבח האדמה. ולפיכך אמרו ובמקום ת"ח נחשב זה כאלו נטע אשירה אצל המזבח, כי ערך דין שאינו הגון אל ת"ח כערך האשרה אל מזבח השם, כי דין שאינו הגון הוא אשרה כמו שהתבאר ות"ח מזבח השם.

ועוד יש לך להבין איך מי שהוא מעמיד דין שאינו הגון כאלו נטע אשירה ובמקום ת"ח כאלו נטע אשירה אצל המזבח, כי האשירה הוא שמגדל דבר אחד הארץ, וכאשר הוא נטע אשרה הוא מגביה דבר זר שמגביה לעשות אלקות לעבדו אשר אינו אלוה. ולפיכך אותם שעבדו ע"ז היו בוחרים ביותר באשירה, כי היו מגדלים כח אשר היו עובדים אותה. והתורה אמרה מזבח אדמה תעשה [לי], כי אין העבודה אל הש"י לגדל אותו, כי הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים וגדולתו על הכל והוא ענותנותו, כמו שאמרו ז"ל (מגילה ל"א א') כל מקום שאתה מוצא גדולתו וכו' וכמו שבארנו במקומו ולפיכך אל הש"י ראוי מזבח אדמה לא זולת זה. לכן אמרה תורה לא תטע לך אשירה אצל מזבח ה' אלקיך, כי הם שני הפכים זהו הגבהות וגדול זר, והוא יתברך ענותנותו על כל המדות. לכן אמר מזבח אדמה תעשה. ולכן אמר המעמיד דין שאינו הגון, ומגדל מי שאינו ראוי להיות דין, וזה כאלו נטע אשירה שמגדל ומגביה דבר שהוא זר. ובמקום ת"ח כאלו נטע אשרה אצל מזבח ה', כמו שפרשנו שהוא עוד יותר שמגביה את אשר אין ראוי לו. כי זה שמעמיד דין שאינו הגון אצל ת"ח, הרי מגביה אותו על הת"ח וכאלו נטע אשרה אצל מזבח ה', כי הנוטע אשרה אצל מזבח ה' מגביה ג"כ האשרה על מזבח ה' שנקרא הת"ח מזבח ה' (מהר"ל).

³⁹ ודבר זה, כי הדין בפרט צריך המתנה, שהדין הוא לאלקים. ולפיכך אם אין האדם ממתין בדין וכאלו היה הדין עם האדם, דבר זה אין ראוי לאדם כי מאחר ששייך הדין אל האלקים בפרט כמו שידוע למי שמבין המשפט והדין. וזה אמרם במסכת פסחים (נ"ד א') כי נעלם מן האדם עומק המשפט, ופ"י זה כי אל יחשוב האדם שיגיע האדם אל כל עומק המשפט, שהרי אי אפשר לאדם שיגיע בו אל העומק. ומזה ראוי ג"כ שיהיה המשפט לאלוקים, כי עומק המשפט מכוסה מבני אדם, ולכן המשפט צריך המתנה כדי שיוכל להבין ולהגיע אל עומק המשפט. ומי שהוא ממנהר וקפץ ומוציא המשפט הוא מקלקל המשפט, כי המשפט אינו מצד המשפט [כי] אי אפשר שיגיע האדם אל המשפט רק ע"י המתנה ויראה כי מה שאמרה תורה לא תעלה במעלות על

מזבחי, טעם האיסור כי הפסיעה הזאת היא פסיעה יוצא מן הראוי במה שהוא גלוי ערוה [לאדם], ומפני שהוא גלוי ערוה דבר זה אין ראוי לעבודה של המזבח כמו שאמרנו. אף כי בזולת זה אינו כלום, אבל אצל העבודה אף דבר כמו זה הוא דבר זר. ומזה עצמו יש ללמוד ג"כ שלא יצא מן הראוי בענין הראוי, ולפיכך צריך המתנה. ואם אינו עושה זה רק הוא ממחר בדבר בזה יוצא מן השכל, אשר הדין צריך אל השכל. וכמו שאצל העבודה אמרה תורה לא תעלה במעלות על מזבחי, משום כי דבר זה הסרה מן העבודה והוא נוטה אל הערוה שהוא דבר גשמי [כמו שאמר ולא תגלה ערותך עליו], וכך המהירות בדין הוא יציאה מן השכל שהוא הדין ונוטה הוא אל הגשמי. ומה שלמדו מן לא תעלה במעלות על מזבחי שיהיה מתון בדין הוא דרש נכבד מאוד, ואל יהי קל עליך מדרש זה, אף כי נראה מאוד רחוק. כי כבר התבאר כי הדין הוא שוה [למזבח] כמו שאמרנו שתשים סנהדרין אצל מזבח לגמרי. וכמו שהזהירה התורה שלא יעלה במעלות על מזבח, שדבר זה יציאה מן הראוי שהוא נוטה בדבר מה אל גלוי ערוה, שהוא דבר גשמי והוא אינו ראוי אל העבודה, במה שהוא שהעבודה אין ראוי שיהיה בו שום דבר ערוה. וכמו כן אין ראוי שימצא בדין דבר שהוא יוצא מן הדין השכלי ונוטה אל הגשמי. רק צריך שיהיה כראוי לדין והוא ההמתנה, ואל"כ יוצא מן השכלי ונוטה אל הגשמי (מהר"ל).

⁴⁰ עי' שו"ע (ח"מ סי' ח ס"ד): אסור לדין להתנהג בשררה וגסות על הצבור, אלא בענוה ויראה. וכל פרנס המטיל אימה יתירה על הצבור, שלא לשם שמים, אינו רואה בן ת"ח לעולם. וכן אסור לנהוג בהם קלות ראש, אף על פי שהם עמי הארץ. ולא יפסיעו על ראשי עם קודש. וצריך שיסבול טורח הצבור ומשאם. ומצוה על הצבור לנהוג כבוד בדין, ויהיה אימתו עליהם, וגם הוא לא יתבזה ולא ינהוג קלות ראש לפניהם, שכיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור אסור לו לעשות מלאכה בפני שלשה, כדי שלא יתבזה בפניהם, וקל וחומר שאסור לו לאכול ולשתות (ולהשתכר) בפני רבים. (כל דין שאין לו מי שישמשנו, אסור לו לקבל להיות דין).

ולא יפסיע על ראשי עם קודש - שהיה מנהגם לישב על הארץ בשעת הדרשה, וקאמר שיקדים לילך ולישב במקומו ולא יפסיע על ראשן לילך ולישב במקומו אחר שכבר ישבו, ולמדו זה ממ"ש (שמות כ כג) לא תעלה במעלות, וסמך ליה (שם כא א) ואלה המשפטים. נראה דה"ה בזמן הזה כשיושבין על ספסל ארוך זה בצד זה והשולחן לפניהם לא יפסיע על הספסל לילך מאחוריהן (סמ"ע ושו"ד). וצריך שיסבול טורח הציבור - למדו זה ממ"ש בפרשת וארא (שם ו יג) ויצום אל בני ישראל, ולא כתיב על בני ישראל, אלא שיהיו נטפלים עליהם תמיד לסבול את טרחם (סמ"ע).

לנהוג כבוד בדין - שנאמר (דברים א יח) ואצוה אתכם, זו היא אזהרה לציבור שתהיה אימת הדין עליהן (סמ"ע). פרנס על הצבור - לאו פרנסים שלנו דהיינו מנהיגי הקהל, אלא ת"ח שהוא דין לרבים לדון הציבור, ולהורות להם הדרך אשר ילכו בה (פ"ת).

לאכול ולשתות ולהשתכר בפני רבים - במקור איתא: ובכניסת ע"ה ובסעודות מריעים. ונראה דהאי וי"ו של "ובכניסת ע"ה" היא כמו או בכניסת כו', ור"ל דאפילו בסעודות מצוה אסור להשתכר, ובכניסת ע"ה ובסעודות מריעים אסור לאכול ולשתות אפילו בלא שכרות (סמ"ע).

כי הפוסע על ראשי עם קדוש הוא גבהות וגסות רוח, ובעל מדה [זאת] הוא נוטה אחר הערוה, וכמו שאמרנו ז"ל (סוטה ה' א') כל מי שיש בו גסות רוח כאלו בא על כל העריות. ולכן דין הפוסע על ראשי עם קודש הוא בכלל לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו, וכן מה שאמר שצריך שיהיה מתון בדין, שכאשר הוא מתון

בדין הוא שכלי, שהאדם קונה השכל ע"י שהוא מתון כמו שפרשנו למעלה. וכאשר אינו מתון בדין כאלו אין הדין [אצלו] שכלי, ואין דבר שכלי יותר מן הדין. ולכן על זה נאמר לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו, כי זה ענין הערוה שהוא נוטה אחר הגשמי. ודבר זה הוא מבואר, ודבר זה סוף [כוונת] התורה שאמרה לא תניף עליהם ברזל, וכתב אח"כ לא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו והדברים האלו ברורים מאוד (מהר"ל).

⁴¹ עי' שו"ע (ח"מ סי' יז ס"ה): אסור לדין לשמוע דברי בעל דין האחד שלא בפני בעל דין חבירו. הגה: ודוקא שיודע הדיין שיהיה דין בדבר, אבל אם שמע טענת האחד ואחר כך נתרצה השני לדון לפניו, מותר להיות דין בדבר. ולא יכתוב שום חכם פסק לאחד מבעלי הדין בדרך א"כ, או שיכתוב לו דעתו בלא פסק, כל זמן שלא שמע דברי שניהם, שמא מתוך דבריו ילמדו לשקר, גם משום שאח"כ יטעון השני בדרך אחר ויצטרך לכתוב להיפך, ואיכא זילותא לחכם. וכן הבעל דין מזהיר על כך. ותלמיד שיש לו דין לפני רבו, לא יקדים לבא קודם בעל דינו, שלא יהא נראה כמקדים כדי לסדר טענותיו שלא בפני חבירו. ואם יש לו עת קבוע לבא ללמוד לפניו, ובא העת ההיא, מותר.

אסור לדין כו' - דכשישמע דברי האחד שלא בפני השני לא יבוש מלטעון שקר ושוא (סמ"ע), אבל אם שמע מותר בדיעבד לדון, אבל אם הדין נשאל כבר על הענין וכתב פסק עליו, ועוד זוכר את הפסק, אין רשאי לדון על אותו הדין עוד פעם דחשיב כנוגע (שו"ד), וי"א שהוא כשר לדון, וכ"ש שהאב"ד שחתם על גזירה, שכשר להיות דין לדון על הגזירה עצמה (רע"א * חכ"ג), ועי' מהר"ט [הוב"ד לעיל סי' יג סק"] (רע"א), ועיין לקמן (סי' לג סק"). וי"א שדיין שפסק לא' מהבע"ד אינו יכול להיות דין אפי' בשותפות עם אחר כי נוגע בדבר, אבל לבע"ד אחרים יכול (פ"ת * כנה"ג), מי שדן דין א' יכול לדון פעם אחרת (פ"ת * כנה"ג), חכם שענין בדין אחר וכת' עליו בפסק יכול להיות דין לדון, דוקא בדין שלא היה מקובל לשני הכתות אלא שנשאל דרך שאלה ואחר זמן בא הדין לפניו, אבל בדין שמקובל לשני הכתות אינו יכול לחזור לדון (פ"ת * כנה"ג). הא דפסול לדון אם כתב עליו פסק, היינו אעפ"י שנתרצה חבירו לדון בפניו מ"מ הוי כפסול גמור וצריך קנין דאל"כ אפילו בשמיעה לבד יכול בע"ד לומר איני דן לפניך, אבל אם בדין אחר דומה לזה פסק הדין או כתב דרך כלל על דין הלזה דעתו כך וכך, מותר לישב בדין אם בא מעשה דומה לזו לידו (פ"ת * אורים), ועיין מ"ש לקמן (סי' רלא סכ"ח ד"ה או של) (פ"ת), וי"א ואיסור זה מאדורייתא, וי"א אין חילוק בזה בין דין יחיד או בין דין השוה לשניהם לברורים שזה בורר לו אחד וזה בורר לו א' וכו', וצ"ע אם הם חולקים א' על השני. וכל זה לכתחילה אבל בדיעבד אינו פסול, אף אם הבע"ד אחד אומר לדין טענותיו וטענות חבירו אסור לשמוע (פ"ת).

לשמוע דברי בע"ד - מותר להדין לשמוע בדרך כלל ותאורית אופן התביעה, אמנם לא צורתה ואיכותה ומהותה על גדר מרכז הויתנה. על דרך משל אם קיבל אחד לפני מי שיודע שיהיה דין בדבר קבען פלגיא, אסור לחקור ולומר לו איך קבעך ובמה ומתי קבעך ובפני מי וכדומה לזה, וי"א דאפילו קובלנא בעלמא אסור לשמוע (פ"ת).

ודוקא שיודע הדיין כו' - פירוש, ויודע ג"כ שבע"ד השני יצטרך לעמוד לפניו, ואז לא ישמע לכתחילה שמא לא יהא ניחא להשני שידון בדבר שכבר שמע טענה של שכנגדו, וגם כשיודע שיהיה דין בדבר נכנסו דבריו באזניו. משא"כ כשאינו יודע שיהיה דין בדבר מותר לו לשמוע, ואח"כ לא ידון באי"כ נתרצה גם השני לדון לפניו אף שכבר שמע, דהשמיעה מצד עצמה לית בה איסור, אלא במה שהוא דין ויצטרך הלה לעמוד לפניו הוא דאסור (סמ"ע).

מותר להיות דיין בדבר - היינו כשמודיע להשני כבר הייתי שומע טענת חברך ומ"מ נתרצה לדון לפניו. אבל אם אין מודיע, יכול חברו לחזור ולומר אדעתא דהכי לא נתרצתי לדון לפניו, ו"א דצרי' לקבל קנין על ריצו ובוזה"ז בעו"ה מקילים בזה (פ"ת * אורים).

פסק לאחד מבעלי הדין - כשיש דין שאינו תלוי בטענה שבין איש לחבירו רק בדיני נחלות, מותר לשמוע צד א', וכן מותר בכל ענין להשיב להשואל לבדו, ויש חולקים, ואז כ"ש בדורות הללו שאין ידנו תקיפה לכופ' לדון בדיני ישראל, יש לחוש דאם יאמר לו הדין אפילו בעל פה ויראה שלא יזכה בדינו ישמיט עצמו מד"ת, לכן הירא וחרד ימנע עצמו שלא להשיב כלל לשואל לבדו. ובמקרה של ביזוי ת"ח מותר להשיב לצד אחד, הגם שאין להשיב לאחד מן הצדדים, אמנם כבר הזהירו חז"ל דאסור לשמוע זילותא דצורבא מרבנן ולשתוק, ובודאי ראוי להפך בזכותא דצו"מ. וכן מותר להפוך בזכות על אלמנה אחת אם השאלה רחוקה ממנו ולא יהיה דיין בדבר. ובאפרושי מאיסורא גדול אפילו מדת חסידות ליכא, ואין לך אפרושי מאיסורא גדול מזה דהרי הוא כאפיקורס המבזה חבירו בפני ת"ח, מכ"ש המבזה ת"ח עצמו, וכן מותר להשיב לצד אחד בענין באיזה מקום ידונו, שאין משיבים להתובעים לא ישיגו לברירת דיינים כי על דא הם מידיינים ויהיה שורת הדין נלקה. ובדבר שיש בו דררא דמצוה, כגון ביטול שידוך, אין לחוש לחששא זו (פ"ת).

ואיכא זילותא להחכם - אפילו אם אין היין מלמד לצד א' שום טענה כלל ועקר אסור לו לגלות דעתו קודם אם לא שהוברר לדיין הפסוק הדין מרצון שני בעלי הדין יחדו או דייניהם ושלא יכתוב שום חכם פסק לאחד מבעלי הדין בדרך אם כן או שיכתוב לו דעתו בלא פסק כל זמן שלא שמע דברי שניהם שמא מתוך דבריו ילמדו לשקר גם משום שאח"כ יטעון השני בדרך אחר ויצטרך לכתוב להפך ואיכא זילותא לחכם ומי שעבר וגילה דעתו קודם שאסור לדון אח"כ אבל בעל דין שתבע חבירו עם שטר חוב או שטר מתנה או שטר מכירה או שאר ענין וחבירו רוצה לבטל השטר על פי טענותיו ואמתלאות שנותן שהחוב או המתנה אינה כלום והדיין רואה לבעל השטר איזה זכות בלשון השטר שיהיה זכאי. מותר לו לדיין לפסוק לזכות את בעל השטר על פי אותו זכות שרואה הדיין בשטר אף על פי שבעל השטר לא טען אותו זכות וגם לא הרגיש בו כלל (ש"ך * באר שבע).

ותלמיד שיש לו דין כו' - ו"א דוקא נקט תלמיד שיש חשד שישדר טענותיו לפני רבו מאהבתו אותו, ו"א דלרבותא נקט תלמיד אף על פי שאיכא למימר שהלך שם ללמוד, דלפעמים לומד רבו עמו בשעה שהוא פנוי אף בשעה שאינו קבוע לו, אפ"ה אסור, וכל שכן אחר שאין לו עסק אצל הת"ח הדיין, שיש חשד בכניסתו אצלו לבדו (סמ"ע).

עי' שו"ע (ח"מ סי' יז ס"ח): דיין שדן דין ולבו נוקפו (פירוש מכהו ונחבט בקרבו) לומר שהוא טועה, לא יחזיק דבריו להביא ראיות להעמידם, שהוא בוש לחזור, אלא לכל הצדדים יחזור להוציא הדין לאמתו. לא יעשה הדיין מליץ לדבריו של בעל דין, אלא יאמר מה שנראה לו וישתוק, ולא ילמד לאחד מבעלי הדין כלל. אפילו הביא אחד מבעלי הדין עד אחד, לא יאמר לו: אין מחייבין ממנו ע"פ עד אחד, אלא יאמר לנטען: הרי זה העיד עליך, עד שיטעון ויאמר: עד אחד אינו נאמן עלי, וכן כל כיוצא בזה.

אלא יאמר מה שנראה כו' - רצה לומר שהבע"ד יאמר והדיין ישתוק (סמ"ע).

עד אחד - ו"א שיכול הדיין לטעון כך, וצ"ע למה לא מובא (סמ"ע), ועיין לקמן (סי' מב סמ"ע סק"י) (ש"ך), אם הביא התובע עד אחד, אם יאמר בפני נתבע תיכף עד אחד אינו נאמן, הלא נותן אצבע בין שינו להכחיש העד אחד,

ומתוך דבריו ילמוד לשקר, רק יאמר לו מה אתה אומר ראה הרי כאן עד שמעיד כן, ואם יודה טוב, ואם אומר שקר אתה אומר אף על פי שלא ידע דעד דאחד אינו נאמן, מ"מ יכול הדיין אח"כ לפסוק כפי הדין דעד אחד אין נאמן, כי מה בכך שלא ידע הדין סוף כל סוף מכחיש לעד אחד, אבל לפתוח לו ולשים אצבע בין שינו להכחיש עד אחד אסור (פ"ת * תומים), ו"א הטעם שאין אומרים כך נגד עד א', שכן אין חשש שקר בעד א', אלא יש חשש שמא שכרו לשקר לו, אבל זה חשש רחוק, ומבטלים אותו בקלות, ומסתמא הוא כשר להעיד (פ"ת * תשב"ץ), ואפילו אומר יודע אני בעצמי שאיני חייב אך כיון שזה העיד אני חייב על פיו, הדיינים מחויבין לפסוק כדין תורה, ולא לחייבו. ואפילו טענה שלא הזכיר הבע"ד כלל, כל שטענה קרובה היא טענין ליה אגן משום פתח פיק' לאלם (פ"ת), ו"א דכשהוא בדרך שאלה ע"י כתב אז מותר לחכם לגלות זכותו. ועיקר דאף ע"י כתב צריך להתישב הרבה שמא ילמדו לשקר מתוך צדדי הפסק, ולבסוף יעמדו לפני בית דין בטענות שקר לפי מה שלמדו מהפסק (פ"ת * ברכ"י).

42 עי' שו"ע (ח"מ סי' י ס"ד): יהיה בעיני הדיין דין של פרוטה כדין של מאה מנה.

43 משום אהבה ושנאה יכול להשיב כו' - ואפילו המחמיר על עצמו מחמת חסידות, מ"מ הוא כשר לברר דיינים, אמנם המנהג הוא שלא לפסול שום בית דין (סמ"ע), ואפילו הפסולים מעיקר הדין בדיעבד כשרים לברר דיינים (ש"ך * שארית יוסף), ו"א בית דין הפסול אין רשאי לברור בית דין אחר, כל החסרון של אוהב של א' מהבעלי דינים, בבית דין של ג' היא איסור של מדבר שקר תרחק, ולא שזה מבטל הדין, שהרי הדיינים אחרים יודעים להשיב על טענותיו (פ"ת * בית יעקב), היינו אין בית דין פסול יכולין לברור דיינים אחרים בעל כרחם של הבעלי דין כשהבעלי דין רוצים בית דין אחר, דהא אפילו בית דין כשר אינם יכולים לברור דיינים אחרים בע"כ של הבעלי דין, וזה שכתוב בסמ"ע דבית דין הפסול [היינו אפילו פסולים מעיקר הדין] בוררין בית דין אחר מיירי כשהנתבע מסרב לירד לדין או שבורר לו בית דין אחר שאינו רוצה לדון אלא לפניהם דוקא והתובע אינו רוצה לכך ככהאי גוונא אף בית דין הפסול לדון אותם מ"מ אם כוחם חזק ואמיץ יכולים לברר דיינים בע"כ של הנתבע שידונו לפניהם (פ"ת * שעה"מ), ו"א שאם הוא דיין מומחה לרבים מותר באוהב, אבל לא לברור אותו כדין (פ"ת * שבו"י).

בעל דינו אינו נאמן - צריך להביא ראיה שלא דיבר עמו תוך ג' ימים באיבה (סמ"ע), זהו מצד עיקר הדין, אבל גם הדיין צריך להשמיט שלא לדון מי שחושדו בשנאה, אם לא כשאין דיין אחר בעיר, דאז ודאי לאו כל כמיניה למיפסל דייני רק בבירור גמור (פ"ת).

יכול לדון אח"כ - הרמ"א כתב דין זה מעצמו, ולמד דין זה מעובדא דגמ' והניחו בצריך עיון. אמנם אפשר לומר דהיינו דוקא כשכבר פטרו מהנידוי אז הוא כאיש אחר עמו, ולא כשעדיין הוא בנידוי (סמ"ע).

44 עי' שו"ע (ח"מ סי' טו ס"א): צריך הדיין שיקדים לדון הדין שבא לפניו תחלה, אבל צריך להקדים דין של תלמיד חכם אפילו בא לבסוף, וכן מצוה עליו להפך בזכותו מה שיכול הגה: ואם הת"ח בעצמו לפני הדיינים, אפילו פתחו כבר בדין אחר, דנין אותו תחלה שלא יתבטל מלמודו. אבל אם קרובו בא לדין, אם פתחו בדין אחר אין צריכין לפסוק, ואם לאו, צריכין לדון אותו תחלה, משום כבוד החכם.

לדון הדין שבא לפניו כו' - נראה דלא בביאה לבית דין תחילה תליא מילתא, אלא משעה שהעמיד עצמו לפני הדיין והדיין הכין את עצמו לשמוע טענתו, זהו נקרא בא לפניו תחילה, והוא קודם להבא מאוחר ממנו לפני הדיין (סמ"ע).

שבא לפניו תחלה - ילפינן לה מדכתיב (דברים א יז) כקטן כגדול תשמעון, דאילו לדקדק בדין פרוטה כבדין של ק' מנה, לזה אין צריך קרא (סמ"ע).

של תלמיד חכם אפילו בא לבסוף - דגם לתלמיד חכם יש עשה דאת ה' אלקיך תירא, שדרשו את לרבות ת"ח, והו"ל לת"ח עשה ולהמוקדם עשה דכקטן כגדול תשמעון, ועשה דכבוד תורה עדיף (סמ"ע).

להפך בזכותו - דכשבא הת"ח לדון עם הבעל בית מעמידין את הת"ח אחזקתו, ומשום הכי מהפכין ומפשפשינן בדבריו כדי להעמידן באופן שיהא לו זכות בהן ע"פ האמת, ועמ"ש לקמן (סי' יז סק"ב) בענין זה. ונראה דאין לת"ח בזמניו דין מזה (סמ"ע), ויש חולקין, דיש דין ת"ח לענין זו, ועיין לעיל (סי' א סק"י) (ש"ך ופ"ת), ולענין לאקדומי כו"ע מודו דגם בזה"ז דינא הכי כיון שהטעם להקדים הוא שלא יתבטל מתלמודו, א"כ כל ת"ח השוקד על תלמודו אף בזמניו דין הוא להקדימו, וכן משמע מהסמ"ע עצמו שהעמיד דבריו בדין להפך בזכותו ולא נקט בדין הקדימה שנכתב ברישא כו' (פ"ת), מי שהומחה לרבים ורבים קבלוהו עליהם להיות להם לרב וקובע מדרש ושיבה ודאי דין ת"ח גמור יש לו ואף לענין שיהא דן ביחיד בהמחזה רבים רשאי לדון (פ"ת * כנסת יחזקאל). ועמ"ש לקמן (סי' רסב סכ"א ד"ה וכל ת"ח [אין ספיקו של הסמ"ע מוציא מידי ודאי של רמ"א דכל ת"ח הוא בחזקת כו', והיכא דתפס בעל האבירה ואית ליה מיגו ודאי לא מפיקין מיניה אפילו בעם הארץ (באם מצאו זה קודם שידעו הבעלים שנאבד מהם), וכ"ש בת"ח דאפילו לכתחילה מותר לתפוס כי האי גוונא, וסי' רפז ס"ב ד"ה שאינו מניח [אפילו בת"ח בזמן הזה אמרינן כן] (ט"ז), וי"ז שדעת הרמ"א היא שאין להוציא כסף מת"ח בזה"ז, אבל להחזיק בכסף בטענה שהוא לא ת"ח (מותר) (פ"ת).

אפילו פתחו כבר בדין - נראה דס"ל הכי כיון דמשמעות דכקטן כגדול תשמעון משמע דהקרא לא קפיד אלא אשמיעה, ור"ל דלאחר שפתחו בדינא דקטן והתחילו לשמוע טענותיהן תו אין לדחותן בשביל דין הגדול, וכיון דקיי"ל דעשה דתלמיד חכם דוחה לעשה הזה, ממילא נשמע דאפילו פתחו בדינו של זה האחר דהיינו השמיעה, דוחין אותו מפני דינו של תלמיד חכם, ומ"מ חז"ל אסמכוה אהאי קרא דכקטן כגדול תשמעון, אפילו עדיין לא פתחו ליה בדינא דהמוקדם אלא בא לפני הדיין תחילה, אסור לדחותו ולדון המאוחר לו, ומשור"ה נקטו הגמרא והפוסקים לשון בא לפניו תחילה, וכיון דזה אינו אלא מדרבנן הם אמרו והם אמרו גם כן דאפילו מפני קרובו של תלמיד חכם דוחין המוקדם מפני כבודו דהחכם (סמ"ע ושו"ך).

אבל אם קרובו וכו' - היינו במקום שהוא ידוע שהוא קרוב של חכם, שאין חשש של הדיין יש לו נטיה לבעל דין זה. ולפי המחבר בסעיף ב' כבוד התורה עדיף אפילו מיתומים ואלמנות, אלא מסתמא ניחא ליה לת"ח עצמו שידון יתום ואלמנה לפניו, וק"ל (י"ד סי' רמב סל"ב) ת"ח שמחל על כבודו כבודו מחול (ט"ז), אפילו כשקרובו הוא בחיים, ואיכא כבוד קרובו, אבל אחר מיתת קרובו לא שייך כבוד תורה, דאין סברא דכשיבוא אחד לדין לחקור אחר יחוסו. עוד בנתבע תלמיד חכם אין בו דין קדימה, ועוד נראה דבנתבע תלמיד חכם, כיון דהטעם משום זילותא דבי"ד או משום בילוי זמן, ובמורשה של הנתבע לא שייך זה (נתה"מ), ועיקר דלא כרמ"א שהרי אין חיוב בשום כבוד לקרובו של ת"ח, וגם בדין קדימה אין דין קדימה לקרוב של ת"ח (פ"ת).

⁴⁵ עי' שו"ע (ח"מ סי' ח ס"ד): הוב"ד לעיל הערה 40.

⁴⁶ עי' שו"ע (או"ח סי' קצב ס"א): היו המסובין ג', חייבים בזמון שאומר אחד מהם: נברך שאכלנו משלו, והם עונים ואומרים: ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו, והוא חוזר ואומר: ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו בא"י אמ"ה

הזן את העולם וכו'; ואם הם ד' יכול לומר: ברכו שאכלנו משלו, אבל יותר טוב לומר נברך, שלא להוציא עצמו מן הכלל; ואם הם עשרה, צריך להזכיר את ה', שאומר: נברך אלהינו וכו', והם עונים ואומרים: ברוך אלהינו וכו'. אין לומר נברך לאלהינו בלמ"ד. ובין שיהיו עשרה או מאה או אלף או רבוא, כך הם מברכים; וכל המשנה מזה הנוסח, כגון שאומר: נברך על המזון שאכלנו, או שאומר: למי שאכלנו משלו, או שאומר במקום ובטובו מטובו, או במקום חיינו אומר חיים, הרי זה בור; וכשהם עשרה, כיון שמזכירים את השם יכול לומר: נברך אלהינו על המזון שאכלנו משלו.

משנה ברורה: חייבין בזמון - דהיינו שחייבין להזדמן ולצרף ברכתם בלשון רבים דהיינו שאחד יאמר נברך שאכלנו וכו' ואסמכו רבנן אקרא דכתיב גדלו לה' אתי ונרוממה שמו דמשמע שאחד יאמר לשנים גדלו א"נ ממאי דכתיב כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו וכ"ש אם הם יותר עד עשרה כמו שיתבאר לפנינו:

נברך - בזוהר הזהירו לומר בפיו קודם בהמ"ז תן לנו הכוס ונברך או באו ונברך לפי שכל דבר שבקדושה צריך הזמנה בפה עובר לעשייתו כדי להמשיך הקדושה ומה נהגים לומר בל"א (רבתי, מיר וועלין בענטשין) והם עונים יהי שם ה' מבורך מעתה ועד עולם:

והוא חוזר ואומר וכו' חיינו - ואם המסובין צריכין לענות אמן אחריהם יש דעות בין האחרונים והמנהג שלא לענות:

ובטובו חיינו בא"י אמ"ה וכו' - משמע מזה דלא יאמר ברוך הוא וברוך שמו ויש פוסקים כתבו לומר ב"ה וב"ש וכן המנהג ועיין במ"א ובשאר אחרונים דעכ"פ לא שייך זה ביחיד וגם בשלשה אין לומר אותו רק המברך ולא שנים המזמנים עמו:

יכול לומר ברכו - כיון שהם שלשה וראוים לברך בלשון רבים בלעדו אבל בשנים לא יכול לומר ברכו רק נברך ובדיעבד אם אמר בשנים ברכו אפשר דיצא: בלמ"ד - דגבי ברכה לא כתיב למ"ד דכתיב ברכו עמים אלהינו:

על המזון שאכלנו - דמשמע דמברך לבעה"ב המאכילו דאי לרחמנא למה הוא מזכיר מזון בלא מזון יש הרבה לברכו [תוס']:

למי שאכלנו משלו - דמשמע דרבים הם זה זן את זה וזה זן את זה ולפי דבריו הוא מברך לבעה"ב [רש"י] וגבי מטובו פירש משום דממעט בתגמוליו של מקום דמשמע דבר מועט כדי חיים וטעם שלא לומר חיים דמשמע דהוא מוציא עצמו מן הכלל:

יכול וכו' - דתו ליכא למטעי דקאי על בעה"ב המאכילו: ⁴⁷ עי' שו"ע (ח"מ סי' יא ס"ב): שלחן שאמר: פלוני שלחני בשם אחד מהדיינים, ולא רצה לבוא, אין כותבין עליו פתיחא של שמתא עד שיאמר בשם שלשתן. (ואם יש בהם מומחה, חולקין לו כבוד ומזכירין לו שם המומחה). במה דברים אמורים, שהלך השליח ביום שאינו ידוע לישיבת הדיינים. אבל ביום הידוע שהדיינים יושבים בו לדין, הכל יודעים שכל הדיינים מקובצים, ואף על פי שבא השליח בשם אחד, כאילו בא בשם שלשתן.

בשם אחד מהדיינים - פירוש, אותו פלוני שהזמינו על שמו הוא אחד מן הדיינים (סמ"ע). אין כותבין עליו פתיחא של שמתא - לאו דוקא כותבין אלא הוא הדין בלא כתיבה אין מנדין אותו, דזיל בתר טעמא, אם לא דהיו מחולקין, דשליח אומר שהזמינו על שם שלשתן והלה כופר, דאז מנדין אותו, ואין כותבין הנידוי כיון דיש בו אפוקי ממונא (סמ"ע).

ואם יש בהם מומחה חולקין לו כבוד - האי מומחה הוא אפילו אינו מומחה לרבים, דבמומחה לרבים לא צריך לומר הטעם שכתב משום דהמוזמן היה לו לחשוב שכל שלשתן

וכו', הא בלאו הכי הרי מומחה לרבים דן בעל כרחו של אדם, כמבואר לעיל סימן ג' סעיף ב', והיה מוכרח לבוא אף שהיה חושב שהממחה לבד הזמינו לדין (נתה"מ).

⁴⁸ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ח): דיני קנסות כגון גזילות וחבלות ותשלומי כפל ותשלומי ארבעה וחמשה והאונס והמפתה וכיוצא בהן אין דנין אותם אלא שלשה מומחים והם הסמוכים בארץ ישראל, אבל שאר דיני ממונות כגון הודאות והלואות אינן צריכין מומחה אלא אפילו שלשה הדיוטות ואפילו אחד מומחה דן אותן, לפיכך דנין בהודאות והלואות וכיוצא בהן בחוצה לארץ, אף על פי שאין בית דין של חוצה לארץ אלהים שליחות בית דין של ארץ ישראל עושין, ואין להן רשות לדון דיני קנסות בשליחותן.

⁴⁹ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ה ה"ג): המוציא שם רע אין דנין אותו תחילה אלא בבית דין של עשרים ושלשה מפני שיש בדינו צד דיני נפשות שמא יהיה הדבר אמת ותסקל הבת, לא נאמנו דברי הבעל ובא האב לתובעו בקנס דינו בשלשה, ומניין שאין דנין דיני נפשות אלא בעשרים ושלשה, אף על פי שדברי קבלה הן הרי הוא אומר ושפטו העדה והצילו העדה עדה שופטת ועדה מצלת, עדה שופטת והן המחייבין, ועדה מצלת והן המזכין, ואין עדה פחות מעשרה הרי עשרים, ומוסיפין שלשה כדי שלא יהא בית דין שקול ויהיה בו אחרי רבים להטות.

⁵⁰ אם נמצא באלו כו' עדותן בטלה - פירוש, אפילו אם לא העיד כלל, וי"א דה"ה איפכא כשהעיד עמהן תוך כדי דיבור, אף על פי שמתחילה לא בא אלא לראות, ואפילו לא ראו כאחד, עדותן בטלה (סמ"ע), עיקר דלא כ"א בסמ"ע, ובכל ענין בעינן שיראו כאחד וכיונו להעיד, וכמ"ש לקמן [סק"], אבל אם הזמו הפוסלים, כיון שאינם אומרים אמת אינם מבטלים העדות אא"כ העידו תוך כדי דיבור (ש"ך), לא בעינן הצטרפות ראייה והגדה אלא דוקא גבי דיני נפשות, משום דגבי דיני נפשות אין שנים מצטרפין עד שיראו כאחד ויגידו כאחד, ומשום הכי כשהוקש שלשה לשנים שיפסול בצירוף קרוב או פסול היינו נמי כשראו והגידו כאחד דאם לא כן אינו יכול להצטרף כלל דהא בכשרים נמי אין מצטרפין כהאי גוונא, אבל בדיני ממונות דק"ל (סי' ל ס"ו) דאפילו לא ראו כאחד ולא הגידו כאחד מצטרפין, וא"כ הוא הדין נמי לצירוף קרוב או פסול נמי עדותן בטילה, (קצה"ח), במש"כ הש"ך "ובכל ענין בעינן וכו'" עיין מה שכתבתי לעיל סק". ועוד מש"כ הש"ך בענין עדים זוממין, קשה שכן הוא כתב לעיל סק' דאין קרוב או פסול נאמנים שהיו שם עד שיהיה ידוע שהיו שם, ועל כרחך האי "ידוע", היינו בעדים, ואם כן קשה למה נפשך, אי ליכא עדים כשרים שהיו שם, אפילו לא ניזומו אינן מבטלין עדות הכשרים, ואי יש עדים כשרים שהיו שם או שאלו עדים כשרים אמרו שראו את הפוסלים שם, אם כן לא הויין עדי הזמה עדות כלל, דהא הוי כתרי ותרי, דעדים אלו אומרים שהיו הפוסלין במקום זה והמזימין אומרים שהיו במקום אחר, וממילא אין מוציאין ממון מחזקת הנתבע כמו בכל תרי ותרי. ועוד נראה, דכאן ודאי העדים כשרים נאמנים כשאומרים שראו את הפוסלין יותר מן המזימין, כיון דבעדות זו שאומרים שראו שראובן לוח משמעון מנה, אמרו גם כן בתוך כדי דיבור שראו בשעת ראייה את הפוסלין, דאחר כדי דיבור לא מהימני לבטל עדותן, ובתוך כדי דיבור ודאי דנאמנין למיעקר סהדותיהן, לכן נראה דמיירי שאחד מן הכשרים המעידין בראיית ההלואה אומר שראה הפוסלין, דנאמן גם כן לבטל עדותו, וכיון שנתבטלה עדות של אחד מן הכשרים, נתבטלה כולה, דלא גרע מאחד אומר איני יודע בחקירות שעדות כולם בטלה מטעם דהוי כנמצא אחד קרוב או פסול, והכא נמי כשאמר בתוך כדי דיבור של החקירות שראה בפוסלים נאמן לבטל לכל העדות, במיגו שהיה אומר שאינו יודע בחקירות שהיה מבטל כל העדות

להש"ך בסימן ל"ג בס"ק, או שהיה מכחיש עדים בחקירות שהיה מבטל כל העדות, ה"נ כשאומר שראה הפוסלים נאמן לבטל כל העדים במיגו זה, מה שאין כן כשניזומו הפוסלים על ידי עדים כשרים, נהי דאין דין הזמה שייך במזימים את הפוסלים, מכל מקום הא ודאי הכשרים נאמנים יותר מן הפוסלים, וגם שנים נאמנים יותר מן האחד, וכיון דהמזימין נאמנין שלא היו הפוסלים שם, ממילא עדות הכשר קיימת, אף שאמר שקר לפני בית דין במה שאמר שהפוסלין היו שם, דהא המזימין מכחישינן אותו, מכל מקום לא נפסל העד במה שאמר שהיו שם הפוסלין, כמבואר בסוף סימן כ"ט בהג"ה מטעם דאין העד מדקדק מי היה עמו, עיין שם, וממילא נשארת עדות הכשרים קיימת (נתה"מ).

אפילו לא ידעו כו' - הג"ה זו צריכה להיות למטה, אחר שכתב דעת הרא"ש, שכן אפשר ששיטת הרמב"ם לא סובר כך, וכן צ"ל, ובא לב"ד והעיד "אפילו לא ידעו זה מזה" דתרתיו כו'. ומיהו יש לדחוק ולומר דמה שכתב רמ"א כאן אפילו לא ידעו כו', ר"ל דהפסול לא ידע בהכשר, וקמל"ן דאף דלא כיון לצרף עדותו עם הכשר, אפילו הכי פסול, וכ"ש כשידע ממנו, אבל מיירי דהכשר יודע מהפסול (סמ"ע), פירוש אם העידו אח"כ בב"ד בטלה עדותן לכו"ע אף שלא ידעו זה מזה. דלהרמב"ם פסול אפילו לא העידו אח"כ כלל, כיון שנצטרפו בראיית המעשה, ולהתוס' ג"כ פסולים כשהעידו אח"כ אפילו לא ידעו זה מזה, ואפילו להר"ף (בעל סברא הראשונה דלקמן סעיף ב') דבעינן שידעו הכשרים בפסול הפוסלים, היינו שידעו שהם פסולים, אבל אין צריכים לידע שהפוסלים העידו אח"כ בב"ד, אלא כיון שנצטרפו מתחילה בשעת ראייה סגי. ועוד נראה דאף להרמב"ם דמיד בשעת ראייה נפסלו אף דלא העידו אח"כ, מ"מ משכחת לה אפילו לא ידעו זה מזה, דנהי דבעינן שידעו שהם פסולים וגם שיראו כולם כאחד, וכמ"ש לקמן ס"ק? מ"מ בזמן שמקצתן רואין אלו את אלו הוי ראו כאחד, א"כ משכחת לה בעדים רבים שראו כאחד ומקצתן רואים אלו את אלו, דמצטרפים יחד אף אותן שאין רואין זה את זה, א"כ אם נמצאו שם פסולים אפילו לא ידעו זה מזה כיון שמקצתן רואים אלו את אלו עדותן בטלה. ודלא כסמ"ע ס"ק ה' (ש"ך), [כהסבר דברי הש"ך] דוקא בנמצא קרוב או פסול סבירא ליה להר"ף כיון שאין שם עדות על הפסול, דהא הפסול לאו עד הוא, לא שייך לומר עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה, דהא הפסול לאו עדות הוא, ואין הכשר נפסל רק מטעם שצירף עצמו לפסולים, משום הכי כשהכשרים לא ידעו בפיסול הפוסלים ואין עליהם אשם במה שצירפו עצמן לפסולי, לא נתבטלה עדותן, מה שאין כן בשכולן כשרים לעדות ועדות של כשר אחד נתבטלה, בטלו כולן, מטעם עדות שבטלו מקצתן בטלו כולן (נתה"מ). מה שהקשה סמ"ע ס"ק (ד') [ה'] על רמ"א, ל"ל לישב, דהא הרא"ש [מכות פ"א סי' י"א] כתב על הר"ף, שלא נמצא זה בתלמודא דהיה לו לתלמוד לפרש דשיילינן [לכשרים] אם ידעו זה מזה, עכ"ל. א"כ לרמב"ם דלא זכר כלום מזה, ודאי מסתבר דס"ל כהרא"ש, דאם לא כן היה לו להזכיר דתלוי בידיעה, וכמו שהוכיח הרא"ש מן התלמוד, ע"כ נכוחים דברי רמ"א, דאפילו לרמב"ם [פ"ה מעדות ה"ה] דאין צריך שיעיד הפסול בב"ד אלא פוסל בהעדות שנתכוין להעיד, מ"מ אין צריך שידע הכשר מהפסול (ט"ז).

ואם היו כל העדים כשרים כו' ואחד שלא נתכוון כו' - יש לחלק בין אם באו בזמן מועט או באו לזמן מרובה אחר המעשה, ועיין בטורי אבן ר"ה דף כ"ד ע"א ד"ה אימור כוביתא דעיבא בעלמא. ועיין בספר שער משפט סימן צ"ב סק"א מ"ש בזה (פ"ת).

יש אומרים כו' דתרתיו בעינן כו' - עיקר כדעה הראשונה דבכיון להעיד לחוד סגי אפילו לא העידו אח"כ, (ש"ך), וי"א דעיקר כדעה השניה, ואם העדים שהעידו לא נזדמנו יחד מתחילה לשם עדות, רק שבאו לב"ד והעידו על

ענין הידוע להם, אין הגדתן בב"ד פוסלת הכשרים לדעת רוב הפוסקים שהסכימו דתרתיה בעינן ראייה והגדה. ואף לדעת הסוברים דבראייה לחוד מיפסלי כל שכינונו להעיד, ונצרך לזה דה"ה הגדה יחד בב"ד, אף שלא כינונו יחד מתחילה להעיד כלל, נראה ברור דהיינו דוקא אם העידו יחד תוך כדי דיבור, כיון דעיקר עשייתן עדות אחת וצירופן הוא על פי הגדתן בב"ד, בודאי בעינן שיעידו כאחת או בתל"ד, דאם לא כן במה יצטרפו, אבל אם העידו בזה אחר זה, וכ"ש אם לא ידעו האחרים בפסול הקרוב או פסול, ודאי אין עדות הכשרים מתבטלת בשבילו, וכדעת הר"ף (הובא בסעיף ב), ועוד יש מקום בזה לומר, כיון דעיקר העדות בנידון דידן אינו רק במילתא דרבנן לאפטורי מהיסת, אפשר דלא אמרינן בזה לבטל הכשרים בשביל הקרוב או פסול, ועיין מה שכתבתי לעיל סימן ל"ה סעיף ד' סק"ד, ובמה שכתבתי לקמן סימן פ"ז סעיף ו' סק"ה (פ"ת), עיין בתשובת כנסת יחזקאל סי' פ"ח מ"ש בזה (פ"ת).
אא"כ בא לב"ד והעיד - אם הקרוב מודה שכיון לכך להעיד ביחד כדי שתתבטל העדות ויפטר הלוה, צ"ע אם חייב לשלם למלוה מטעם גרמי (פ"ת).

דתרתי בעינן כו' - ונותנין טעם לדבריהן, דאל"כ לא תתקיים עדות על הרוב, דהקרוב יכניס עצמו מתחילה שיכיון להעיד, או בסוף שיבוא ויעיד, ויבטל העדות, אבל למיעבד תרתי לא שכיח. והחולקים נראה דס"ל דאין זו הוכחה, דהא יכול המגרש או המקדש, או בשאר דברים, להזמין עדים כשרים ואזי לא יפסול הפסול בכונתו (סמ"ע), בנמצא אחד מהם קרוב או פסול שבשעת ראייה כשר היה אלא בשעת הגדה נפסל מהו. ולפי דעת הרמ"ה (הובא לעיל סק"ד) דאפילו לא נצטרפו כאחת בשעת ראייה אלא בשעת הגדה נמי נתבטל כל העדות דעיקר קרא בשעת הגדה הוא, א"כ ה"נ כיון דבשעת הגדה פסול הוא נתבטל כל העדות. אבל לפי דעת יש אומרים דתרתיה בעינן ראייה והגדה והכא דבשעת ראייה כשר היה א"כ ליכא אלא הגדה לחודיה ואנן תרתי בעינן. ואיפכא, דבשעת ראייה פסול היה וקודם הגדה נעשה כשר, אין ספק למ"ד תרתי בעינן, משום דזה נמי חשוב הגדה בפסול דכיון דתחלתו בפסול וסופו בכשרות פסול א"כ הרי עכשיו נמי פסול, אמנם לדעת הר"ף (הובא בס"ב) דבעי שיכיר הכשר בפסולו, א"כ אם היה כשר בשעת ראייה ודאי לא מיבטל משום נמצא אחד מהם פסול כיון דלא הכירו בפסולו כיון דבשעת ראייה כשר היה (קצה"ח).

ובא לבית דין והעיד - ואם בא לב"ד והעיד ולא כיון מתחילה בשעת ראייה להעיד אינו פוסל לכו"ע. ועוד דדוקא כשבאו אח"כ מעצמן לב"ד להעיד אמרינן מסתמא הלכו להעיד, אבל כשלא באו להעיד אמרינן מסתמא לא כינונו להעיד, דהיינו אם יפרשו העדים שכיונו להעיד או שבאו אח"כ מעצמן להעיד לב"ד, וכמ"ש לקמן סק"י. וא"כ בעובדא שלא באו העדים רק מצד ההכרזה, א"כ מתחילה בשעת מעשה מסתמא לא הלכו להעיד. ועוד לפי המנהג דהאידינא מיחדים עדים בשעת קדושין (לעיל סק"ד), א"כ שאר העדים אנן סהדי שאין הולכים להעיד (ש"ך).

והעיד - מיהו אפילו אחר שהעידו נאמנים הקרובים ופסולים לומר שלא כינונו בשעת ראייה להעיד (ש"ך).
שטר שחתום כו'. נראה דלה"א דסעיף (ב') [א'] דסבירא ליה דבעינן תרתי, הוה הכא תרתי בדרך זה, דמה שחתמו היה כראיית המעשה ומה שהב"ד דנין על השטר הוה כאילו העידו מחדש לפנייהם בעל פה, וזה יתבאר עוד בסמוך (ט"ז).

אם העדים הכשרים זוכרין העדות ע"י ראיית השטר יכולין לחזור ולהעיד כו' - דין זה לקמן בסימן מ"ה סעיף י"ג, וגם בסימן נ"א בסעיף ה', ודוקא בחתומים בשטר דינא הכי, אבל לאחר שהעידו הכשרים עם הפסולים בב"ד אין הכשרים חוזרים ומעידים (סמ"ע), היינו כשלא נצטרפו יחד בראיית המעשה, וכמ"ש לקמן סימן מ"ה סעיף י"ג סק"י

כ"ד?, ולפי זה אין חילוק בין שטר לעדות בב"ד. ודלא כסמ"ע (ש"ך), קשה דבעדים בעל פה נמי נימא הכי. וכי תימא הכי נמי ויכול הכשר להעיד אח"כ בפני עצמו, ולא נתבטלה אלא אותה הגדה, זה אינו, דא"כ מאי פריך בגמ' [מכות ו' ע"א] מה יעשו שני אחים שראו באחד שהרג את הנפש וכו', הא אפשר להעידו אח"כ בפני עצמו. ובסמ"ע סימן מ"ה סעיף י"ג [סקל"ד] כתב וז"ל, דאם העידו יחד גם עדות הכשרים נפסלה, שאני התם שהעידו בע"פ יחד [וכו'] וגם העידו בפני ב"ד שוב אין להם תקנה, משא"כ בשטר כיון דלא הגידו יחד בע"פ יש להם תקנה שיחזרו ויעידו, עכ"ל. ולא הבנתי דעתו, דא"כ אמאי אמרינן בשטר שנתבטלו גם הכשרים, הא להרא"ש [מכות פ"א סי' י"א] תרתי בעינן כמו שאמרינן בסמוך. ונלע"ד דבמ"ש רבינו בסמוך נתישב גם זה, דלא הוי בשטר ביטול העדות רק בדאיכא תרתי, דהיינו שצריך ג"כ שהבית דין דנין על השטר, זה הוי דוקא כמו עדות בע"פ, ומשום הכי ניחא הך דהכא שלא דנו על השטר הזה כלל עדיין אלא שרצו לסלק השטר ולשמוע עדותן של כשרים בע"פ, נמצא דלא היה צירוף רק בשעת חתימתן שהיא במקום ראיית המעשה, ולהרא"ש תרתי בעינן. ועפ"ז נראה לפרש דברי תשובת הרא"ש כלל ס' [סי' ה'] בענין שטר מתנה שרצו לדון ע"פ עדים הכשרים החתומים על השטר עם הפסולים שיעידו בע"פ, וז"ל, אלמא בכונת העדות בשעת ראיית המעשה תליא מילתא, הלכך השטר פסול, אבל העדים שלא היו עמהם פסולים בשעת מעשה לא נפסלה עדותם ויכולים להעיד בע"פ מה שראו המעשה, הלכך העדים החתומים על השטר אם אחר שראו את השטר זוכרים את כל המעשה כמו שכתוב בשטר, יבואו [העדים ויעידו בבית דין, עכ"ל. וכתב בסמ"ע סימן מ"ה [שם] וז"ל, דממ"ש הרא"ש כלל ס' דין (ד') [ה'] משמע דאפילו כשחותמין בשטר אין לכשרים לחזור ולהעיד, אלא א"כ כשהפסולין לא היו עמהם בראיית ההלואה אלא שישבו אח"כ וחתמו יחד, ומשום הכי אמרינן דהשטר פסול והעדות כשרה, ולא כשיהיו הפסולים עמהם וכיונו להעיד גם בשעת ההלואה, וזה סותר מ"ש הרא"ש בכלל ההוא סי' ג' דעד הקרוב החתום על הצוואה עם עד הכשר נתבטל השטר ויכול עד הכשר להצטרף עם אחד מבחוץ אח"כ ולהעיד, ונדחקתי לישב, וכתבתי דמ"ש בדין ה' לא כתב כן רק לדעת הרמב"ם [פ"ה מעדות ה"ה] דבראיית העדות לחוד מיפסל כל העדות, ובס"י ג' כתב לשיטתו דתרתיה בעינן, עכ"ל הסמ"ע. והוא תמוה מאד. ולע"ד הכל ניחא, דהכי פירושם של דברי הרא"ש במה שהעתיקתי, דהשטר הוא כראיית מעשה משו"ה השטר פסול, רצונו כשבאין לדון מאז הוי תרתיה, וכמו שכתבתי לעיל. ומה שכתב [הרא"ש המובא] רצונו לומר כשם שאתה מודה באם היו עדים באותו ענין ולא חתמו הפסולים עמהם פשיטא שיכולים להעיד בפני ב"ד, כיון דתרתיה בעינן, וכאן לא היה צירוף בשעת מעשה, כן הדבר הזה באותה העדות שהיו חתומים פסולים אלא שעכשיו אין דנין על השטר רק באין מעצמן ומעידין בעל פה הוי נמי כשר, ולכונה זו [כתב] הלכך וכו', כנלע"ד. ובסימן נ"א [סעיף ד'] מבואר דבמקום ספק אימור חתמו הפסולים לשם מילוי, לא נתבטלה העדות ואין צריך [להעיד] מחדש בע"פ (ט"ז), עיקר כסמ"ע דודאי בעל פה כיון דכבר הגידו לפני ב"ד וכבר נצטרפו ונפסלו תו לא מהני לחזור ולהגיד כיון דכבר נפסלו, אבל בעדות שבשטר הא דק"ל עדות שבשטר נעשה כמי שנחקרה עדותן בב"ד, היינו דוקא כשיש עליו תורת שטר ונעשה בכשרות, אבל אם נעשה בפסול לא הוי עליו תורת שטר כלל, וא"כ כיון דלא נעשה בזה כתיקון דהא חתמוהו עם קרובים ונתבטל תורת שטר וכיון דליכא תורת שטר ממילא ליכא כאן הגדה ויכולין לחזור ולהגיד, ואפילו לכתחלה יכולין לחתום בשטר אחר הכשרים לבדם דעדיין

לא עשו שליחותן כיון שנעשה בפסול (קצה"ח), במודה במקצת ובאו ג' עדים שחייב הכל, ואחד מהן קרוב או פסול דעדותן בטלה, ד"ל דמ"מ חייב לשלם הכל, ויש בזה דין מחויב שבועה ואינו יכול לישבע משלם, דהבית דין אין מניחין לו לישבע, דמיד יבואו ב' עדים הכשרים ויעידו שנשבע לשקר ויפסלוהו, מבואר דאם נשבע יכולין הכשרים לחזור ולהעיד לבדן, והיינו כיון שאין מעידין על אותו דבר בעצמו שכבר העידו לחייבו ממון, רק שיעידו לפוסלו, וצ"ע (פ"ת).

ובית דין כו' - דוקא ב"ד אבל הם עצמם לא, וכמ"ש לקמן סימן מ"ה ס"ק כ"ה. ועיין מ"ש עוד שם [סקכ"ד?]

מדינים השייכים לכאן (ש"ך).
תקנת הקהל כו' עד פסול כו' - במקורם של דברים איתא דבתקנת הקהל אפילו כולם פסולים כשר, מטעם שכבר נהגו כן, דאל"כ כל קהל יצטרכו להביא עדים אחרים על תקנתם. אלא לא כתב הרמ"א כאן אלא לפי הדין היכא שלא היה המנהג כן, וא"כ "עד פסול" שכתב הרמ"א, ר"ל פסול מצד שהוא אחד מבני הקהל, דומיא דשטר שחתום עליו בע"ד. אבל לענין המנהג סמך הרמ"א על מה שסתם לקמן סימן ל"ז סעיף כ"ב בהמחבר שעכשיו נהגו לקבל עדים מהקהל על תקנתם והסכמתם כו' וכשרים אפילו לקרוביהם (ש"ך).

או שטר שחתם עליו הבעל דבר עצמו כו' - דלא שייך ביה שום עדות ואי אפשר לומר ביה אי לאסוודי קאתי (סמ"ע).

דאלו לא נתכוונו להעיד - לשון זה מגומגם, דאפילו נתכוין להעיד אינו פוסל, כיון דהוא הבע"ד עצמו (ש"ך), [ש"ך אות טו] וכ' עוד ברבי"ש. נ"ב במ"ל כ' בשם הריטב"א פ"ב דקידושין דבנוטל שכר להעיד אפשר דאין העדים הכשרים נפסלים מפני צירופם (רע"א), ו"א דהתם איירי כשמעיד או חותם לטובתו דומיא דהרוג, אבל הרמ"א איירי כשחתם ומעיד לחובתו, דאז לא הוי בע"ד מכח ממונו (פ"ת).

ואם הזמין התובע עדים כשרים כו' - ואפילו לא הזמין הכשרים בשם, אלא שאמר לרבים העומדים בשעת המעשה שנים מכם תהיו לי עדים בדבר, ג"כ אמרין דלכשרים נתכוין, דאל"כ הוה שתק או היה אומר לכולן אתם עדים. אבל אם אומר להן בשעת המעשה כל מי שיודע לי עדות יצטרך לבוא להעיד, בלשון זה לא הבדיל הכשרים מהפסולים, ולא מהני כי אם כשלאחר שעת מעשה נתן חרם על עדות, דאז אינו מדבר לנוכח עם שום אדם, וכדסיים המחבר בסוף סעיף זה, דאף באמר כל מי שיודע עדות כו' דעתו על הכשרים. וי"א דאפילו בהזמין ככה"ג מהני. והנלע"ד כתבתי בדרישה ע"ש (סמ"ע), וי"א שמקורם של דברים מדובר בהזמנת עדים בשעת המעשה לראותו להעיד עליו אחר כך, אבל במצוה להחרים על כל מי שיודע עדות, שאינו יכול לפרט בשם, שהרי אינו יודע את מי לפרט, ומסתמא דעתו על הכשרים, דלא אסיק אדעתיה אקרובים כלל כיון שאינם לפניו, וגם סבור הוא שלא היו קרובים כלל עם הפסולים בשעת מעשה, וכן דעת הסמ"ע. ועוד דבמזמין בשעת מעשה, אף במזמין שנים ואומר שנים מכם יעידו לי, לא מהני, דכיון דלא פירש איזה שנים, אם כן לשון שנים מכם סובל קרובים ופסולים גם כן, ואם איתא שלא נתכוין אלא לכשרים הוה ליה למימר שנים הכשרים או פלוני ופלוני יעידו לי. ובסמ"ע כתב דבכה"ג מהני (ש"ך), משמע שצריך הזמנה בפירוש וליחד אותם, וכ"כ ב"י [מחודש א'] בשם הר"ש חכים. ואח"כ כתב [בשר"ע] ומצוה להחרים כל מי שיודע וכו', משמע אפילו אינו מיחד אותם. וב"י [מחודש ג'] בשם הר"ש חכים תירץ, דרישא מיירי בשעת ראיית המעשה להעיד. ואיני יודע טעם להפריש בין זה לשעת הגדה. והנראה לע"ד, דברישיא שרואה חבורת אנשים ואומר להם אתם תהיו עדים, הוי כאילו ואומר

לכולם אתה ואתה, ואין שייך בזה לומר דלכשרים נתכוין, כיון שאמר בפירוש לשון הסותר זה, אבל בסיפא אמרין דמה שאומר כל היודע עדות כאילו אומר כל הכשר לי, משא"כ ברישא דאמר להם אתם הכשרים, דהוי תרי לישני דסתרין אהדדי, דאתם משמעותו לכולם כל אחד ואחד, ואין חילוק בהם בין לנוכח או שלא לנוכח, אלא החילוק בין אומר אתם או כל מי שיודע, כמ"ש הסמ"ע [סק"ט] בשם דרכי משה, כן עיקר (ט"ז), וי"א דאף עדות הכשרים שלא ייחד נמי אינן מתבטלין בשביל הפסולים, ואם עדי היחוד ליתנייהו קמן מהני עדות הכשרים שלא ייחד (פ"ת).

וכן כשאדם כו' לא נתבטלה עדות הכשרים כו' - מ"יירי בסתם עדות דעלמא שראו המעשה, ומסתמא אין הקרובים ופסולים מכוונים להעיד, וא"צ לשאול אותם אלא אם כן באו אחר כך מעצמם לב"ד (ש"ך), [מקור דברי המחבר כאן הם מטור בשם הרא"ש, אבל הש"ך לומד את המחבר כרמב"ם החולק על הרא"ש ולכן מפרשו בדרך אחרת] וי"א דאם פירשו הפסולים שכוונו בשעת ראייה להעיד, כיון שהפסולים העידו ג"כ נתבטל כל העדות לכולי עלמא, ואם הזמין המלוה עדים כשרים ועמדו שם קרובים או פסולים אפילו אם כווננו להעיד ובאו והעידו בב"ד לא נתבטלה עדות הכשרים, דכיון שייחד עדיהם לאו כל כמינייהו להפסיד לזה ממונו וכו', וכן כשאדם צריך לעדות ומצוה להכריז כל מי שיודע לו עדות שיבואו ויעידו ובאו בערבוביא והעידו כשרים ופסולים לא נתבטלה עדות הכשרים שלא היתה כוונתו אלא בראויין להעיד, מבואר הטעם משום דלאו כל כמינייהו להפסיד לזה זכותו, ומשום הכי תרתי בעי אפילו כווננו בשעת ראייה מ"מ כיון דבשעת הגדה מיחד עדיהם לאו כל כמינייהו להפסיד לזה. מיהו גם לדעת הרמב"ם [התחלת המחבר ולא ה"א דבעינן תרתי] אם בשעת ראייה הוא מיחד עדיהם א"כ לאו כל כמינייהו להפסיד (קצה"ח), עיקר כש"ך דכשאין באין לבית דין מעצמם רק מכח השבועה, אין פוסלין עדות הכשרים (נתה"מ).

⁵¹ ואחד אומר איני יודע יוסיפו הדיינים - הטעם, דאין שייך לומר דהולכין אחר הרוב אלא כשכל הג' ישבו ונתנו ונשאו בדבר וכל אחד אומר טעם לדבריו ושנים הסכימו לדעת אחת, אז בטלה דעת השלישי ברוב, משא"כ כשאומר איני יודע דמחשב כאילו לא ישב עמהן, ואמרין שמא אם ישב עמהן שלישי שהיה אומר דעתו היו השנים מסכימין עמו, וזהו דוקא בשלשה הראשונים, אבל אחר שהוסיפו עליהן, אף שאמר האחד איני יודע, מ"מ כיון דמתחילה לא ישבו כ"א אדעתא דג' והרי נשאר ג' שביירו דעתן ומסכימין לדעת אחת, משו"ה הולכין אחריהן (סמ"ע), ו"א דאם עבר ונצטרף לישב עם שני יושבי קרנות ורואה שרוצים לקלקל הדין מותר ללמד לשונו לומר איני יודע כדי שיוסיפו שני דיינים, וי"א אפילו אם כבר אמר דעתו לחבירו שרבו עליו שנתן לבו על דבריהם, והוא מסופק בדיון [ולא שודאי הם רוצים לקלקל הדין] יכול להכריח אותם שיוסיפו דיינים כדיון אחד אומר איני יודע מעיקרא, אף שמכוער הדבר וע"ז נאמר ויראת מאלהיך מ"מ אין הב' יכולים לגמור הדין (רע"א), שלשה דיינים שישבו בדיון ושנים מזכין ואחד דעתו לחייב, וי"א דאין המחייב רשאי לעשות תחבולה לומר איני יודע כדי שיוסיפו עליהם דיינים, ויש חולקים, וי"א דלכו"ע חד מרבנן אשר נתמנה לדון עם שני יושבי קרנות, יש לו תקנה לבטל הדין המקולקל אשר יצא מידם להסתלק מן הדין, או לומר איני יודע כדי שיוסיפו הדיינים כדי שיצא הדין לאמיתו, כיון דכוונתו לש"ש להוציא הדין לאמיתו ע"י שיוסיפו הדיינים, אף על גב דשקורי קא משקרת כי ידעת הדין, מ"מ קי"ל מותר לשנות מפני השלום ודינא שלמא הוא (פ"ת).

שני דיינים - ו"א דלא סגי באחד שיוסיפו, דשמא יחזור בו זה האומר איני יודע ומסכים לדעת זה שמוסיפים והיו כאן שנים מחייבין ושנים מזכין ולא יהיה ב"ד שקול, לכך

מוסיפין עוד שנים ונמצאו שהם חמשה כו'. ראובן ושמועון שביירו להם חמשה אנשים לדון ביניהם, ואח"כ נסתלק אחד מהם לפי שהיה קרוב לראובן, ונתרצו שד' אנשים הנתירים ידונו ביניהם, ואירע שאחד מאלו אמר איני יודע, ונשאל אם צריך להוסיף דיינים וכמה יוסיפו. מאחר וישבו תחילה אדעתא דארבעה, אם אמר אחד מהן איני יודע צריכין להוסיף עליהם שנים דוקא ואף שהוא ב"ד שקול, כי במוסיפין עושין ב"ד שקול לכתחילה, אולם אם נתרצו הצדדים בענין הוספה א"צ שאלה כלל, דודאי עושים כפי דעתם ורצונם (פ"ת).

ונמצאו שהם חמשה - בדיני ממונות מי שאומר איני יודע אחרי הוספת עוד דיינים יכול לחזור ולומר אני יודע ונתברר לי טעמא (פ"ת * רדב"ז).

יוסיפו עוד דיינים - פירוש, יוסיפו עוד שנים כמו שהוסיפו בראשונה (סמ"ע).

אבל ד' אומרים כו' ואחד כו' - ה"ה אם ג' מזכין ושנים אומרים איני יודע דהולכין אחר הרוב, אבל ב' מזכין ואחד אומר חייב וב' אומרים איני יודע, צריכין להוסיף כיון דאין כאן רוב נגד האומרים איני יודע (סמ"ע ושו"ך), כל האומר "איני יודע" כמי שלא ישב בדיון לעולם ונמצא הדין בשנים, ולא אמרינן רובו ככלו אלא ברובן מכלל כלן ולכן צריך שיהא מדעת כלם וכל א' ואחד מרצה דבריו לפנייהם ואז הולכים אחר הרוב וכל שלא עשו כן אין מעשיהם כלום (שו"ך * מהר"ט), וי"א בשנים מזכים וא' מחייב וב' אומרים איני יודע, מסלקים ה"א איני יודע, ויש כאן רוב מזכים (ט"ז). בין שהוא אותו שאמר תחלה כו' - קמ"ל בזה רבותא, דאע"פ שזה האומר עכשיו הוא אחר, לא מחשבינן ליה כאילו גם הראשון היה אומר עכשיו איני יודע והיה שנים כנגד שנים ולא מחשב רוב (סמ"ע).

דלא כמ"ש לעיל סימן י"ג כו' - עמ"ש בסמוך סק" (סמ"ע).

והשני דעת הרשב"א - העיקר דהולכים אחר הרוב, אמנם כאשר קהל בירו, בזה כו"ע מודים דאין הולכים אחר הרוב, ובין בעלי דינים שביירו בעצמם, דבזה איירי כאן ובסוף סימן י"ג, ועליו כתב דיש בו פלוגתא (סמ"ע), אין מח' רמב"ם ורשב"א אלא הרמב"ם סובר שבמקום שהדין התחיל בג', והוסיפו, עיקר הקובע היא ג' שהם רוב, אבל דין שהתחיל בי' אז הי' קובע, ואם א' אמר איני יודע בטל הדין (שו"ך * שארית יוסף, שו"ך * אגודת אזוב, שו"ך * ב"ח, רע"א), אמנם אם נמנו על י', וא' אמר איני יודע, יוסיפו דיינים, ואם א' מסתלק, צריכים להקים בית דין מחדש (שו"ך), [כהגה"ה על הסמ"ע] לפי הרשב"א אותן שאמרו "איני יודע" כמאן דליתנייהו דמי, אבל לדעת הרמב"ם דס"ל דכמאן דאיתנייהו דמי, בזה כתב הסמ"ע סק" צריכין להוסיף כיון דאין רוב נגד האומרים "איני יודע" (רע"א). [כהגה"ה על הסמ"ע] פשוט דהרמב"א ס"ל בההיא דסוף סעיף י"ג דאם אומר א"י דמהני, אבל מ"מ דוקא היכא דהתנו דניזל בתר רובא, אבל בסתם שביירו עשרה שיפשו בו ביניהם, בעינן שיסכימו כולם לדעת אחת, וא"כ הכא ג"כ בקהל שביירו בעינן שיסכימו כולם לדעת אחת ולא אזלינן בתר רובא (רע"א).

שאיין רוב אלא בב"ד - פירוש, סתם ב"ד הן ג', אבל כשהחליטו ליקח יותר, אין דבר עד דיסכימו כולם, ואם לא הושוו כולם לדעת אחת הרי הנתבע פטור, דאין מוציאין ממון עד שיוודע שהוא חייב. וכל ספק תקנה דנין להקל לנתבע כי המוציא מחבירו עליו הראיה (סמ"ע), וי"א דדוקא בקהל נקט דין זה, דהיינו בעסקי קהל דיש להם כח הן לדין הן לפשרה, עי' לעיל (סי' יג ס"ז) (ט"ז), היכא דע"פ הדין זולת התקנה חייב הנתבע לשלם, והוא בא לפטור עצמו מכח התקנה ויש ספק בלשון התקנה, בכה"ג לא אמרינן המעלה, רק אמרינן אוקמא אדינא וחייב לשלם, וכל שיש ספק במשמעות התקנה הולכין להקל לנתבע, וכן כל מי

שהוא רוצה לעשות חוץ מגדר הדין הוא הנקרא מוציא ועליו הראיה והבירור. וכל זה בתקנות בני העיר וכ"ש תקנות ארצות, אבל בתקנות של חכמי התלמוד דין תורה נקרא, וכל מה שהוא ספק בתקנתם ה"ל כמו ספק בדין דהמוציא מחבירו עליו הראיה, וגם אפילו בתקנות בני העיר דוקא באם הספק הוא אם ענין זה נכלל בכונת התקנה, אז אמרינן דאין ספק מוציא מידי ודאי הדין, אבל אם הענין נכלל היטב בכונת התקנה, אף שאין מבואר בלשון התקנה בהדיא אזלינן בתריה, ואין זה נקרא ספק בתקנה, ועיין מ"ש לקמן (סי' קג ס"ט ד"ה אינו נוטל) (פ"ת), ותפיסה מועיל בספק תקנה, וכן כל צד ספק שיש לומר אולי בכה"ג לא תקנו התקנה מעמידים הדבר על דינו, כל שהתקנה נגד דין תורה, וכן תקנה שנתבטלה במקצת בגלל גזירת המלך נתבטלה לגמרי (פ"ת * פרי תבואה).

⁵² עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ט ה"א): סנהדרין שפתחו כולם בדיני נפשות תחלה ואמרו כולן חייב הרי זה פטור עד שיהיו שם מקצת מזכין שיהפכו בזכותו וירבו המחייבין ואחר כך יהרג.

⁵³ עי' רמב"ם (סנהדרין פ"ב ה"ו): כשם שבית דין מנוקין בצדק כך צריכין להיות מנוקין מכל מומי הגוף, וצריך להשתדל ולבדוק ולחפש שיהיו כולן בעלי שיבה בעלי קומה, בעלי מראה, נבוני לחש, ושידעו ברוב הלשונות כדי שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן.